magazin istoric

SERIE NOUĂ — MARTIE 1992

300

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 3 (300)
martie 1992

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 15.02.00., interioare 406, 917.

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Marian Ştefan (responsabil de număr)

Secretar de redacţie: Theodor Lianos

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Editura Presa Naţională S.A., director ing. Stan Pelteacu; director economic Ion Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti, în secţiile fotoculegere, offset şi legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

SUMAR

Magazin istoric 300: Dumitru Almaş, I.P.S. Antonie, Gheorghe Buzatu, Dan A. Lăzărescu, Camil Mureşanu, I.P.S. Nicolae, Ştefan Pascu, Constantin Rezachevici, Ştefan Ştefănescu, Gabriel Strempel, George Trohani, Flavio Cotti, Bob Hawke, Harald Zimmermann, Georges Castellan, Alexander Gieysztor, Albert d'Haenens, Lothar Maier 2
Reciştigarea renumelui din perioada antebelică: Constantin Malaxa 13
Statutul Fundaţiei Culturale Magazin istoric 14
Arhivele — un subiect fierbinte: Ioan Scurtu 19
Momente din istoria Bucovinei: Gheorghe David 22
Basarabia, Bucovina şi generaţia de la 1848: Cornelia Bodea 28
Iuliu Maniu — martor în procesul mareşalului Ion Antonescu: Marcel D. Ciucă, Gheorghe David 33
Un epilog neaşteptat — Malenkov aprobă lichidarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu: Cristian Popişteanu 37
1948. Un moment dramatic în istoria Academiei Române: Marin Aiftincă 40
Noiembrie 1938. S.S.I. informează. Mai întîi a fost Cehoslovacia: Cristian Troncotă 44
Pitici, bufoni şi nebuni de Curte: Emmanuel Bourassin 49
O zi din viaţa lui Richelieu: Michel Carmona 54
Amintiri din România: Arhiepiscopul Netzhammer 59
1917-1930. Biserica rusă nu crede în lacrimi: Florentina Dolghin 63
Pagini de viaţă: Artur Gorovei 68
În Constantinopol, acum trei veacuri. Pe urmele unui roman al principelui Nicolae Mavrocordat: Răducu-Gabriel Păun 72
Joseph Maria von Radowitz în misiune la Bucureşti: Dumitru Hîncu 76
Letonia 80
Aventura apariţiei cărţii: Pierre Chaunu 83
Cărturari şi tipografi din ţările române în veacul XV: Alexandru Ligor 86
În Bucureşti, acum 50 ani 88
• **Concursul** Magazin istoric — **25 din 25 ... 17** • **Cărţi sosite la redacţie... 92** • **Rebus istoric... 93** • **Dialog cu cititorii** 94

magazin istoric

300

Prof. univ. DUMITRU ALMAS, primul director al revistei:

„O CALDĂ MULȚUMIRE TUTUROR COLABORATORILOR ȘI TUTUROR CITITORILOR"

Acum 25 de ani, cînd noi, un mănunchi de istorici, ne străduiam să înfiripăm o revistă de istorie, nimeni dintre noi cei care ne zbăteam atunci, zile și nopți, săptămîni și luni, să-i conturăm un profil și să-i definim scopul, nu puteam gîndi că vom ajunge ca această revistă de cultură istorică să aibă un succes atît de prompt și de răsunător în România. Am în față numărul de probă: coperta policromă reproducea o cromolitografie înfățișînd alegoric intrarea armatei române în Dobrogea, în 1878. Imagine simbol pentru o publicație care conținea un material miscelaneu, de la documente inedite din Războiul pentru independență sau stenograme ale Conferinței de la Ialta, de la fragmente dintr-o carte consacrată lui Schlieman, pînă la pasajele din memoriile lui C. Argetoianu, care au produs, pe parcurs, atîta interes, dar și atîtea discuții. Deși machetarea era încă stîngace, revista a impresionat. Și noi, cei din redacție, ne bucuram, cu atît mai mult cu cît colegi istorici de marcă ne prooroceau un iremediabil eșec. Siguranța succesului nostru se întemeia totuși pe cunoașterea marii necesități de informație istorică românească și universală. O sete insațiabilă de conoaștere a trecutului. Îmi aduc aminte că, în discuțiile programatice cu cei care ne tutelau s-au profilat trei „dorințe" ale redacției: să publice cît mai multe articole consacrate istoriei române interbelice, să nu fie festivistă, ci să dea atenție doar marilor aniversări și fără ditirambe, să grupeze între colaboratori pe toți istoricii, de la academicieni și profesori universitari ori cercetători pînă la studenți și elevi și chiar amatori pasionați pentru trecut. Cealaltă a patra dorință venea din accesibilitatea stilului și valoarea științifică a ilustrației.

De la primul număr, revista s-a vrut reparatorie pentru multe, foarte multe erori și interdicții care funcționau, de 20 de ani, în istoriografia de atunci. Cînd am intrat în decanatul Facultății de istorie, cu cîteva exemplare sub braț, colegii au amuțit: nu le venea să creadă că a apărut și că arată „destul de occidental". Iar cînd, întrebat asupra tirajului, am răspuns: „S-au tras deocamdată 30 000 și nu s-au satisfăcut nici cererile Capitalei...", m-au socotit un fantezist incredibil, dacă nu și mai rău. Eram de mult blamat că... literaturizez istoria...

Și de unde, pentru primul număr cu greu am adunat colaboratori, acum și cei care fuseseră sceptici ori adversari s-au invitat colaboratori, spre binele ambelor părți.

Personal, am avut o strîngere de inimă de la primul număr: alcătuisem un Cuvînt către cititori, *cald, patetic chiar, fremătînd de dragoste pentru știința istoriei și rolul ei determinant în cultură și în formarea conștiinței cetățenilor. Fără a fi întrebat, deși aveam titlul de „Director", a fost înlocuit cu cel care figurează în primul număr, în care nu mi se păstraseră decît două-trei fraze. Asemenea intervenție nu mi s-a părut de bun augur, dar trecînd peste nenumăratele necazuri și interdicții, în anii următori, peste reducerile de pagini, peste „indicațiile" tot mai greu de îndeplinit, dacă nu chiar insuportabile,* Magazin istoric *și-a păstrat totuși ființa: a apărut fără nici o sincopă, totdeauna cu un conținut bogat și interesant, ajutîndu-l pe cititor să înțeleagă și rostul balastului impus. Așa că, la Revoluția din decembrie 1989, firesc și repede, revista a putut găsi linia de plutire pe valurile furtunoase ale istoriei noastre, apărînd imediat și publicînd articole și documente pe care cu un sfert de*

1967 mi 1992

Sîntem puțini noi cei care alcătuim lună de lună, de 300 de luni, revista Magazin istoric. **Dar sîntem mulți prin numărul colaboratorilor revistei, istorici din țară și străinătate, din toate generațiile și din toate școlile de gîndire, care din 1967 și pînă astăzi ne-au onorat prin contribuțiile lor științifice.**

Acest număr 300 **din** Magazin istoric **are cinstea să găzduiască gîndurile cîtorva personalități, colaboratori statornici ai revistei. Domniilor lor, ca și celor de peste hotare, ca și miilor de cititori ce ne-au scris in ultimele săptămini pentru a ne felicita, le sîntem profund recunoscători pentru fidelitatea cu care și-au menținut (peste orice opreliști și greutăți, șantaje și amenințări) legăturile de colaborare intelectuală cu noi.**

veac în urmă abia cuteza cineva să viseze că le-ar putea publica. Este meritul și puterea indestructibilă a adevărului istoric, întruchipat prin inimosul, devotatul și așa de bine pregătitul colectiv de redacție, remarcabil prin faptele înaintașilor, putere de muncă, discernămînt și dragoste pentru istorie, pentru cultură și pentru toate implicațiile ei binefăcătoare în spiritualitatea, în conștiința românească.

O caldă mulțumire tuturor colaboratorilor și tuturor cititorilor care au stat alături de noi, ne-au iubit și încurajat. Iar aniversarea aceasta să fie, doresc din toată inima, prima treaptă spre centenar!

Dr. Antonie Mureș

I.P.S. ANTONIE,

mitropolitul Ardealului:

„REVISTA CELOR MULȚI"

Magazin istoric *a fost, de-a lungul anilor, revista celor mulți, revista care a ținut trează în conștiințe amintirea marilor evenimente din istoria noastră națională, ca și a marilor personalități care au făurit această istorie; și a făcut acest lucru mai ales cu acele evenimente și cu acele personalități care erau sistematic evitate de „indicațiile" oficiale, interesate în ruperea de trecut și în ignorarea lui.*

A fost, de asemeni, o punte de legătură între istoria noastră și a celorlalte popoare ale lumii, aducînd din trecut convergențe și interferențe fără de care multe din tainele istoriei ar fi rămas fie uitate, fie lăsate la voia unor interpretări arbitrare, neștiințifice.

Magazinul istoric *s-a preocupat atent, de-a lungul anilor, și de istoria Bisericii noastre și a găzduit cu adevărat curaj studii și contribuții istorice alcătuite de oameni ai Bisericii, atunci cînd, din pricina apartenenței lor la Biserică, le era sistematic interzis, „amînat", cenzurat, accesul la marile publicații.*

Datorăm Magazinului istoric *mulțumiri și-i facem urări de viață lungă!*

† Antonie

Dr. GHEORGHE BUZATU:

„PENTRU PRIMA DATĂ ÎN ANII DICTATURII"

Magazin istoric *împlinește, așadar, 25 de ani! În calitatea mea de cititor și, la răstimpuri, de colaborator al revistei, primul meu gînd, prima mea datorie este aceea de a felicita din inimă întreg colectivul prestigioasei publicații, ajunsă acum la frumosul număr... 300! Nu știu, nu cred că le mai am pe toate, dar în mod sigur le-am consultat pe toate! Vrînd-nevrînd, spunînd-o ori nu,* Magazin istoric *s-a impus de-a lungul anilor drept cea mai bună revistă de istorie contemporană națională și universală de la noi, o perioadă atît de mult gustată de publicul cititor, care peste ani și ani a rămas credincios revistei. Motivele au fost, nu mă în-*

doiesc, puține dar serioase: aria tematică a revistei, calitatea materialelor incluse număr de număr și, nu în cele din urmă, curajul abordărilor și soluțiilor în microstudiile și eseurile originale, valoarea intrinsecă a paginilor ținînd de rubrica „restituirilor". Și aceasta s-a petrecut inclusiv, dacă nu îndeosebi, în anii aparținînd „erei comuniste" de tristă amintire și experiență. Putem neglija, mă întreb, că pe atunci Magazin istoric, adesea în formule neostentative, a spart, totuși, tipare? Care era, să zicem, viziunea cititorului român în genere la începutul anului 1967 asupra epocii celui de-al doilea război mondial? Și cum este introdus, după 25 de ani, adesea grație Magazinului istoric, în problemele anilor 1939-1945? Cred că în această privință vor vorbi cititorii înșiși cel mai bine; ei au făcut și fac acest lucru, fie numai dacă luăm în considerație opiniile schimbate la rubrica „Poșta redacției".

Personal, apreciez în chip deosebit și astăzi inițiativa Magazinului istoric de-a fi găzduit materiale solide despre conferințele interaliate de la Ialta, Teheran și Moscova, minutele unor întrevederi Hitler-Antonescu, dosarele „proceselor" Antonescu sau Pătrășcanu etc., etc. Ca fost colaborator, am încercat cea mai mare satisfacție atunci cînd, în 1985, în colaborare cu colegul și prietenul Marian Ștefan din redacție și cu sprijinul direct al redactorului șef, dl. Cristian Popișteanu, am reușit să publicăm un număr important de pagini memorialistice inedite aparținînd lui M. Manoilescu și V. Pop. Căci, fapt extrem de semnificativ, atunci era pentru prima dată cînd în anii dictaturii comuniste fostul nostru ministru de externe și reputat economist revenea, dacă nu mă înșel, în atenția cititorului din țară. Au fost și alte momente și rațiuni de satisfacție, cu atît mai prețuite cu cît colaborarea cu Magazin istoric a debutat rău de-a binelea. Prin 1975 sau 1976, cîteva rînduri insidioase au fost impuse revistei de cenzura de atunci la adresa unei Cronici a zilei de 23 august 1944 care urma să fie o carte, dar care a trebuit să nu mai apară! A fost o probă de încercare, depășită integral, astfel că astăzi, la un pătrar de veac de existență, urăm publicației celebrate cu temei, tuturor îndrumătorilor și cititorilor ei un sincer LA MULȚI ANI!

DAN A. LĂZĂRESCU,
vicepreședinte A.D.I.R.I.,
președintele Comisiei pentru cultură,
artă și mass-media
a Adunării Deputaților:

„EVOCĂRI CU PRILEJUL UNEI NUNȚI DE ARGINT"

Se împlinesc 25 de ani de la apariția celui dintîi număr din Magazin istoric...

În viața culturală a României înrobite, această apariție debuta ca un fel de provocare. Era vorba de imitarea unui gen, situat la jumătatea drumului între istoria erudită și ceea ce s-a numit, de la scînteietorul și fecundul istoric francez Georges Lemaître, la petite histoire, *mica istorie, consacrată amănuntelor puțin cunoscute și personajelor istorice episodice.*

Franța lansase, cea dintîi, seriile prestigioase: Historia, Historama. *Italia urmase numaidecît calea trasată de Franța. Germania, Spania, Anglia se angajaseră pe același drum. România, oricît de opresivă era încă influența Răsăritului asupra fibrei ei intelectuale, nu putea rămîne inertă la chemarea spiritului public.*

Îmi amintesc de marea vogă pe care revista lunară purtînd titlul, nearticulat, al memorabilei publicații editate între 1845 și 1847 de către Nicolae Bălcescu și August Treboniu Laurian, într-o Țară Românească pe-atunci la fel de înrobită de protectoratul *de la Petersburg, a căpătat-o de la primul număr de apariție. Aceasta se datora aproape precumpănitor faptului că isteții editori ai revistei* Magazin istoric *izbutiseră – nu interesează, astăzi, prin ce manevre – să-și asigure posesia vestitelor* Amintiri de la cei de azi pentru cei de mîine, *ale omului politic conservator, fost vreme de șase săptămîni primul ministru, vetust, al regelui Carol al II-lea: Constantin Argetoianu.*

Avusesem prilejul, după fantastica odisee a lui Argetoianu, venit într-o bună zi să „salveze" România, și sortit să moară la penitenciarul de la Sighet, cu puțin înainte de a suna ceasul probabilei lui eliberări – să parcurg, prin anul 1947, cîteva din voluminoasele și acidulatele sale „caiete", dactilografiate și răspîndite prin osîrdia lui Barbu Cecropide. Îmi amintesc cu multă plăcere de savuroasele aventuri diplomatice ale boierului de la Breasta și Argetoaia, la Petersburg în cluburile aristocrației țariste, la Roma sub tribunul poporului, vestitul Nicolae Fleva, trimis de înțelepciunea marelui rege Carol I, ca să pună la adăpost viața politică încă fragedă a Regatului României de pacostea endemică a demagogiei vibrante. Argetoianu, malițios dar tranșant, nu precupețește nici un amănunt ca să-l scoată în relief pe Nico-

Iae Fleva ca pe un penibil demagog infatuat și arivist, cu pretenții de tribun din școala lui Giuseppe Mazzini. Asttel, cu prilejul prezentării scrisorilor de acreditare, la Quirinal, Fleva s-a prezentat, evident, în frac, cu cravată albă, dar fără o decorație măcar. Nu că nu avusese, fusese doar primar general al Capitalei și, în două rînduri, ministru de resort.. Dar se burzulise într-o bună zi pe regele Carol I și-i trimisese, emfatic, toate decorațiile pachet: și cele românești, și cele, mai puține, străine. Micul rege al Italiei (avea 1,49 m) Vittorio-Emmanuele era, în schimb, în uniformă de cuirasieri, cu platoșa plină de ordine și insigne.

- Dvs., domnule ministru, nu ați crezut necesar să arborați decorațiile primite?, l-a întrebat, mirat, regele Italiei pe Fleva.

- Eu, Maiestate, disprețuiesc asemenea nimicuri, i-a răspuns Fleva regelui Italiei, măturîndu-i cu un gest larg platoșa încărcată de „asemenea nimicuri".

Lucrurile au luat o altă turnură cu prilejul audienței - obligatorii, după protocol - solicitată de ministrul României pe lîngă Quirinal de la regina Margherita de Savoia, extrem de populara văduvă a celui de-al doilea rege al Italiei, Umberto, destul de recent răpus la Monza de un anarhist. În anticameră, o doamnă de onoare a venit la Fleva să-l întrebe în ce limbă anume se putea întreține cu regina-mamă. Fleva a dat-o la o parte pe doamna de onoare, a intrat în camera de recepție, unde-l aștepta regina Margherita, a îngenunchiat înaintea ei ca un trubadur și a rostit în limba franceză - pe care atunci o vorbeau la București și birjarii -- aceste cuvinte, puține, dar pline de miez:

- Madame, je tiens trois langues à Votre disposition! *(Doamnă, țin trei graiuri la dispoziția Voastră!).*

Argetoianu nu ne spune și care anume au fost preferințele gloseologice ale reginei-mame...

Acesta era stilul, ca și omul. Nu încape îndoială că fragmentele - de altfel, alese fără prea mult discernămînt - publicate din Amintirile *lui Conu Jenică-Costică Argetoianu în primele nouă numere din* Magazin istoric, *pentru perioada 1919-1936, au contribuit, masiv, la succesul de public al revistei.*

Cînd, din motive necunoscute mie, publicarea Amintirilor *a sistat,* Magazin istoric *era puternic lansat, ajungînd la peste 100 000 de exemplare tiraj. Îmi făcusem și eu, proaspătul eliberat din universul concentraționar comunist, debutul în nr. 6, cu un mic studiu despre diplomația lui Bismarck în Mexic în timpul domniei împăratului Maximilian - fratele împăratului Franz-Iosif al Austriei - înscăunat de baionetele trupelor lui Napoleon al III-lea. Pe urmă, accesul mi-a fost interzis la* Magazin istoric, *pînă în anul 1970, cînd, cu prilejul celui de-al XIII-lea Congres mondial de științe istorice, organizat la Moscova, am avut prilejul să-i prezint doamnei Dana Lovinescu, delegata revistei, cîteva zeci de savanți istorici aparținînd principalelor școli istorice din Europa și America. Mi s-a răsplătit serviciul involuntar prin publicarea, într-un număr din toamna anului 1970, a unui studiu privind introducerea cărților de joc în Europa, în sec. al XIV-lea, din India și denumirea figurilor jocului de cărți după* cei 9 viteji (Les Neuf Preux, The Seven Worthies) *din legendele medievale. Anume, trei eroi din istoria Israelului: Iosua, David și Iuda Macabeul. Alți trei din trecutul Eladei: Hercule, Hector și Alexandru cel Mare. În sfîrșit, alți trei din istoria Romei, prelungită pînă în evul mediu: Cezar, Pompei și Carol cel Mare. Cei patru regi ai jocului de cărți poartă și astăzi, în jocurile tradiționale, numele de: David (riga de pică), Carol (riga de cupă), Cezar (riga de caro) și Alexandru (riga de treflă). Reginele poartă în ordine numele de Judith, Pallas, Rachel și Argine, evocînd zeități elene, sau eroine israelite. În sfîrșit, valeții se numesc: Hogier, Lahire, Hector și Lancelot, amestec de personaje mitologice troiene (Hector) cu trei personaje legendare medievale.*

La atît s-a mărginit contribuția mea la prima serie a Magazinului istoric, *care a fost silit, în ultimii zece ani, să consume pînă la sațietate smirna cuvenită șefului de stat...*

Astăzi, revista s-a angajat pe o linie nouă, apropiată de aceea a confraților ei apuseni. Îmi îngădui să fac o singură propunere. Ar fi poate util ca în fiecare număr să se publice, în 10-12 pagini, cîte un medalion cu viața și opera marilor istorici străini din veacul nostru: Arnold J. Toynbee, Carl Lotus Becker, Charles Beard, Sir Lewis Namier, Trevor Roper, Gustave Glotz, Marc Bloch, Lucien Febvre, Fernand Braudel, Pierre Chaunu etc., etc. Publicul cititor ar întîmpina, probabil, astăzi, cu bunăvoință, o propunere făcută încă de acum un sfert de veac redacției de pe-atunci a revistei.

Dan A. Lazarescu

Prof. univ. CAMIL MUREȘANU,

membru corespondent

al Academiei Române:

„O RARĂ PERFORMANȚĂ ÎN ISTORIA PERIODICELOR ROMÂNEȘTI"

Mi-ar fi făcut plăcere să-mi pot aminti, cu prilejul acesta rar, momentul în care, în aprilie 1967, mi s-a oferit privirilor întîiul număr din Magazin istoric. *Trecerea timpului a așternut însă asupra lui umbra obișnuită, la*

fel ca și asupra impresiei stîrnite de această primă întîlnire. Ea trebuie însă că a fost favorabilă, mărturie stînd colecția completă a revistei, etalată pe un raft al bibliotecii, de unde, vreme de un sfert de secol, mi-a expulzat, pe rînd și cu tenacitate, carte după carte...

Am trimis colaborări revistei din primul an, dar nu mă pot lăuda a mă fi numărat printre susținătorii ei asidui. Constat în schimb, cu surprindere, că o parte din cele publicate le-aș mai putea, cu un dram de indulgență, semna și acum. Sentiment ce rareori rezistă, la temperatura tot mai ridicată a autoexigenței, proprie înaintării în vîrstă și în experiență profesională. Trăirea lui, în retrospectiva atîtor ani și pagini, creează un flux de simpatie către cel care ți-l înlesnește: Magazinul *nostru, fidelul amic lunar. În martie 1992, editîndu-și al 300-lea număr, a stabilit o rară performanță de regularitate în apariție, pe un asemenea parcurs temporal, în istoria periodicelor românești.*

Unică, și cu deosebire meritorie, este însă principala sa performanță: a reușit să facă din istorie o lectură și o preocupare constantă, pasionată chiar, în toate straturile sociale, în toate categoriile profesionale și de vîrstă. A instruit și a încîntat. A creat - fie-mi iertată expresia desuetă - o „mișcare de masă" în favoarea istoriei, în țara noastră. Am consemnat personal mărturisiri că exemplul și succesul său au surprins și au fost imitate și peste hotare.

Înșirînd cu sinceritate aceste merite, am spus, cred, destul.

„And this is much - and all - which will not pass away" - s-a scris odinioară, de un mare poet...

Felicitări, și... la multe alte sferturi de veac!

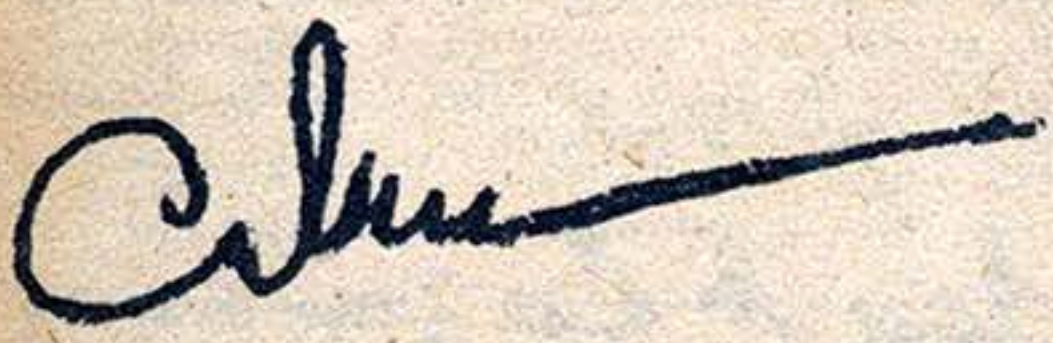

I.P.S. NICOLAE, mitropolitul Banatului:

„IERI ȘI ASTĂZI"

Înainte cu 25 de ani am aflat de apariția Magazinului istoric *și de atunci l-am citit cu regularitate, lună de lună. Ținînd seama de momentul nașterii acestei „reviste de cultură istorică" și de liniile directoare ale cuprinsului ei din chiar perioada începuturilor, se poate aprecia fără a greși prea mult că ea reprezenta încă de atunci o excepție în peisajul publicisticii românești foarte poluat de ideologia marxistă și de totalitarism. Pe parcursul anilor* Magazin istoric *a progresat în bine, concomitent cu degradarea neîntreruptă a vieții culturale românești. Pentru că tot pe atunci mi-au ajuns la cunoștință unele publicații străine, mi s-a părut că se aseamănă cu revista pariziană* Miroir de l'histoire, *uneori chiar depășind-o.*

S-a mai întîmplat însă un lucru nu prea obișnuit atunci cu o revistă „laică", anume să publice studii avînd cuprins bisericesc, evident din domeniul istoriei ecleziastice și, ceea ce era mai semnificativ, semnate de autori clerici. Eu însumi am făcut această experiență cînd la solicitarea redacției am trimis și mi s-a publicat un articol pe care l-am semnat indicîndu-mi calitatea de ierarh. În paranteză precizez că în acea „epocă" antimistică (religia era identificată cu „misticismul" luat și el în sensul cel mai peiorativ de „obscurantism", termen utilizat cu o semnificație evident atee), chiar și dacă un cleric reușea să-și strecoare vreun articol în publicațiile vremii, redacția avea grijă să-i omită calitatea optînd cel mult pentru acel „dr." scris cu minusculă, dacă întîmplător autorul era „doctor" într-o disciplină oarecare.

La împlinirea unui sfert de veac de existență evoc nu fără un sentiment de recunoștință strădaniile celor care au contribuit la apariția și asigurarea continuității Magazinului istoric *și îi urez încă mulți ani de viață din ce în ce mai rodnici, în condițiile cu totul altele oferite de Revoluția română din decembrie 1989.*

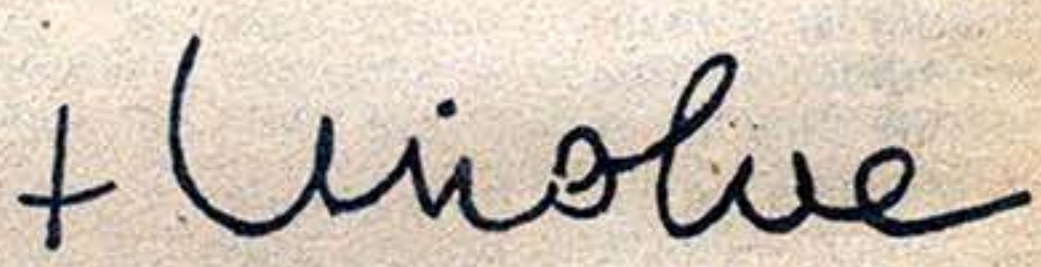

Academician ȘTEFAN PASCU:

„PASIUNE ȘI CONȘTIINȚĂ PROFESIONALĂ"

În anul de grație 1967, deci în urmă cu un sfert de secol, un grup de istorici, cei mai mulți tineri, la dorințele mulțimilor de cititori iubitoare de istorie, și-au unit puterile și talentele pentru a mulțumi asemenea dorințe. Nu însă o istorie doctă și aridă, ci o istorie care să mulțumească atît pretențiile profesioniștilor prin problemele alese, de interes general, cît și gusturile și curiozitățile cititorilor de toate categoriile. Au reușit de la primul număr, deoarece echipa inițiatoare și conducătoare în perioada începuturilor și a stabilirii drumului făcea ea însăși parte din bogata pleiadă a îndrăgostiților de știința patronată de muza Clio. Patronată de o muză, istoria cultivată de Magazin istoric *trebuia să fie pentru cei mulți o asociere în-*

tre poezie și știință. Atît tematic cît și în forma de prezentare. Teoretic, istorie „pentru toți", într-o formă atrăgătoare, nici uscată, seacă, plicticoasă, nici o limbă păsărească, copleșită de „prețiozități" ce ascund sărăcia de idei. Erau începătorii și istorici și erau și publiciști, și științifici și literați. Erau, cu alte cuvinte „magaziniști", oameni ce cunoșteau dorințele și trebuințele celor mulți și au știut să le satisfacă prin varietatea și diversitatea tematică: noutate, actualitate, curiozitate.

Tirajul Magazinului istoric, *superior oricărei alte reviste de specialitate, constituie dovada cea mai convingătoare a calităților cultural-științifice ale revistei. Explicația se mai cuvine căutată și în continuitatea conducerii revistei: de la Dumitru Almaș la colaboratorul său mai tînăr Cristian Popișteanu, secondat cu pricepere, pasiune și conștiință profesională, de o echipă tînără și ea, între care Ioana Ursu, secretara generală de redacție, în jurul căreia o întreagă pleiadă de alți tineri solidari în concepții, rîvnă și dorință de a satisface așteptările numerosului cititor de toate profesiunile și vîrstele. La un sfert de secol de ființare sîntem îndreptățiți să credem că succesele de pînă acum vor constitui temelii sigure pentru succesele viitoare ale* Magazinului istoric, *pe care le dorim sincer, așa cum le-am dorit de la primul număr la care am fost părtaș, alături de oameni de recunoscută valoare culturală.*

zare cu cea mai mare audiență în țara noa - tră și chiar peste hotare, și rolul ei a fost incontestabil în formarea gustului pentru istorie a mai multor generații de cititori, mai cu seamă tineri, cărora cenușiile manuale ale anilor '70-'80 nu le ofereau prea multe satisfacții. Valurile tulburi ale ofensivelor ideologice ale acelor vremi n-au ocolit Magazin istoric, *dar iată că la împlinirea unui sfert de veac de existență publicația își continuă cu succes apariția, tinzînd, în ciuda greutăților, spre forma care a consacrat-o, chiar dacă în paginile sale istoria contemporană, pentru moment, explicabil de altfel, covîrșește celelalte perioade ale istoriei. Nu mă îndoiesc însă că „magazinul" își va redobîndi echilibrul în conținut, și de ce nu, forma atît de atractivă de prezentare a anilor de început. Ca vechi colaborator și cititor îi doresc în continuare viață îndelungată!*

Dr. CONSTANTIN REZACHEVICI:

„REALA SATISFACȚIE A COMUNICĂRII CU CEI MULȚI IUBITORI AI ISTORIEI NEAMULUI"

Deși aparținînd prin formație și carieră mediului științific ca atare, am colaborat cu Magazin istoric *încă din 1969, publicînd de-a lungul anilor într-o formă accesibilă rezultatele unor cercetări originale sau popularizînd pe cele care îmi apăruseră în publicațiile științifice, ceea ce mi-a adus reala satisfacție a comunicării cu cei mulți iubitori ai istoriei neamului. Publicația era în acei ani un adevărat „magazin" divers, atractiv, bogat ilustrat și prezentat într-o formă deosebită, într-un tiraj de necrezut astăzi, răspîndit pînă în cele mai îndepărtate colțuri ale țării. A fost, și în cea mai mare parte este, publicația istorică de popularizare cu cea mai mare audiență în țară și chiar peste hotare, și rolul ei a fost incontestabil în formarea gustului pentru istorie a mai multor generații de cititori, mai cu seamă tineri, cărora cenușiile manuale ale anilor '70-'80 nu le ofereau prea multe satisfacții. Valurile tulburi ale ofensivelor ideologice ale acelor vremi n-au ocolit* Magazin istoric, *dar iată că la împlinirea unui sfert de veac de existență publicația își continuă cu succes apariția, tinzînd, în ciuda greutăților, spre forma care a consacrat-o, chiar dacă în paginile sale istoria contemporană, pentru moment, explicabil de altfel, covîrșește celelalte perioade ale istoriei. Nu mă îndoiesc însă că „magazinul" își va redobîndi echilibrul în conținut, și de ce nu, forma atît de atractivă de prezentare a anilor de început. Ca vechi colaborator și cititor îi doresc în continuare viață îndelungată!*

Prof. univ. ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU,

membru corespondent

al Academiei Române:

„CU ACEEAȘI CALDĂ IUBIRE DE PÎNĂ ACUM"

Născută acum un sfert de veac, ca o reacție împotriva unui gen de a scrie istoria, străin tradiției științifice românești, revista Magazin istoric, *prin însuși titlul ei, s-a dorit o renaștere de conștiințe, un factor de întărire a spiritului național.*

Punctul de pornire de acum două decenii și jumătate s-a dovedit a avea un sens creator trainic, care s-a dezvoltat în timp și a fost îmbrățișat cu căldură de mii de slujitori ai școlii și de cercuri tot mai largi de iubitori de istorie din toate straturile sociale, care au văzut și văd în Magazin istoric *flacăra vie, ce plămădește, prin istorie, sufletul unui neam.*

Prin forarea unui trecut glorios Magazin istoric *- devenit nume de prestigiu în publicistica românească - a pus în valoare comori ale unei spiritualități care-i prezidează și-i inspiră activitatea.*

Urarea pe care i-o adresez este să detec-

teze, cu aceeași caldă iubire de pîna acum, noi resurse de înavuțire spirituală a cititorilor, care așteaptă cu nerăbdare și legitim interes apariția fiecărui număr.

Șt. Lefter

GABRIEL ȘTREMPEL, directorul

Bibliotecii Academiei Române:

„REVISTA AȘTEPTATĂ DE ZECILE DE MII DE IUBITORI AI ISTORIEI"

Un sfert de veac în viața unei reviste se poate numi un jubileu.

Magazin istoric, *mai mult încă decît altele, poate fi mîndru de o asemenea performanță. Căci n-a fost ușor pentru slujitorii lui să navigheze printre stîncile și ghețarii de dispoziții absurde și necontenite vămuiri ale libertății și adevărului istoric.*

Am fost martori, cei mai mulți dintre cititori și colaboratori, la nenumăratele hărțuiri pe care au avut să le suporte acești credincioși slujitori, ce s-au îngrijit lună de lună și an de an ca să avem pe masă, la timp, revista așteptată de zecile de mii de iubitori ai istoriei. Și cît de variat a fost, întotdeauna, sumarul ei! Și cît de riguros adevărate au fost informațiile pe care le-a difuzat!

Deși revistă de popularizare a istoriei, aceasta nu și-a permis nici un rabat de la legile care stau la baza consemnărilor de vechime. Acesta este și motivul principal pentru care Magazin istoric *a putut să se mențină și să supraviețuiască. Condițiile tehnice n-au putut egala, din păcate, revistele cu profil similar din Apus; dar sub raportul varietății conținutului și al acurateții științifice el le depășește pe multe dintre ele.*

Acum, la vreme de bilanț, nu ne rămîne decît să-i urăm viață îndelungată, aspirații împlinite și, mai ales, condeie pricepute pentru menținerea prestigiului, cu atîta trudă cîștigat!

Gh. Ștrempel

Dr. GEORGE TROHANI,

director adjunct al Muzeului Național de Istorie a României:

„TIPĂRITURA ÎN CARE MI-AM FĂCUT DEBUTUL PUBLICISTIC"

Magazin istoric— *un nume care a fost în secolul XIX, care este în secolul XX și care sperăm să continue în secolul XXI, spre bucuria intelectuală a iubitorilor de istorie.*

Deci, la un pătrar de veac al actualei publicații, urez atît colegilor din redacția revistei cît mai ales cititorilor spor la treabă *pentru propășirea țării. Spun aceasta deoarece din păcate, de mai mult timp, acest îndemn a fost înlocuit cu anacronicul „servici ușor"...*

Pentru mine — pasionat cititor și posesor al colecției complete — Magazin istoric *reprezintă tipăritura în care mi-am făcut debutul publicistic cu 23 ani în urmă, prezentînd articolul* Podoabele de argint geto-dacice.

Ca om de muzeu, aș sugera ca pe viitor revista să prezinte în fiecare număr cîte un muzeu din țară.

La mulți ani!

G. Trohani

Cele 300 de luni au trecut. Magazin istoric **a atins — într-o permanentă înfruntare cu adversitățile (iar în ultimii doi ani mai ales cu inerțiile) — performanța celei mai longevive publicații din specialitatea istoriei pentru marele public. În aceste 300 luni, peste 50 000 000 exemplare s-au așezat în bibliotecile cititorilor și în cele publice, în orașele și satele țării ca și în multe de peste hotare, din Australia pînă în Scandinavia. În aceste 300 de luni, sute de elevi au devenit profesori de istorie sau muzeografi, arhiviști sau arheologi, datorită faptului că lectura** Magazinului istoric **i-a îndrumat spre aceste studii, zeci de tineri istorici au debutat la** Magazin istoric, **iar sute de mii de cititori au îndrăgit istoria — cunoscînd-o prin**

noi. La aceste momente, bucuria noastră nu poate fi umbrită de necazurile unei situații economice ieșite din comun prin iraționalitatea care lovește în publicațiile culturale de interes național — cum este Magazin istoric — **mai grav chiar decît în celelalte ziare și reviste independente. Dar bucuria ne este sporită (și credem că și cititorii noștri se vor bucura) aflînd că un număr de oameni de stat și personalități ale științelor istorice de peste hotare ne-au adresat felicitări sau au răspuns întrebărilor noastre. În acest număr** 300, **reproducem scrisorile Excelenței Sale Domnul Flavio Cotti, președintele Confederației Elveției, a fostului prim-ministru al Australiei Bob Hawke și a profesorului german Harald Zimmermann, precum și răspunsurile la întrebările revistei noastre ale: d-lui Georges Castellan, profesor emerit la Universitatea Paris III; profesorului Alexander Gieysztor, președintele Academiei Poloneze, fost președinte al Comitetului Internațional de Științe Istorice, într-un interviu acordat domnului Cristian Popișteanu; profesorului belgian Albert d'Haenens și profesorului german Lothar Maier.**

Scrisoarea Excelenței Sale Domnul FLAVIO COTTI, președintele confederației Elveției (1991), către Domnul Nicolae Iordache, ambasadorul României la Berna:

„Am luat cunoștință cu viu interes și o mare plăcere despre faptul că revista Magazin istoric *a publicat în numerele sale din august și septembrie un studiu consacrat neutralității Elveției, pentru a marca a 700-a aniversare a Confederației Elvețiene.*

Vă mulțumesc călduros pentru amabilitatea de a-mi trimite aceste reviste. Sînt fericit să constat că compatrioții dv. au știut să sesizeze perfect specificitatea Elveției, care nu ființează decît prin voința cetățenilor săi de a forma împreună o națiune de diferențe.

Reînnoind mulțumirile mele, vă asigur, Excelență, de înalta mea considerație.

Berna, 11 noiembrie 1991"

Fostul prim-ministru al Australiei BOB HAWKE urează mult succes Magazinului istoric:

La începutul lunii decembrie 1991, din Camberra, de la Cabinetul fostului prim-ministru al Australiei, domnul Bob Hawke (din 1983 pînă în 20 decembrie 1991), am primit următoarea scrisoare:

„Dragă domnule Popișteanu,

Mulțumesc pentru scrisoarea dumneavoastră din 8 octombrie 1991, adresată primului ministru, prin care solicitați punctul său de vedere pentru numărul din martie 1992 al revistei Magazin istoric.

Din nefericire, datorită programului extrem de încărcat, D-lui Hawke îi este imposibil să colaboreze la numărul din martie. Totuși, primul ministru a cerut să fie transmise urările sale cele mai bune tuturor celor ce se ocupă de pregătirea numărului special, căruia îi urează mult succes.

Cu stimă

Louise Cullen
asistentă a consilierului pentru Media
Biroul de presă al primului ministru
Camberra, Australia

12 noiembrie 1991".

Prof. Dr. Honoris Causa HARALD ZIMMERMANN, Germania:

„Eu, ca istoric, dau istoriei o mare importanță pentru făurirea viitorului, căci, după părerea mea, este mereu actual dictonul clasic «historia magistra vitae».

Tübingen, 2 decembrie 1991"

Iată acum întrebările adresate istoricilor de peste hotare:

1. **Cum apreciați — din punct de vedere istoric — schimbările survenite după 1989 în țările din centrul și sud-estul Europei ca și din fosta U.R.S.S.?**

2. **Care vi se pare evenimentul cel mai important din istoria țării Dv. în epoca următoare celui de-al doilea război mondial?**

3. **Ce rol credeți că trebuie să revină disciplinelor istorice pentru pregătirea intelectuală a omului secolului XXI?**

Prof. univ. GEORGES CASTELLAN, Universitatea Paris III (INALCO):

1. Schimbările survenite în Europa de Sud-Est după 1989 sînt foarte importante, pentru că marchează, după părerea mea, în mod cert sfîrșitul unei epoci. Pînă acum, începînd din 1945, aceste țări au fost dominate de un centru de decizie aflat la Moscova, dominate prin structuri politice, economice și sociale calchiate după cele ale Uniunii Sovietice.

Actualmente se pune întrebarea încotro merg aceste țări și, în particular, bineînțeles, Uniunea Sovietică. Aș lăsa-o deoparte însă, pentru că nu e domeniul meu și am să mă limitez la țările estului și sud-estului european. Mi se pare că aceste țări vor să-și afirme independența, deci că ele reclamă toate atributele unei suveranități... Mi se pare că aceste revendicări de independență sînt total legitime. Legitime pentru că, în esență, aceste țări nu au avut timp să ajungă pînă la capătul independenței lor, după perioada interbelică sau, în epoci mai din vechime, ca exemplu România, Bulgaria, Grecia; dar eu consider că acesta este un proces care continuă. După o întrerupere de 45 ani, este un proces care continuă, într-o perioadă de deschidere, un proces de afirmare a personalității. Ele își cer independența, dar, în același timp, acestea trebuie obligatoriu să semneze tratate, acorduri economice, politice, culturale cu țările vecine, pentru a nu rămîne izolate, pentru că nu pot exista astăzi țări izolate, ci legate unele de altele, și eu cred că un exemplu în acest sens îl poate da Beneluxul.

Vorbesc cu plăcere de acest Benelux și cred că în Europa de Sud-Est sînt pe cale să se constituie 1-2-3 Beneluxuri, pentru a fi elementele de bază ce vor servi apoi întregii Europe, ce se vor integra treptat unei Europe ce se va constitui zi de zi.

2. Evenimentul cel mai important în istoria de după război a țării mele, Franța, este venirea generalului de Gaulle la putere, în 1958. El a dat Franței o nouă republică, a V-a, a fost un personaj ce a vrut să fie și a fost în centrul istoriei noastre, prin ideile sale, prin felul său de a acționa. El a marcat profund țara noastră.

3. Cred că se poate răspunde simplu. Disciplinele istorice sînt indispensabile în măsura în care stau la baza oricărei reflecții asupra istoriei, asupra prezentului. Este evident că nu se pot înțelege problemele care se pun în prezent omului, omul sfîrșitului secolului XX, dacă ele nu se raportează la rădăcinile lor, adică la istorie. Cred că în sec. XXI, în mileniul III, rolul istoriei va fi cu adevărat decisiv pentru cei ce vor să înțeleagă. *Istoria nu va fi nimic - o spun clar - fără comprehensiune, fără a înțelege, ceea ce mi se pare esențial pentru lumea și oamenii mileniului III.*

București, 4 decembrie 1991

Pour le D-r Ph. Potestaanu
et son retour du Magazin Istoric
Hommage de l'auteur

Prof. dr. ALEXANDER GIEYSZTOR, președintele Academiei de Științe a Poloniei:

București—Stuttgart—Madrid, iată locurile unde l-am întîlnit pe unul dintre cei mai cunoscuți istorici polonezi.

Convorbirea cu domnia sa nu a urmat ritualul întrebărilor noastre. Ea s-a desfășurat mult mai liber decît un simplu interviu și a îmbrățișat numeroase teme. Reproducem opiniile profesorului Gieysztor în legătură cu subiectele întrebărilor noastre.

Aparțin conducerii Comitetului internațional de științe istorice în rangul de consilier, datorită Congresului mondial al istoricilor de la București. De altfel, după părerea mea, cum am mai avut ocazia să o spun în revista Magazin istoric, *acest congres din capitala României a marcat în sens pozitiv istoria dezbaterilor organizate de Comitetul internațional de științe istorice și de aceea ne amintim de el cu plăcere (și noi ne-am amintit cu emoție de relațiile extrem de cordiale stabilite între profesorul Gieysztor și istorici români la Congresul de la București, fapt cu atît mai semnificativ cu cît profesorul Gieysztor aparținea de pe atunci intelectualilor militanți ai* Solidarității, *după cum la*

Congresul de la Stuttgart nu a putut participa, pînă în ultimul moment al deschiderii acestuia, cînd a sosit numai datorită intervenţiei personale a Comitetului internaţional de ştiinţe istorice şi a preşedintelui R.F.G., domnul Richard von Weizsäcker).

1. Ceea ce pot spune este că întreaga situaţie din Europa centrală şi de sud-est are astăzi o cu totul altă înfăţişare decît în 1989.

2. Cucerirea independenţei şi a libertăţii Poloniei odată cu prăbuşirea regimului comunist.

3. Cred că nu numai Polonia şi celelalte ţări foste socialiste şi-au cîştigat acum libertatea, dar şi istoricii din aceste ţări au dobîndit cu adevărat libertatea de cercetare şi de exprimare fără nici o îngrădire. Academia poloneză de ştiinţe trăieşte o perioadă de profundă reformă, devenind o instituţie intelectuală independentă, care nu va mai fi o Academie de stat. Ea va continua desigur să patroneze institutele de cercetări, dar autonomia ei ca şi autonomia cercetărilor şi dezbaterilor ştiinţifice vor asigura deplina obiectivitate a activităţii sale. Întreaga dezvoltare a vieţii universitare, ştiinţifice, academice din Polonia se schimbă pentru a putea folosi din plin libertatea de creaţie de care dispunem. E nevoie în acelaşi timp de o muncă eficientă. Distanţa dintre noi şi ţările puternic dezvoltate s-a mărit; decalajele s-au accentuat. Iată de ce ştiinţele umane şi ştiinţele pozitive din Polonia cel puţin au mult de făcut pentru a recupera această rămînere în urmă pînă la sfîrşitul secolului. Cred că trebuie să ştim să folosim materia cenuşie pentru a intra pregătiţi în secolul viitor. Să nu uităm că, în fond, cercetarea istorică nu este prea scumpă, dar ea este absolut necesară pregătirii intelectuale a omului din secolul viitor. Istoria continuă să aibă o deosebită valoare pentru conştiinţa naţională şi acum pentru conştiinţa europeană. Putem spune că ea este chiar indispensabilă pentru a făuri o adevărată conştiinţă europeană. În acest sens, tradiţiile, pe care din cauza comunismului le-am neglijat, trebuie reînviate, iar manipularea în istorie trebuie cu orice preţ evitată. Aş dori să spun că am urmărit cu multă atenţie şi emoţie tot ceea ce se întîmplă în România şi cred că sîntem uniţi, noi, din această parte a Europei, de un marş spre libertate, de necesitatea de a scrie noul capitol al istoriei democratice.

Cele mai calde gînduri şi urări pentru revista Magazin istoric, *revista care m-a publicat cel mai mult în România, pentru istoricii români şi pentru colaborarea noastră în scrierea unei istorii adevărate. La mulţi ani!*

Prof. ALBERT D'HAENENS,

Colegiul „Erasm", Belgia:

1. Prăbuşirea unui materialism care i-a orbit pe cetăţenii acestei ţări în ce priveşte apartenenţa la o lume europeană şi la dinamicile care dirijau aceste ţări atît pe plan tehnologic, cît şi social, şi mental.

Dar, în acelaşi timp, devalorizarea noţiunii de solidaritate *socială, care este desemnată în mod oficial şi explicit pentru a ceda pasul pieţei libere, liberei concurenţe şi, la limită, individualismului excesiv implicat de noţiunea de profit.*

2. Deconstrucţia sa instituţională, pentru a substitui unei ţări unice şi unificate regiuni puternic autonomizate, care nu au reuşit încă să-şi definească relaţiile lor federative în interiorul acestei ţări deconstruite.

Personalitatea, spiritul şi proiectul, în sensul larg al termenului, angajarea suveranului nostru, regele Baudouin.

3. Mi-aş dori putere pentru a explica şi a împărtăşi cu dv. această problemă.

Pentru a formula convingerea mea şi angajamentul meu într-un mod lapidar, spun: nu mai este timpul de-acum înainte al istoriei. Ea este declasată, ca şi suportul său, scrisul. Pretutindeni ea nu mai este pertinentă, ea, care nu s-a ţinut întotdeauna decît după urme (fapte) şi după trăsături (fapte raportate prin scris).

Astăzi, cînd sîntem într-o nouă eră culturală, ni se prezintă ocazia unei schimbări care ar putea fi în mod extraordinar umanistă: a înnoda relaţiile cu anterioritatea, cu oamenii şi lumea (şi chiar cu scrierea) mai degrabă ca între parteneri decît ca o dominare a unuia şi o supunere a altuia. Eu propun să fie numite aceste relaţii culturale în anterioritate, iar tot ce generează ele: genetică culturală.

Genetica culturală a europenilor mă interesează extrem de serios.

Louvain-la-Neuve, 24 decembrie 1991

Prof. dr. LOTHAR MAIER, Germania:

1. Nu încape nici o îndoială că prăbuşirea imperiului sovietic este cel mai important eveniment politic petrecut în lume de la sfîrşitul celui de-al doilea război mondial. Datorită încetării războiului rece care, după părerea mea, a fost un conflict secundar, există acum şansa ca energiile utilizate pînă acum pentru înarmare să fie îndreptate spre rezolvarea adevăratelor şi marilor probleme

ale umanității – distrugerea mediului înconjurător, subdezvoltarea, sărăcia.

Bineînțeles, salut în mod deosebit noile libertăți dobîndite odată cu sfîrșitul regimurilor de opresiune din răsărit. În același timp, îmi dau însă seama și ce primejdii au apărut pentru echilibrul de forțe al lumii, prin ieșirea din cursă a Uniunii Sovietice, ca putere mondială. Deși, ca european de orientare liberală, eram împotriva regimurilor comuniste din Europa de Răsărit, totuși, îmi dădeam de mult seama că ele constituiau un important factor de ordine. Problemele naționalităților care, în estul Europei, nu pot fi soluționate în cadrul statelor național-unitare, erau ținute sub control și astfel asigurată prin violență pacea internă, însă garantîndu-se, de regulă, minorităților un minimum de autonomie. După eșecul regimurilor comuniste, apare primejdia ca vechi elite ale puterii să se folosească, ca în cazul Serbiei, de un șovinism agresiv spre a-și menține dominația sau ca în fața problemelor economice și sociale fundamentale, ce nu pot fi rezolvate decît treptat, să instaureze naționalismul ca ideologie integratoare și să amenințe și în acest fel pacea Europei. Din fericire, curente autoritare ori similare fascismului nu s-au făcut încă simțite în Europa de Răsărit, în măsura de care m-am temut eu de ele înainte de 1989, în cazul descompunerii dominației comuniste. Pentru societățile vestice întrevăd primejdia că politicieni conservatori, utilizînd eșecul comunismului, să discrediteze și socialismul democratic.

2. Consider integrarea celei mai mari părți a Germaniei în Occidentul democratic drept cel mai important și mai plin de consecințe fapt al istoriei germane de după cel de al doilea război mondial. Ca o consecință a înfrîngerii Germaniei, Republica Federală a putut beneficia de o constituție democratică, e adevărat la început ca de o „formă fără fond". Începînd însă cu revolta studențească din 1968 și cu mișcările de emancipare legate de ea, valorile și comportamentele democratice au devenit o parte integrantă a mentalității germane, fiind astăzi mai puternic înrădăcinate decît în țările de baștină ale democrației din restul Occidentului. Și chiar dacă cultura politică a păturilor conducătoare mai lasă uneori de dorit, iar grupuri de tineri marginalizați agită pe străzi sloganuri radicale de dreapta, cred că – spre deosebire de ceea ce s-a întîmplat după primul război mondial – din partea Germaniei nu mai este astăzi de temut o contralovitură autoritară sau militaristă.

Din modul cum ați formulat cea de a doua întrebare, înțeleg că dumneavoastră credeați că răspunsul meu va fi unirea Republicii Federale cu fosta R.D.G. Am dorit această unificare din cea mai fragedă tinerețe, n-am mai crezut-o cu putință în ultimii douăzeci de ani, iar pînă la urmă am socotit chiar că nici n-ar mai fi de dorit. După prăbușirea regimului comunist din R.D.G. am sperat mai degrabă într-o „soluție austriacă", adică în menținerea unei R.D.G. liberalizate, dar ca stat independent. Mă temeam că unitatea ar putea duce la o creștere disproporționată a puterii Germaniei și, în primul rînd, la o nouă ascensiune a naționalismului german, care să transforme Germania unită într-un focar de neliniște și de potențiale primejdii. În ce privește cele din urmă, din fericire temerile mele nu s-au împlinit. Dezgustătoarea xenofobie din ultimele două luni ar putea fi cu atît mai nocivă, cu cît ar fi mai puternic exploatată în scopuri politice partizane.

3. Eu îmi doresc pentru istoria din secolul 21 aceeași funcție socială pe care am socotit-o necesară și în veacul 20.

Istoria este mereu în primejdia de a fi utilizată de elite ale puterii, cu o ideologie stabilizatoare a unui sistem sau măcar ca pat de cultură a unui naționalism ce depășește necesara măsură a fundamentării unei identități.

Critica tradiției, componentă esențială a metodei istorice, poate însă ascuți și capacitatea de critică a dominării și exploatării ideologiilor justificatoare. În felul acesta, istoria poate contribui la o educație iluministă și emancipatoare.

O parte esențială a istorismului și una din marile cuceriri spirituale ale Europei din epoca modernă este capacitatea ei de a înțelege ceea ce este istoria în propriile ei premise, dar fără a absolutiza punctele de referință ale culturii sale și a le pune la temelia judecării altora. Istoria a fost prea mult folosită pînă acum pentru a exalta propriul trecut, pentru a trezi sentimente de excludere a altor identități și a stabili, pînă în cele din urmă, o dominație. Noi, istoricii, trebuie ca, mîndri de tradițiile propriei noastre societăți, să contribuim, în același timp, la o cît mai profundă înțelegere a altora. Însemnătatea acestei înțelegeri decurge nu numai din dezvoltarea comună a Europei, ci și din existența unor probleme globale.

Münster, 17 decembrie 1991

CONSTANTIN MALAXA:
recîştigarea renumelui din perioada antebelică

Absolvent al Institutului Politehnic din Bucureşti, Facultatea Electro-Mecanică, ing. Constantin Malaxa a vizitat România în toamna lui '91, după o absenţă îndelungată, de peste 40 de ani. Stabilit la New Jersey, S.U.A., domnia sa a avut amabilitatea de a răspunde la cîteva întrebări pentru cititorii revistei noastre. Iată răspunsurile trimise nouă printr-o coincidenţă la Jubileul nostru de 25 ani care ne duce cu gîndul la Jubileul de anul trecut al Uzinelor Malaxa.

—Dată fiind îndelungata dumneavoastră absenţă din ţară, vă rugăm să ne spuneţi care erau gîndurile dumneavoastră faţă de România în acei ani grei?

— Ca toţi românii în exil, am privit cu groază şi deznădejde la siluirea ţării noastre şi la destrămarea a tot ceea ce fusese sfînt pentru poporul român. M-am rugat ca rudele şi prietenii care n-avuseseră norocul de a scăpa peste hotare să fie cruţaţi de monstruozităţile ce aveau loc acolo împotriva unor oameni nevinovaţi. Şi am privit cu silă şi neîncredere la spectacolul dezgustător dat de fostul preşedinte Carter, cît şi de alţii, atunci cînd acordau primiri fastuoase ticălosului de Ceauşescu, drept răsplată pentru poziţia aşa-zis independentă pe care acesta o luase faţă de Rusia Sovietică.

— Cum aţi găsit uzinele foste Malaxa după o asemenea lungă absenţă?

— Aspectul exterior al uzinelor s-a schimbat, firește, cu trecerea anilor. Lipsa de întreţinere a contribuit încă în şi mai mare măsură la aspectul neîngrijit al exteriorului atelierelor. Uzina şi-a păstrat însă potenţialul enorm din trecut. E suficient să parcurgi lista impresionantă a produselor de mare valoare tehnică pe care uzina le-a exportat în multe ţări străine, chiar şi în unele cu mari tradiţii industriale, cum ar fi Germania şi Cehoslovacia, ca să ajungi la astfel de concluzii. Aceste exporturi au avut loc într-un trecut foarte apropiat şi au sistat odată cu Revoluţia din 1989.

În ceea ce priveşte viitorul uzinelor, de vor fi îndrumate pe o cale justă de fabricanţi raţionali, şi poate chiar cu conlucrarea altor industrii din afară, ele îşi vor putea recîştiga renumele ce şi-l dobîndiseră sub creatorul lor în perioada antebelică.

— Revista noastră a publicat un serial consacrat istoricului Uzinelor Malaxa. Ce impresie v-a făcut faptul că o revistă de cultură istorică se ocupă de acest subiect?

— Înainte de a fi făcut cunoştinţă cu *Magazin istoric*, m-am mirat şi eu că un serial privind o industrie să fi apărut într-o publicaţie specializată în probleme istorice. Examinînd ulterior cîteva exemplare din revista dumneavoastră, mi-am dat seama că scopul acestei publicaţii depăşeşte cu mult limitele disciplinei strict istorice. Arta, literatura şi, în general, orice îndeletnicire şi realizare contribuind la reputaţia României fac parte integrantă din activităţile *Magazinului istoric*.

Cum timp de decenii Uzinele Malaxa au fost fala industriei româneşti, dovedind la ce nivel înalt se pot ridica realizările individuale, cînd sînt călăuzite de cap, voinţă şi perseverenţă — fala pe care chiar un primitiv şi analfabet ca Ceauşescu a recunoscut-o, atunci cînd se mîndrea cu aceste uzine, arătîndu-le oaspeţilor străini — e lesne de înţeles cum *Magazin istoric* a acceptat să publice această monografie.

Ioana URSU

„Vă felicit călduros“

Domnul profesor Lothar Maier şi-a însoţit răspunsurile de următoarea scrisoare: *„Mai întîi aş dori să vă felicit călduros cu prilejul aniversării* Magazinului istoric *pe care-l conduceţi. Succesul dumneavoastră nu poate fi decît invidiat aici în Germania. Un asemenea tiraj n-ar putea fi imaginat nici pentru o revistă de popularizare a istoriei – şi asta la o populaţie de patru ori mai numeroasă. Or, eu m-am putut mereu convinge de înaltul nivel al colaborărilor din* Magazin istoric.

Poate că v-ar interesa însă istoria primei mele întîlniri cu Magazin istoric. *În vara anului 1971, am fost pentru prima oară în România, la un curs de specializare în limbă. După terminarea lui, am rămas, timp de cîteva săptămîni, în munţii Cibinului, spre a lua acolo contact cu populaţia şi a-mi perfecţiona cunoştinţele de limbă. Şi astfel, într-o zi, într-o vale izolată din Carpaţi, nu departe de Jina, binecunoscutul sat de păstori, am ajuns la o prăvălioară în care se aprovizionează cu cele necesare ţăpinarii şi ciobanii din partea locului. În faţa căsuţei cu pricina, erau nişte cai de povară încărcaţi cu pîini mari rotunde, iar dulăii din preajmă aveau la gît zgarde cu cuie împotriva lupilor. Gestionarul era un om simplu de la munte. M-a poftit să intru şi, la cîteva păhărele de ţuică, mi-a arătat colecţia pe cîţiva ani a* Magazinului istoric, *explicîndu-mi cuprinsul unor articole pe care, evident, le citise. De atunci încoace, povestesc mereu această întîmplare, atunci cînd încerc să explic colegilor germani ce rol joacă istoria în societatea românească“.*

fundaţia culturală magazin istoric

După cum am anunţat şi în numerele anterioare ale revistei, un mai vechi proiect — inspirat din propunerile a numeroşi cititori — prinde viaţă acum, în aceste momente aniversare ale revistei: înfiinţarea Fundaţiei Culturale Magazin istoric. **Fundaţia a dobîndit personalitate juridică la 23.XII.1991 prin înscrierea în registrul persoanelor juridice nepatrimoniale, de drept privat, avînd următorul număr de cont: 4510.055.000.7 (în lei) şi 4721.055.300.2 (în valută), BRCE, Calea Victoriei nr. 22-24, sect. 3, Bucureşti. Publicînd Statutul** Fundaţiei Culturale Magazin istoric **aşteptăm, totodată, sugestiile dv., stimaţi şi iubiţi cititori, privind activitatea Fundaţiei, înscrierea de noi membri, constituirea de filiale, donaţii, contribuţii, subvenţii etc. Odată cu naşterea** Fundaţiei Culturale Magazin istoric **renasc şi noi speranţe ale echipei redacţionale ca şi ale personalităţilor care sînt membri fondatori. Pe lîngă o serie de activităţi cultural-istorice pe care ni le propunem a le promova, sperăm pînă la convingere că Fundaţia va deveni prin intermediul dv., sprijinul principal al publicaţiei noastre în menţinerea statutului ei ştiinţific de deplină autonomie.**

STATUT

I. Dispoziţii generale

Art. 1. *Fundaţia Culturală Magazin istoric* (denumită în acest statut *Fundaţia*) se constituie ca instituţie cultural-istorică, ştiinţifică, editorială şi de învăţămînt. *Fundaţia* este neguvernamentală, fără caracter politic, cu caracter nepatrimonial (non profit).

Art. 2. *Fundaţia* dobîndeşte personalitate juridică în conformitate cu legislaţia română,. pe data înscrierii în registrul persoanelor juridice nepatrimoniale, de drept privat (Legea nr. 21/1924).

Art. 3. *Fundaţia* are sediul în Bucureşti, dar îşi-desfăşoară activitatea la nivel naţional şi internaţional, putînd deschide sucursale, înfiinţa filiale, în ţară şi în străinătate, în vederea realizării scopului său.

Art. 4. *Fundaţia* se constituie pe durată nedeterminată.

Art. 5. Patrimoniul iniţial al *Fundaţiei* este constituit prin contribuţia domnului dr. Cristian Popişteanu.

Patrimoniul *Fundaţiei* se constituie din donaţii, subvenţii, contribuţii, legate, fonduri obţinute din ţară şi din străinătate, din activităţi proprii şi din orice alte mijloace prevăzute de lege, în acest sens.

II. Scopul Fundaţiei

Art. 6. Scopul *Fundaţiei* este de a administra patrimoniul propriu, precum şi orice alte subvenţii primite legal, pentru:

a) promovarea studiilor şi informaţiilor despre istoria României şi a poporului român în conexiune cu cea europeană şi universală, folosind mijloace şi competenţe capabile să restituie pe deplin sensul şi adevărul acestei istorii din vechime şi pînă în contemporaneitate prin revista de cultură istorică *Magazin istoric* şi prin alte publicaţii şi forme de mass-media;

b) strîngerea şi valorificarea datelor (informaţiilor) privitoare la istoria poporului român, documente, fotografii, filme, cărţi etc.;

c) promovarea la înalt nivel a cunoaşterii de către specialişti, precum şi de publicul larg, a celor mai noi date şi teorii despre istoria şi civilizaţia poporului român;

d) formarea personalului specializat în cunoaşterea istoriei României;

e) formarea ghizilor specializaţi, cunoscători de limbi străine, capabili să ofere vizitatorilor orice informaţie cu privire la monumentele istorice de pe teritoriul României;

f) crearea condiţiilor de studiu a istoriei României pentru studenţii străini şi români;

g) *Fundaţia Culturală Magazin istoric* va contribui la educarea marelui public (prin căile şi mijloacele prevăzute în Statut) în

respectul valorilor istorice românești și a colaborării sale cu celelalte popoare europene și din alte zone ale lumii;

h) o atenție specială va acorda *Fundația* pregătirii tinerelor generații pentru integrarea României în instituțiile europene (C.E.E., Consiliul și Parlamentul Europei, C.S.C.E.) prin evidențierea legăturilor istoriei și civilizației românești cu cele ale popoarelor din sud-estul continentului precum și cu întreaga regiune euroatlantică, precum și cu latinitatea europeană și mondială.

Art. 7. *Fundația* își va putea realiza scopul propus prin:

a) editarea, tipărirea, difuzarea prin mijloace proprii sau pe bază de comision, de cărți, reviste, cataloage pentru expoziții, albume, reproduceri, publicații diverse în domeniul științific, artistic, literar, socio-profesional, tehnic, alte publicații periodice, ghiduri, afișe, material publicitar și documentar pentru realizarea și cunoașterea activităților proprii sau privind activități ale altor instituții aflate în legătură cu scopul *Fundației;* în prezent, *Fundația* elaborează și publică revista de cultură istorică *Magazin istoric;*

b) organizarea, înființarea, patronarea de muzee, expoziții, biblioteci, săli de lectură și studiu în țară și în străinătate;

c) organizarea învățămîntului particular în vederea creării specialiștilor proprii, menținînd o colaborare cu instituții de cercetare, universități și academii din întreaga lume;

d) crearea, lansarea și difuzarea de medalii, plachete, insigne, material publicitar divers;

e) lansări de carte și difuzări de filme și alte materiale video și audio în spații proprii sau închiriate, cu tematică cultural-științifică, de documentare, de divertisment etc.

f) organizarea de centre de studii, informare, documentare pentru specialiști și nespecialiști în istoria României;

g) realizarea de importuri și exporturi, transferări de materiale documentare și de publicitate, aparatură tehnică, audiovizuală, de imprimare, multiplicare, difuzare sau de orice altă natură aparținînd *Fundației* sau adresate acesteia în vederea realizării scopului său;

h) înființarea unei bănci de date, în sprijinul celor interesați;

i) acordarea de burse de specialitate pentru studii în țară și străinătate;

j) trimiterea și susținerea unor participanți români sau străini la diverse manifestări cultural-științifice, organizate în țară și în străinătate;

k) organizarea de călătorii de studii și documentare, individuale și de grup, în țară sau în străinătate, atît pentru cetățenii români, cît și pentru străini;

l) participarea la, sau organizarea de simpozioane, colocvii, congrese în țară și străinătate în domeniile de specialitate: istorie și cultură;

m) organizarea de simpozioane și conferințe a căror tematică corespunde scopului *Fundației.*

Art. 8. În vederea administrării patrimoniului propriu, în realizarea scopului său, *Fundația* va putea înființa societăți, asociații, instituții diverse, centre de studiu, cu scop patrimonial și nepatrimonial, atrăgînd în activitatea acestora personalități ale vieții științifice și social-cultural-istorice din țară și din străinătate.

Acestea vor funcționa în cadrul *Fundației,* ca secțiuni componente și indivizibile ale *Fundației,* dar și independent, avînd persoană juridică proprie conform legislației în vigoare, subordonîndu-se ca scop și modalități de lucru și realizarea scopului *Fundației.*

Art. 9. Înființarea, organizarea, conducerea și scopul specific fiecărui organism prevăzut în Art. 8, vor fi aprobate de către președinte.

III. Membrii. Calitatea de membru.

Dobîndire și pierdere

Art. 10. Membrii *Fundației* sînt:
— membri fondatori
— membri de onoare
— membri

Art. 11. Sînt membri fondatori persoanele care au participat la constituirea patrimoniului *Fundației* și la înființarea acesteia, figurînd, ca atare, în actele de constituire.

Vor fi considerați membri fondatori și persoanele care înființează, în baza acestui Statut, filiale, precum și cei care, prin donații și contribuții în bani și bunuri, participă la constituirea și mărirea patrimoniului *Fundației.*

Art. 12. Pot fi membri de onoare personalități, oameni de știință și cultură din țară sau din străinătate, care prin activitatea lor sprijină activitatea *Fundației* sau reprezintă un domeniu de referință pentru viața științifică, socială, economică, cultural-artistică din România sau din lume.

Calitatea de membru de onoare se acordă de către președinte la propunerea a cel puțin 3 membri din conducerea *Fundației.*

Art. 13. Membrii *Fundației* pot fi persoanele care, cunoscînd Statutul, sînt de acord cu scopul acesteia și înțeleg ca prin propria activitate să contribuie la realizarea lui.

Poate deveni membru al *Fundației,* orice persoană fizică, indiferent de vîrstă, profesie, religie, sex, naționalitate, cetățenie, origine socială, avere, care îndeplinește condițiile prevăzute în aliniatul precedent, și își manifestă expres, prin cerere scrisă, această dorință.

Art. 14. Organizaţiile, asociaţiile, fundaţiile sau orice persoană juridică avînd scopuri asemănătoare pot deveni membri colectivi ai *Fundaţiei*, la solicitarea expresă, prin înscris încheiat între părţi, cu aprobarea organelor de conducere proprii, prin reprezentantul lor legal.

Angajarea politică a organizaţiilor membre, sus-menţionate, modificarea scopului lor sau a condiţiilor care au stat la baza înscrierii în cadrul *Fundaţiei*, atrag automat retragerea sau excluderea din *Fundaţie*.

Art. 15. Din *Fundaţie* pot face parte cetăţenii români, cetăţenii români cu domiciliul în străinătate, cetăţenii străini cu reşedinţa temporară în România, sau care prin activitatea lor în ţara de origine asigură realizarea scopului *Fundaţiei*.

Art. 16. Calitatea de membru al *Fundaţiei* se pierde:

a) prin excludere, în următoarele cazuri:
— producerea de prejudicii morale şi materiale *Fundaţiei* prin activitatea proprie desfăşurată;
— angajarea persoanei respective în acţiuni ce contravin scopului *Fundaţiei;*
— angajarea persoanei respective în acţiuni contrare legii, ordinii de drept;
— încălcarea Statutului şi a normelor recunoscute de *Fundaţie* în regulamentele proprii de organizare internă şi funcţionare, aprobat de organele de conducere, precum şi condamnarea pentru fapte penale;

b) la cerere.

Art. 17. Orice prejudiciu moral adus *Fundaţiei* sau membrilor săi de către o persoană exclusă sau de orice altă persoană, indiferent de calitatea sa, din motivele prevăzute la Art. 16 lit. a sau b, atrage răspunderea materială, civilă sau penală a acesteia.

IV. Organizare. Conducere. Control

Art. 18. *Fundaţia* este persoană juridică de drept privat.

Modul de organizare şi funcţionare al *Fundaţiei* se stabileşte prin hotărîri ale organelor de conducere şi prin Regulamentul de Organizare şi Funcţionare.

În acelaşi mod urmează a se stabili: organigrama, condiţiile privind angajarea salariaţilor, nivelul de salarizare, numirea personalului de conducere şi execuţie în cadrul diverselor aşezăminte constituite de către *Fundaţie*.

Art. 19. Conducerea *Fundaţiei* se asigură de către un Consiliu director format din 5 membri.

Art. 20. Consiliul director asigură reprezentarea şi administrarea patrimoniului în raporturi cu terţii, hotărînd asupra căilor de realizare a scopului propus de *Fundaţie*.

Art. 21. Consiliul se întruneşte ori de cîte ori este nevoie.

Reprezentarea şi angajarea patrimoniului făcîndu-se de către preşedinte sau o persoană desemnată de acesta.

Consiliul:

— elaborează regulamentul de organizare şi funcţionare, atît pentru *Fundaţie*, cît şi pentru societăţile, asociaţiile, instituţiile (pe care le creează) proprii;

— asigură legăturile şi cooperarea cu alte organizaţii, instituţii artistice şi ştiinţifice, ca şi cu organisme de stat, guvernamentale, neguvernamentale, naţionale şi internaţionale, în vederea obţinerii de fonduri sau alte (mijloace) bunuri pentru realizarea scopului propus.

Art. 22. Consiliul ia hotărîri valabile cu votul a jumătate plus unu din numărul membrilor prezenţi.

Votul preşedintelui este decisiv.

Preşedintele fondator are drept de veto.

Art. 23. Anual evidenţele contabile vor fi verificate şi controlate de un cenzor — expert contabil, numit la propunerea Consiliului director de către Ministerul finanţelor.

Preşedintele fondator poate cere, oricînd, efectuarea unui control financiar-contabil, de către alţi experţi calificaţi.

V. Patrimoniu. Constituire şi administrare.

Art. 24. Patrimoniul se compune din subvenţii, legate, donaţii, contribuţii în bani, bunuri mobile şi imobile, (precum şi în bunuri şi bani) lei şi valută, sau din orice mijloace prevăzute de lege, primite de la persoane fizice şi juridice din ţară şi din străinătate.

Fundaţia va putea primi şi obţine acţiuni şi părţi sociale la societăţi comerciale din ţară sau din străinătate, dividendele astfel obţinute folosind realizării scopului propus.

Art. 25. În administrarea patrimoniului, Consiliul poate stabili modalităţi de finanţare a activităţilor proprii, a activităţilor altor organisme neguvernamentale, precum şi mijloacele prin care urmează ca *Fundaţia* să obţină fonduri necesare realizării scopului propus.

VI. Dispoziţii finale

Art. 26. Reprezentarea *Fundaţiei* în raporturile cu terţii, persoane fizice sau juridice se face prin preşedinte, director şi contabil.

Contabilul nu poate angaja singur patrimoniul *Fundaţiei*.

Art. 27. În realizarea scopurilor propuse, *Fundaţia* intră în relaţii cu organizaţii, organisme, instituţii, societăţi comerciale sau obşteşti, guvernamentale sau neguvernamentale, din ţară şi din străinătate, stabilind raporturi de colaborare şi parteneriat cu acestea.

Art. 28. *Fundaţia* se supune legislaţiei române în vigoare, iar orice modificare a prezentului Statut urmează a fi comunicată organelor în drept a le cunoaşte şi admite.

A DOUA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. „Puternicu Dumnezeu, cinstite, iubite cetitoriule, să-ţi dăruiască după aceste cumplite vremi anilor noştri, cîndva şi mai slobode veacuri întru care, pe lîngă alte trebi, să aibi vreme şi de cetitul cărţilor a face iscusită zăbavă, că nu ieste alta şi mai frumoasă şi mai de folos în toată viaţa omului zăbavă decît cetitul cărţilor".

Cui aparţine acest elogiu adus cărţii şi învăţăturilor ei?

a) Miron Costin
b) Gheorghe Şincai
c) Constantin Cantacuzino

2. Statuie de dac — una dintre multele astfel de statui — care împodobesc un celebru monument al antichităţii.

Care?

a) Columna lui Traian
b) Arcul lui Constantin
c) Arcul lui Galerius

3. Cuvintele cunoscutului cîntec **Deşteaptă-te române,** care a înaripat inimile şi cugetele tuturor în acel decembrie de foc al Revoluţiei române din 1989, devenit apoi Imnul de stat al României, au fost compuse de Andrei Mureşanu şi publicate în 1848.

În ce publicaţie?

a) Pruncul român
b) Gazeta Transilvaniei
c) Foaie pentru minte, inimă şi literatură

4. Între aceşti asediatori ai Ierusalimului din sec. XV (sus) se află şi cîţiva „combatanţi" intruşi, veniţi din alt secol.

Din care secol?

a) XIV
b) XVI
c) XVII

Cum se numea acest organism?

8. Tatonările de pace dintre 1943 și 1944 desfășurate atît de guvernul Antonescu, cît și de opoziția democrată (Maniu-Brătianu) și, ulterior, de Blocul Național-Democrat (P.N.Ț., P.N.L., P.S.D., P.C.R.) s-au dus în centrele:

Din lista următoare, indicați doar litera corespunzătoare răspunsului corect:

a) Cairo
b) Belgrad
c) Roma și Vatican
d) Paris
e) Bruxelles
f) Madrid
g) Berna
h) Stockholm
i) Copenhaga
j) Lisabona
k) Helsinki

5. În zilele Revoluției din decembrie 1989 au fost distruse în Capitală importante valori culturale, printre care, în incendiul provocat la Biblioteca Centrală Universitară au dispărut inestimabile comori ale scrisului românesc și universal, mărturii culturale legate de viața și creația unor nume sfinte tuturor românilor.

Cîte volume din colecțiile Bibliotecii au căzut pradă flăcărilor?

6. Transcriind stenograma unei convorbiri telefonice interceptate în 1938, s-au strecurat cîteva greșeli față de original.

Le-ați identificat? (menționați cîte cuvinte au fost schimbate față de original din textul care urmează):

„București, cabina Capșa, cu Aradul, d-ra Klein, medic. București: Nu avem decît treizeci de minute. Reține ce-ți spun; să-ți faci patul imediat și să vii la Constanța. Ai să mergi la hotel Continental".

7. În această clădire (sus) din Chișinău și-a desfășurat lucrările organul reprezentativ ales al populației basarabene care, la 27 martie 1918, a votat unirea cu România.

9. Între 1933 și 1940, Uzinele „Malaxa" din București au construit mai multe generații de automotoare, aducînd o contribuție recunoscută la nivel internațional la dezvoltarea și perfecționarea acestui mijloc de transport pe calea ferată.

Cîte generații de automotoare „Malaxa" au fost fabricate?

a) cinci
b) șase
c) șapte

10. Cît costau în Capitală, în 1871, biletele de teatru pentru loja de rangul I, stal I și galerie?

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

În cadrul concursului, pe lîngă premiile anunțate în numărul trecut, 2/1992, așa după cum am mai precizat, vor fi acordate și 3 mențiuni speciale, **constînd într-un tablou pe pînză, o lucrare grafică și, respectiv, o icoană pe lemn, toate trei ale pictorului Dumitru Tecuci Păltineanu, donate de doamna Marsilia Tecuci Păltineanu, din București.**

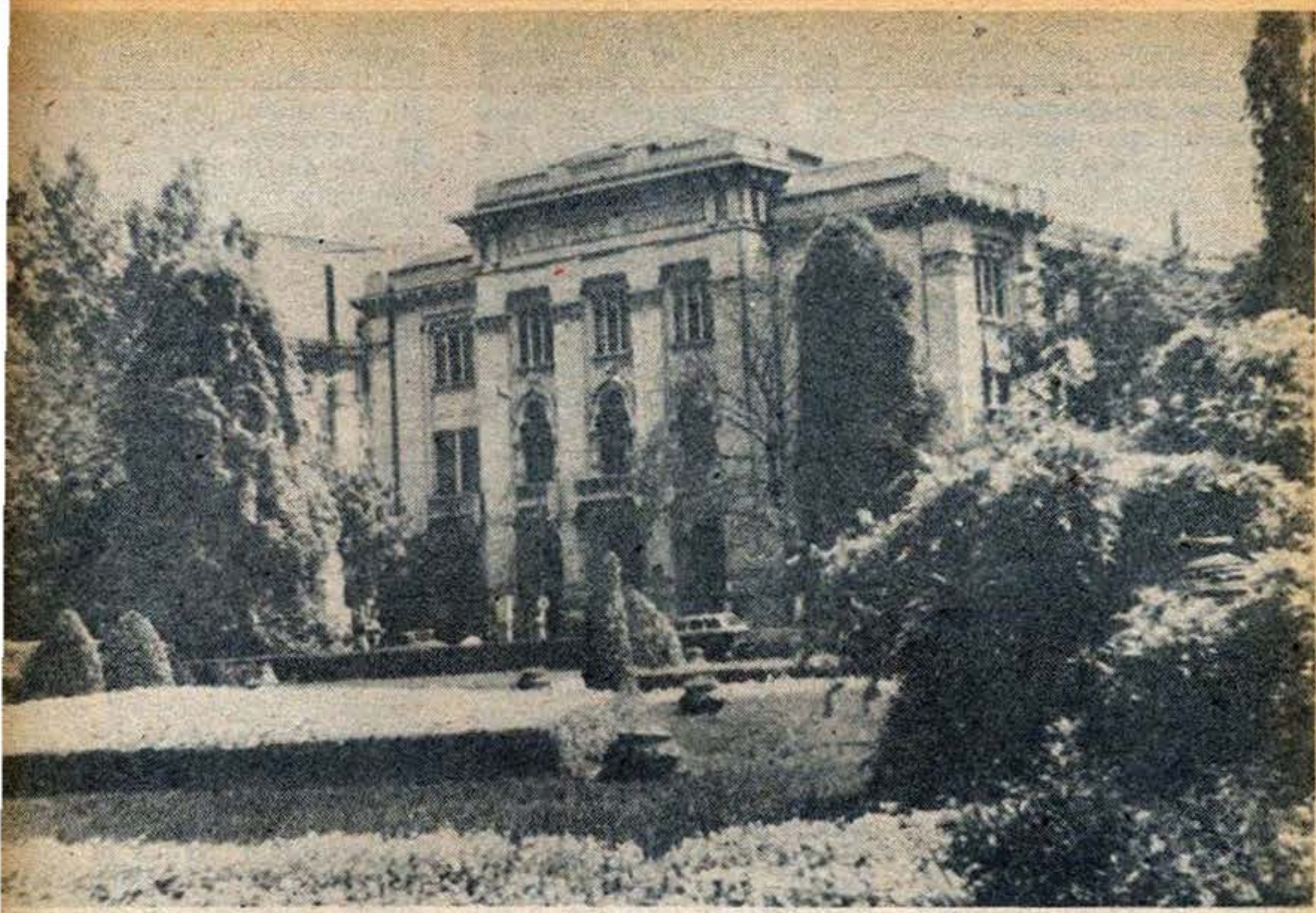

ARHIVELE — UN SUBIECT FIERBINTE

— Domnule profesor Ioan Scurtu, prezența dumneavoastră în funcția de director general al Arhivelor Statului pare să semnifice nu numai încheierea perioadei generalilor directori, ci și începutul, dacă am înțeles bine, al unei etape noi în viața acestei instituții importante și, azi, atît de mult discutate. Așa dar, ce gînduri vă animă la acest început de drum?

— Acceptarea funcției de director general al Arhivelor Statului a fost pentru mine o problemă de conștiință: pe de o parte, nu puteam să renunț la cariera didactică, căreia i-am consacrat 30 de ani de viață, parcurgînd toate treptele ierarhiei universitare — preparator, asistent stagiar, asistent, lector, conferențiar, profesor —, iar pe de alta, trebuia să contribui la reașezarea fundamentelor științifice pentru scrierea istoriei, domeniu în care Arhivele Statului au un rol hotărîtor. Pînă la urmă am găsit soluția, zic eu, cea mai bună: continuarea activității la Catedra de Istoria Românilor din cadrul Facultății de Istorie a Universității din București, paralel cu munca, pe care o apreciez de mare răspundere, de director general al Direcției Generale a Arhivelor Statului. Răspunzînd sintetic la întrebarea dvs., principalul gînd cu care am venit în fruntea Arhivelor Statului este acela de a le reda dimensiunile culturale și științifice pe care le-au avut în perioada interbelică, în vremea cînd direcția lor era asigurată de D. Onciul, C. Moisil sau A. Sacerdoțeanu. Evident, nu am nici o intenție a mă compara cu asemenea personalități, dar mă simt dator ca, în concordanță cu adaptările necesare etapei pe care o parcurgem, să facem tot ce este posibil pentru a ne înscrie în parametrii mondiali și în acest domeniu de activitate...

— Menținerea Arhivelor Statului în subordonarea Ministerului de interne nu ar putea constitui un handicap în realizarea acestor obiective?

— Întrebarea mi se pare firească, avînd în vedere ce a reprezentat acest minister în vechiul regim, cînd Ministerul de interne era adesea asimilat, în conștiința publică, mai ales a intelectualilor, cu teroarea, abuzul, intoleranța,

lipsa de receptivitate la solicitările cetățeanului. Pentru mulți, Arhivele Statului erau — pe drept sau pe nedrept — un „obiectiv" al Internelor, un „depozit" în care era autorizata să intre cît mai puțină lume...

— „Pe drept sau pe nedrept"... Vă înțeleg această nuanță de prudență, căci pentru mine, de pildă, și sînt convins că și pentru mulți alții, această instituție a însemnat și altceva și mă gîndesc, în primul rînd, la editarea unor valoroase instrumente de lucru, a unor mari și extrem de valoroase colecții de documente, cum sînt cele consacrate lui Mihai Viteazul, unirilor din 1859 și 1918 sau evenimentelor legate de 23 august 1944.

— E bine venită, cred, precizarea dvs. La Arhivele Statului s-a desfășurat o muncă științifică remarcabilă, aici lucrează mulți specialiști de marcă. Dar continuîndu-mi ideea, aș vrea să spun că după Revoluția din decembrie 1989, Ministerul de interne se află într-un proces de transformare radicală, caracterizat printr-o mare deschidere, prin alinierea la standardele internaționale privind respectarea drepturilor omului și apărarea statului de drept. În acest cadru, și Direcția Generală a Arhivelor Statului capătă o nouă pondere și beneficiază de o viziune adecvată privind rolul ei în ansamblul societății civile românești. Însuși faptul, ca în fruntea Arhivelor a fost numit un profesor universitar, după ce decenii în șir au fost conduse de militari, demonstrează această nouă orientare, pe care nu mă tem să o numesc democratică.

De altfel, trebuie să vă spun că și în alte țări, ca de exemplu Germania, Arhivele Statului țin de Ministerul de interne și nimeni nu face din aceasta o problemă; esențial este accesul cercetătorilor la informație, la baza documentara oferită de arhive, în vederea elaborării unor lucrări științifice temeinice...

— Da, într-adevăr, o problemă viu și pătimaș discutată azi, și din păcate nu întotdeauna pe baza cunoașterii temeinice, este aceea a accesului cercetătorilor, în general al celor interesați, la fondurile documentare. În legătură cu această chestiune, în trecut, și poate și acum, au existat multe nemulțumiri. Pe viitor, cercetătorii vor avea acces nelimitat la toate fondurile existente în Arhivele Statului?

— Acesta este, într-adevăr, domeniul în care s-au acumulat numeroase suspiciuni și insatisfacții, iar de aici s-a ajuns la o imagine nefavorabila Arhivelor Statului. În principal au fost două cauze: stabilirea unor „fonduri speciale", care nu erau destinate cercetării, și împărțirea cercetătorilor în două categorii — unii cu acces nelimitat și alții cu acces îngrădit. De aici au apărut și numeroase ilegalități, care creeaza și azi mari greutăți instituției noastre. Spre exemplu, au fost cercetători care au utilizat arhivele fostului Consiliu al Securității Statului, dar au făcut trimiteri la... Arhivele Statului, adică la o instituție complet alta decît aceea care le păstrează! În alte cazuri, au fost date spre cercetare și au fost utilizate unele materiale prin încălcarea condițiilor legale. Spre exemplu, notele zilnice ale regelui Carol II, care au drept clauză interdicția deschiderii lor pînă în anul 1995! Mai grav este faptul că în timpul vechiului regim au fost descompletate fonduri, prin preluarea unor dosare sau documente din patrimoniul nostru și predarea lor Arhivei C.C. al P.C.R., încît și astăzi cercetătorul nu poate ajunge în posesia informației complete, uneori esențiale.

Toate acestea au creat mentalitatea potrivit căreia conducerea Arhivelor Statului, din motive subiective, nu dă în studiu anumite fonduri și dosare, fiind necesare demersuri, memorii, reclamații, relații personale. Chiar și eu am avut surpriza ca, la numai cîteva zile după numire, un foarte cunoscut cercetător și profesor să mă întrebe daca îi pot facilita accesul la Fondul Parlament, pe care dorise să-l cerceteze încă de acum 20 ani, dar fără succes. Cînd i-am spus că fondul respectiv se află la dispoziția cercetării, la sala de lectură, m-a privit neîncrezător. Mergînd la sală, s-a convins de adevăr, dar tot mă privea cu suspiciune, crezînd, probabil, că era vorba despre o concesie de moment și „de ochii lumii".

Acesta este, deci, un domeniu în care trebuie făcută ordine, și cît mai repede; trebuie schimbate mentalitățile, și ale lucratorilor de la Arhive, și ale cercetatorilor, dar și ale opiniei publice. Mai întîi, țin să precizez că a fost desființat așa-numitul „fond special", nemaiexistînd două categorii de accesibilitate, încît cercetatorii, fără nici un fel de discriminare, sînt tratați în mod egal. Oricine poate obține permis la sala de studiu, unde se află inventarele fondurilor pe care le solicită în vederea documentării; respectivul solicitant cere dosarele care îl interesează și acestea îi sînt puse la dispoziție fără nici o restricție, respectînd normele legale, respectiv regulamentul de funcționare a sălii de studiu, norme care au ca scop protejarea documentelor, păstrarea integrității lor; astfel de norme funcționează, de altfel, pe plan internațional.

— Să rămînem tot în domeniul acesta al accesibilității în arhive; știu că în toate țările — inclusiv în S.U.A., Anglia, Franța, Germania, Italia etc. — există interdicții, uneori foarte drastice. La noi vor mai exista fonduri sau dosare la care cercetătorii nu vor avea acces?

— Este perfect adevărat ceea ce spuneți și, din păcate, mulți cercetători, ca să nu mai vorbesc despre unii gazetari și diverse alte persoane — care se pronunță în totală necunoștință de cauza — induc în eroare opinia pu-

blică, afirmînd că în alte țări nu există nici un fel de interdicții. Pentru a fi mai corect și mai concret, vă voi da cîteva exemple. În Franța, de pildă, documentele care provin de la ministerele de interne și externe se dau la studiu abia după 50 ani și atunci numai dacă nu lezează interesele naționale; dosarele personale sînt accesibile după 120 ani, cele de stare civilă după 100 ani, dosarele medicale după 150 ani, actele notariale și judiciare după 100 ani, actele ce pot aduce prejudicii onoarei persoanei sau familiei sînt absolut interzise accesului public. În Germania, dosarele personale se dau după 30 ani de la moartea persoanei respective, cele care pot leza onoarea unei persoane sau familiei sînt interzise accesului public. Și exemplele ar putea continua...

Evident că și pentru Arhivele Statului din România vor exista interdicții, care vor fi clar statuate prin noua Lege privind Fondul Arhivistic Național. Eu sper că această lege va intra cît mai curînd în dezbaterea Parlamentului, pentru a avea o nouă bază legală și în acest domeniu. Protejarea intereselor naționale și a onoarei personale trebuie să fie o coordonată esențială a activității Arhivelor Statului din România.

Dar spre a înțelege mai clar problema accesului în arhive, trebuie să precizez că în patrimoniul nostru se află peste 237 000 metri liniari de arhivă, provenind de la peste 30 000 unități emitente. Direcția Generală a Arhivelor Statului deține arhiva istorica a României și cercetătorii trebuie să aibă în vedere numai această categorie de documente, și nu pe acelea cu un alt caracter, documente care se află și acum în patrimoniul altor organisme (am dat deja exemplul cu arhiva fostului Consiliu al Securității Statului). Există, apoi, o serie de fonduri documentare provenite din donații sau achiziționate de noi și la a căror preluare foștii posesori au formulat clauze restrictive în privința consultării lor de către cercetători (aceste restricții apar mai cu seamă în cazul jurnalelor și memoriilor, al corespondenței sau documentelor cu caracter personal). În conformitate cu reglementările în vigoare, este de la sine înțeles că avem obligația să respectăm cu strictețe și astfel de clauze, așa cum sînt ele respectate de toate arhivele din lume.

Și încă o precizare: există încă o categorie de fonduri documentare preluate de noi, dar care nu sînt prelucrate datorită numărului mare de documente și a personalului de specialitate extrem de redus. Sînt zeci de mii de metri liniari de arhivă neprelucrată, al cărei conținut nici nu-l cunoaștem; ea urmează să fie prelucrată, ordonată, să se alcătuiască inventarele necesare, pentru a putea fi dată la studiu. Această categorie de documente va crește vertiginos în perioada imediat următoare, prin preluarea arhivelor fostelor instituții desființate ca urmare a Revoluției din decembrie 1989. Evident, grija noastră de căpetenie va fi ca aceste fonduri documentare să ajungă cît mai repede în circuitul public.

În ceea ce privește colecția noastră de microfilme (conținînd un mare număr de documente din arhivele străine referitoare la istoria românilor), cercetătorii vor putea primi spre studiu alte și alte role, pe măsură ce acestea vor fi prelucrate arhivistic.

— Toate acestea, domnule profesor, presupun existența unui personal corespunzător calificat, dar și suficient numeric; ce v-ați propus anume în această privință?

— În primul rînd, înființarea unei Facultăți de Arhivistică, instituție de învățămînt superior chemată să continue activitatea Școlii Naționale de Arhivistică, inaugurată în 1924 și la care au predat personalități de frunte ale științei istorice românești, precum Constantin Moisil, P.P. Panaitescu, A. Sacerdoțeanu, Constantin C. Giurescu, Emil Condurachi, Damian P. Bogdan, Emil Vîrtosu.

Meseria de arhivist era una dintre cele mai prestigioase în perioada interbelică. În contextul politicii de minimalizare a valorilor naționale, a științei și culturii românești, în anul 1950, Școala Națională de Arhivistică a fost desființată. Crearea unei catedre de arhivistică în cadrul Facultății de Istorie s-a dovedit a fi o soluție neviabilă, rolul și ponderea ei micșorîndu-se continuu, ajungîndu-se pînă la lichidarea ei; în prezent, la Facultatea de Istorie a Universității din București nu mai există nici un cadru didactic în specialitatea arhivistică. Evident, aceste fapte au avut efecte negative, arhivele nemaiputînd beneficia de cadre calificate. Efortul pentru „calificarea la locul de muncă" nu a dat rezultatele așteptate, numeroase persoane fiind scoase din activitatea normală pentru a urma cursuri de pregătire organizate de Centrul de perfecționare din cadrul Direcției Generale a Arhivelor Statului. Prin pensionarea unor specialiști de valoare, care au lucrat aici în ultimele decenii cu multă vrednicie și devotament, au rămas domenii întregi descoperite, fără specialiștii necesari prelucrării fondurilor arhivistice pe care le avem.

Înființarea Facultății de Arhivistică va însemna reluarea unei tradiții valoroase și va asigura specialiștii necesari acestui domeniu de activitate. Sperăm ca Facultatea de Arhivistică să-și poată începe activitatea în septembrie 1992.

Interviu consemnat de
Marian ȘTEFAN

BUCOVINA

„Ţara codrilor de fagi" — cum va fi fost semnificaţia iniţială a numelui Bucovina reprezintă una din componentele cele mai vechi ale pămîntului românesc, menţionată, ca atare, încă din primul document intern al Moldovei. De fapt, Bucovina este încă şi mai veche de această primă menţiune — 30 martie 1392 — fiind însăşi inima, centrul din care s-a constituit şi a evoluat principatul românesc de la răsărit de Carpaţi.

A avut Bucovina (şi are) o istorie eroică. Aici s-au aflat cele dintîi oraşe ale ţării, care au slujit şi de capitale Moldovei în primele sale veacuri; pe rînd, ele s-au numit: Baia, Rădăuţi, Siret, Suceava; aici se află numeroase lăcaşuri de închinăciune ale neamului — autentice bijuterii arhitectonice şi artistice, care au stîrnit admiraţia tuturor celor care le-au văzut: Moldoviţa, Arbore, Voroneţ, Putna, Sucevita, Dragomirna, Probota; aici s-au desfăşurat vitejeşti lupte pentru apărarea independenţei în faţa cotropitorilor străini din felurite seminţii: Baia, Suceava, Codrii Cosminului poartă amintirea biruinţelor moldoveneşti întru apărarea fiinţei neamului nostru.

A avut (şi are) Bucovina o istorie zbuciumată. Poftele hrăpăreţe ale vecinilor mai vechi şi de mai recentă dată au muşcat deseori din pămîntul acestui teritoriu strămoşesc. În 1775, Imperiul habsburgic, utilizînd forţa armelor şi înşelătoria, a izbutit să-şi impună stăpînirea, pentru 144 ani, asupra ţinuturilor nordice ale Moldovei.

Românii nu au încetat însă să spere şi să acţioneze în vederea întoarcerii acestui teritoriu la

Documente ale istoriei

30 MARTIE 1392 —

TRIPLA SEMNIFICAŢIE A UNUI HRISOV

„Marele singur stăpînitor, din mila lui Dumnezeu domn, Io Roman voievod stăpînitor al ţării Moldovei, de la munte pînă la mare. Am dat cu fiii mei Olexandro şi Bogdan, slugii noastre, Ionaş Viteazul, pentru credincioasa lui slujbă, 3 sate pe Siret, uricul lui cu tot venitul în veac, şi copiilor lui şi nepoţilor lui şi strănepoţilor lui şi răstrănepoţilor lui cu tot dreptul. Numele satelor Ciorsaceuţi şi Vladimirăuţi şi Bucurăuţi.

Iar hotarul lor: din jos de la Marăşeuţi, valul care este de-a curmezişul cîmpului pînă la Siret, apoi cealaltă parte a Şiretului, la capătul de jos al poienii, o movilă şi de acolo drept peste luncă, la fîntînă o movilă, şi de

patria-mamă. Au reuşit aceasta în 1918, cînd toate pămînturile româneşti răzleţite din trupul ţării de vicisitudinile istoriei s-au întors la Patrie.

Dar şirul suferinţelor Bucovinei nu s-a curmat. Într-o notă ultimativă, adresată la 26 iunie 1940 (urmare a protocolului secret al pactului fascisto-comunist din august 1939), Bucovina de Nord şi ţinutul Herţei au fost alipite forţat imperiului comunist de la răsărit. După vremelnica reîntoarcere la patria-mamă 1941-1944, din 1944 această stăpînire s-a reinstaurat şi durează şi în prezent. Ca şi pentru Republica Moldova, cu precizarea că statutul Bucovinei de Nord este şi mai greu, şi mai apăsător şi mai lipsit de orice temeiuri, populaţia nedispunînd de drepturile istorice şi naţionale firești. Să nu uităm că în chiar nota ultimativă se arată că „transmiterea părţii de nord a Bucovinei către U.R.S.S. ar putea reprezenta, este drept într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită U.R.S.S. şi populaţiei Basarabiei prin dominaţiunea de 22 ani a României în Basarabia".

Au trecut din 1944 nu 22 ci 48 de ani. Se vede clar că nici măcar logica politică invocată ca argument de Stalin şi Molotov nu este respectată. Cît despre „măsura neînsemnată", recunoaştem aici arsenalul dintotdeauna al cotropitorilor. L-au folosit pe rînd otomanii, habsburgii, bolşevicii; în continuare, Bucovina de Nord este încorporată la Ucraina.

Revista noastră a abordat deseori, de-a lungul anilor, subiecte de istorie bucovineană. Separat, sau în conexiunea lor firească cu istoria ţării. Să le amintim măcar în treacăt: 8/1967, 2/1968, 11/1971, 5/1972, 2 şi 6/1973, 1 şi 11/1974, 3/1975, 5/1976, 2/1978, 1/1979, 5/1983, 2/1987, 12/1989, 6,11/1990, 2,8 şi 11/1991.

Le alăturăm un nou grupaj de articole şi documente, cuprinzînd esenţiale momente de istorie bucovineană, de la cea dintîi menţiune documentară pînă aproape de epoca noastră — socotind istoria acestor meleaguri ca o parte firească a istoriei ţării.

acolo drept la bucovină, o movilă şi de acolo pe marginea bucovinei în sus, pînă la hotarul Serbescului la teiu, o movilă, de acolo către topliţă, aici o movilă şi de acolo către Siret movila de mijloc şi de acolo peste Siret, în sus pînă la bucovina cea mare, pe unde iese drumul de la Dobrinăuţi la capătul cîmpului şi de acolo pe marginea bucovinei, pe deal la vale, pînă la val. Acesta îi este tot hotarul ocolului.

Iar la aceasta credinţa mea şi credinţa fiilor mei, credinţa jupanului Iuga Giurgevici, credinţa jupanului Steţco cu fraţii lui, credinţa Bratului Netedul, credinţa lui Stanislav, credinţa panului Drăgoi, credinţa lui Andriaş şi a panului Giurgiu, credinţa panului Draguş Viteazul, credinţa lui Stravici, credinţa panului Vlad, a panului Ghidea, a panului Grozea, credinţa panului Costea, credinţa lui Oriş, credinţa tuturor boierilor moldoveni.

Iar pentru tăria acestuia şi pentru pomenire, am poruncit să se atîrne pecetea noastră cea mare, ca să nu fie clintit, aceasta niciodată în veac.

S-a scris cartea în anul şase mii nouă sute deplin [1392], luna martie în 30 zile, în cetatea noastră a lui Roman voievod".

Am citat în întregime acest document — *cel dintîi document intern al Moldovei, păstrat în arhivele noastre* — pentru ca cititorul să aibă toate elementele necesare înţelegerii deosebitei semnificaţii a acestui hrisov de danie. Desigur, însuşi faptul că ne aflăm în faţa celui mai vechi act de cancelarie din Moldova, păstrat pînă în zilele noastre ar fi suficient pentru a conferi documentului un loc aparte în tezaurul documentaristic naţional. Hrisovul din 30 martie 1392 reprezintă însă, în istoriografia noastră, cu mult mai mult. Şi istoricii nu au întîrziat să sublinieze aceste semnificaţii.

Înainte de toate, titulatura domnească. Aflăm, chiar din prima propoziţie că emitentul actului, voievodul Roman I (1392-1394; *Magazin istoric*, nr. 10/1981) se intitulează „marele singur stăpînitor". Termenul slav (documentul este redactat în slavonă, limba oficială de cancelarie a acelui timp) este *samodîrjeţ*, corespunzător cuvîntului bizantin *autocrator*, ceea ce înseamnă că stăpînirea sa nu era îngrădită de nici o altă autoritate, internă sau externă. Era, aşadar, pentru prima dată cînd Moldova — stat întemeiat în anul 1359 (1365, după alte păreri), prin actul „descălecării" maramureşeanului Bogdan I *(Magazin istoric*, nr. 2/1973) — îşi afirma în mod limpede, într-un document oficial, deplina independenţă în raport cu pretenţiile de suzeranitate din partea oricăruia dintre regatele învecinate: Polonia ori Ungaria.

Dar titlul domnesc utilizat în acest document ne mai aduce *în premieră*, un element — acela că stăpînirea voievodului Roman I se întindea asupra „ţării Moldovei, de la munte pînă la mare". Era, de asemenea, pentru întîia oară cînd un document istoric preciza întinderea Moldovei în hotarele sale clasice, de la Carpaţii Răsăriteni, pînă la Nistru şi de la izvoarele aceluiaşi fluviu, pînă la Marea Neagră, incluzînd deci cetăţile de aici: Chilia şi Cetatea Albă. Este un semn ca procesul de unificare în jurul unui nucleu (teritoriul stăpînit de Bogdan I) cuprinsese pînă la acea dată toate formaţiunile politice existente pe cuprinsul Moldovei, luînd, aşadar, naştere statul feudal cum l-au înregistrat izvoarele istorice medievale. Chiar şi în ipoteza adusă în discuţie mai recent în istoriografie — aceea a unui condominium între Petru I şi Roman I (asociaţi la domnie), care şi-ar fi împărţit stăpînirea asupra Ţării de Sus, respectiv, Ţării de Jos a Moldovei, unificarea teritoriului acesteia sub o singură stăpînire îşi păstrează întreaga semnificaţie. De altfel, importanţa politică a acestui titlu domnesc a fost sesizată încă în urmă cu veacuri. Într-o interpolare la *Letopiseţul Ţării Moldovei* alcătuit de vornicul Grigore Ureche, Axinte Uricarul (care prin dregătoriile ce le îndeplinea cunoştea bine vechile documente ale ţării), atunci cînd transcria referirile lui Grigore Ureche relativ la Roman I se simţea dator să adaoge: *„Samodîrjeţul, stăpînitoriu ţării de la plaiuri pînă la mare... precum mărturiseşte la uricul lui, carile să află la mănăstirea Pobrata"*. Fără să putem şti dacă documentul văzut de copist este chiar cel la care ne referim sau un altul, ce se va fi pierdut între timp, observăm că Axinte Uricarul a reţinut exact acele elemente de titulatură care-i apăruseră a constitui centrul de greutate al domniei lui Roman I: întinderea stăpînirii sale. Neîndoielnic că dacă le-ar fi observat la documente anterioare, ar fi făcut semnalarea cuvenită; de asemenea, dacă

acestea n-ar fi prezentat importanță, ar fi trecut peste ele.

Dar documentul în discuție constituie o primă referință și asupra unui element de toponimie — anume *bucovina*. Chiar în două locuri, vorbind de *o „bucovină" pur și simplu* și de *o „bucovină" mare*. În ambele cazuri, este vorba de un substantiv comun, explicabil dacă avem în vedere că în vechiul grai al strămoșilor noștri, *bucovina* desemna o pădure, în care arborele cel mai răspîndit era fagul.

Ceea ce reține atenția în mod deosebit este însă faptul că *aceste „bucovine" menționate în document reprezintă indiscutabil părți componente ale teritoriului Moldovei*, de care domnul țării avea dreptul de a dispune dupa cum dorea: să le facă danii, ori să le mențină în proprietate domnească ș.a.m.d.

O dovadă că *„bucovina"*, devenită, în timp, substantiv propriu — *Bucovina* — desemnînd *o anumită parte a Țării de Sus* nu reprezenta, în concepția localnicilor, un toponim ca oricare altul este descrierea pe care ofițerul german Erasmus Heinrich Schneider von Weismanthel aflat în slujba regelui Suediei, Carol XII, o făcea acestei zone: „Pădurile de fag ce sînt fără seamăn (numite pe românește «Codru» — Koder, iar pe slavonește «Bukowina») străbat țara [Moldova] de-a lungul și de-a latul, și comoara de poame și fructe ce cresc în ele nu poate fi nici socotită cu mintea și nici secată vreodată. Codrul începe la Nistru, mai jos de orașul tătărăsc Dubăsari și merge spre Chișinău, Iași, Bîrlad, pînă la granița Transilvaniei, apoi de-a lungul acesteia spre Neamț, Suceava pînă o ia din nou de-a curmezișul pe sub Cernăuți și Hotin pe Nistru... Nu este nici o altă esență de lemn în această pădure decît fag, împreună cu stejari și tei și mai cresc cei mai frumoși meri, peri, pruni, cireși, nuci, aluni și alți asemenea pomi fructiferi. Mai crește aici și multă viță sălbatică... Locuitorii mai țin în această pădure multe milioane de albine, mulțumită cărora țara este plină de miere și, ca să spun astfel, într-adevăr, prin ea curge lapte și miere... Podgorii sînt aici cu prisosință, mai ales înspre Țara Românească și deși în țară se folosesc puține alte băuturi, totuși vinul se poate găsi la un preț atît de ieftin, cum abia s-ar putea cumpăra berea — sau nici măcar aceasta — în țara noastră. Cei mai buni pepeni dulci și cei numiți harbuzi cresc aici din belșug. Tufișuri mici de cireși, unele abia de-o șchioapă, acoperă, în multe locuri, tot pămîntul și cînd cresc cireșele, pămîntul este acoperit peste tot cu cireșe negre și ele sînt din soiul cireșelor amare, într-un cuvînt aici nu se duce lipsă de nimic".

Nu-i de mirare că un ținut atît de binecuvîntat de Dumnezeu avea să stîrnească, doar șase decenii mai tîrziu (Weismanthel scria aceste cuvinte în 1714), poftele hrăpărețe ale imperialilor habsburgi, care, în cele din urmă, cu concursul complice al Porții, aveau să-și adjudece o bună parte a Bucovinei, smulgînd din trupul țării Moldovei, însăși inima acesteia, cu vechea capitală, Suceava *(Magazin istoric*, nr. 1/1979), necropola întîilor voievozi, Rădăuți *(Magazin istoric*, nr. 2/1968) și nestematele de arhitectură religioasă Moldovița, Voroneț, Sucevița, Dragomirna, Putna *(Magazin istoric*, nr. 4/1982).

Bucovina, atestată pentru prima dată documentar în urmă cu șase veacuri, a continuat însă și continuă să rămînă, în pofida vitregiei vremurilor, pentru poporul român un pămînt strămoșesc, așa cum a pecetluit-o cel mai vechi act al țării — hrisovul din 30 martie 1392. ■

1775: RĂPIREA BUCOVINEI

În ziua de 25 aprilie/7 mai 1775, Imperiul habsburgic și Imperiul otoman încheiau o convenție potrivit căreia Austria încorpora sub stăpînirea sa un „culoar" din Moldova de nord — desemnată cu numele de Bucovina — pentru a face legătura între imperiu și Galiția, recent alipită stăpînirii Habsburgilor în urma primei împărțiri a Poloniei, din anul 1772.

„Culoarul" avea în realitate o suprafață de aproximativ 10 000 km pătrați și o populație de 75 000 locuitori și cuprindea, între altele, cele mai vechi sate și orașe ale Moldovei și cele mai importante monumente artistice și religioase ale ei. Cesiunea, pe care Poarta nu era îndrituită în nici un chip să o facă, întrucît Moldova nu făcea parte dintre provinciile direct stăpînite de sultan, era urmarea unei stăruitoare și intense activități diplomatice a imperialilor, conjugată cu întreg arsenalul de metode ce însoțeau, de regulă, asemenea acte: mituiri, înșelătorie, trădare, spionaj, corupție și amenințări. Să reconstituim, prin intermediul documentelor de cancelarie (secrete, firește, la vremea respectivă) principalele etape care au condus la acest rapt teritorial, cu precizarea că unele dintre scrisori au fost prezentate în lucrarea lui Trandafir G. Djuvara Cent projets de partage de la Turque, **apărută la finele veacului trecut, precum și în** Bucovina, **supliment al revistei** România militară **din anul 1935, de către maiorul Octavian C. Vorobchievici.**

Mai întîi cartografii

Interesul austriecilor pentru Moldova în general și pentru partea de nord a acesteia, în particular, datează încă din prima jumătate a secolului XVIII, de îndată ce, prin cotropirea Transilvaniei, au ajuns la hotarul principatelor românești extracarpatice. De-a lungul întregului secol XVIII, concomitent cu diferitele campanii antiotomane, cartografi anume trimiși întocmeau hărți amănunțite ale teritoriului românesc, lucrările lor depășind adesea interesul pur științific prin detaliile de ordin militar pe care le cuprindeau. Astfel, în anul 1721, Friederich Schwantz, ofițer în armata austriacă, dar și inginer topograf, a întocmit o hartă a Olteniei, care tocmai fusese încorporată Imperiului habsburgic în urma tratatului de la Passarowitz (1718), cu un raport în 22 capitole cuprinzînd o descriere geografică

deosebit de complexă și cuprinzătoare a amintitului teritoriu. Pe la jumătatea veacului, un alt cartograf, Stephan Lutsch von Lucheenstein a alcătuit o hartă în două părți, intitulată *Principatum Transilvaniae et Moldaviae confiniorum*, urmată de o alta, în cinci foi, *Delineatio Alpium Transilvaniam a Moldavia*, înfățișînd cu amănunțime nu numai formele de relief, dar și satele, orașele, apele, pădurile, tufișurile, drumurile și potecile care făceau legătura între Transilvania și Moldova.

Războiul ruso-turc dintre anii 1768 și 1774, în care Austria a desfășurat o vie activitate de mediere (vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1991) a fost însoțită de o intensă muncă topografică din partea specialiștilor, avînd ca principală zonă de interes nordul Moldovei, adică teritoriul pe care imperialii îl vizau pentru anexare. Astfel, între anii 1773 și 1775, un anume Büschel a alcătuit o hartă *Bucovina*, compusă din 71 planșe și o descriere a ei ce se întindea pe cuprinsul a șase volume. Și mai amănunțită era harta alcătuită în aceeași perioadă de maiorul von Mieg, iar contele Fabris, colonel în armata austriacă, a alcătuit și el, în intervalul 1769-1773, *Harta specială a hotarelor Transilvaniei dinspre Moldova și Țara Românească*, cuprinzînd 103 planșe și o amănunțită descriere topografică a terenului. Pentru edificare, consemnăm că hotarele cu Moldova erau descrise pe parcursul a 206 pagini, cele cu Țara Românească pe 295 pagini. În sfîrșit, mai multe hărți anonime înfățișează detaliat amănunte topografice de ordin militar, rod, în primul rînd, al unor meticuloase cercetări de teren.

Așadar, în momentul începerii tratativelor cu Imperiul otoman în vederea cedării unui „culoar" de legătură cu Galiția, autoritățile habsburgice erau în deplină cunoștință de cauză asupra regiunii pe care o vizau. Paradoxal însă, cînd s-a trecut efectiv la delimitare, toate aceste detalii au fost ignorate. Nu-i de mirare, de altfel. Întotdeauna, cînd au fost în joc asemenea anexări, creioanele celor ce trasau limitele pe hartă au fost boante și cu mina groasă...

Pentru o preluare imediată

Interesul mai vechi al Austriei pentru Bucovina devenise acut îndată după ce, la 5 august 1772, în urma primei împărțiri a Poloniei între Prusia, Rusia și Austria, aceasta din urmă intrase în stăpînirea părții de sud a voievodatelor Cracovia și Sandomierz, precum și a Oswiecemului și Zatorului.

La 3 februarie 1773, von Thugut, ambasadorul habsburg la Poartă raporta cancelarului Kaunitz primirea instrucțiunilor privitoare la teritoriul din Moldova pe care Austria dorea să-l *„achiziționeze"* de la otomani pentru a-și realiza legătura cu provinciile recent intrate sub coroana Habsburgilor: *„Într-una din înaltele instrucțiuni* — scria el — *se amintește despre o relațiune a lui Enzenberg, referitoare la un proiect de lărgire a achizițiunilor intenționate și în special despre o legătură a Pocuției cu Ardealul, peste trupul Moldovei... Nu rămîne îndoială* — continua von Thugut — *că împlinirea acestui proiect ar fi grea, deoarece bucata de țară ce ar trebui să se rupă în acest scop, mai tîrziu, din Moldova, ar trebui să aibă o întindere mare"*. Ca atare, *„ar fi mai bine dacă, la prima ocazie prielnică, s-ar putea lua în primire, fără nici o rezervă, cel puțin partea însemnată în schița de plan... Este mult mai ușor să susții o luare în primire imediată, decît să ajungi la o cedare teritorială din partea Porții"*.

O piedică extrem de serioasă în calea planurilor austriece se dovedea însă numirea în scaunul Moldovei a voievodului Grigore III Ghica, susținut atît de Rusia cît și de Prusia, care era de așteptat că se va opune din toate puterile anexării unei părți a țării sale. *„Numirea lui Ghica la domnia unui principat învecinat cu înaltul imperiu* — scria von Thugut lui Kaunitz, la 17 august 1774 — *nu este, din mai multe puncte de vedere, potrivită cu interesele Majestății Sale. În primul rînd îmi aduc aminte că administrarea anterioară a Moldovei și Valahiei de către Ghica n-a fost deloc lăudată de Comandamentul trupelor imperiale și regale de la frontieră. În al doilea rînd, trebuie să avem în vedere că susținerea lui Ghica de către ruși și prusieni se bazează pe condamnabila înțelegere dintre aceste puteri, înțelegere ce durează dinaintea războiului* [din anii 1768-1774], *iar pe de altă parte pe serviciile făcute emisarului prusian Rescin, servicii nefavorabile intereselor imperiale. Toate acestea mă silesc să opinez că nu ar trebui să susțin la Poartă un astfel de om"*.

La 6 septembrie 1774, Kaunitz răspundea, ambasadoru-

Grigore III Ghica a încercat din răsputeri să se opună răpirii Bucovinei în 1775; a plătit cu viața doi ani mai tîrziu

lui său că dimpotrivă Ghica trebuie susținut, însă *„dîndu-i a înțelege, atît lui cît și rudelor lui, că așteptăm un domn care să fie mai sincer și mai devotat Curții noastre. Este necesar să cîștigăm simpatia acestui domnitor, căci în cunoscutul district moldovenesc, formînd hotarul în litigiu cu Pocuția, sînt într-adevăr cîteva trupe ale noastre și că sîntem hotărîți, imediat după retragerea mareșalului Rumianțev, să luăm în stăpînire Pocuția* [înțelegînd, prin acest termen, de fapt, Bucovina]".

Două săptămîni mai tîrziu, cancelarul îi cerea lui Thugut să se intereseze dacă Poarta se va opune cu energie anexării, întrucît hotărîrea imperială este *„de a lua în primire cunoscutul județ al Moldovei* [erau, de fapt, vreo trei ținuturi], *ca o parte a Pocuției încălecată de turci și asupra căreia avem drepturi în urma cedării către Casa Imperială a unei părți din republica polonă"*.

La 3 octombrie, Thugut a informat Poarta asupra faptului că trupele imperiale *„au intrat în Moldova, ocupînd o porțiune din teritoriul acestei țări"* ceea ce, firește, a stîrnit reacția lui Reis Effendi și a dragomanului Porții, Costache Moruzi, dar că a dat asigurări asupra intenției de rezolvare prin bună înțelegere, a *„neînsemnatului diferend provocat de o și mai neînsemnată îndreptare a granței la nordul Moldovei"*.

Marile manevre imperiale

Sub directa îndrumare a lui Kaunitz, ambasadorul austriac a început o abilă manevră, desfășurată pe mai multe direcții. În primul rînd, urmărea să provoace tot felul de tergiversări, astfel încît otomanii să se obișnuiască cu ideea că teritoriile se află sub altă stăpînire; totodată, Poarta urma să fie avertizată că, în caz că nu ar accepta, pretențiile ar putea fi și mai mari. De aceea Thugut recomanda superiorului său, la 4 ianuarie 1775, ca trupele imperiale să întreprindă unele noi acțiuni de ocupare a unor regiuni, pentru a determina Poarta la *„o cedare mai puțin însemnată acum de teamă să nu piardă, în viitor, mai mult"*. O lună mai tîrziu, la 3 februarie, îi raporta conținutul unei discuții avute cu Reis-Effendi și Moruzi, în care îi avertizase pe aceștia că numai atitudinea *„excepțional de prietenoasă"* a Austriei mărginește această rectificare *„numai asupra unei neînsemnate părți, ocupată recent de trupele imperiale și regale"*, dar că, dacă s-ar studia mai îndeaproape pretențiile de rectificare a frontierei, *„ele s-ar întinde foarte departe"*.

Mărturisea, totuși, la 17 februarie 1775, că a *„evitat pînă în prezent să comunice Porții noua lărgire a granței dinspre Bucovina"*, deoarece prezentase lui Reis-Effendi o hartă, cu puțin timp înainte, și-i venea greu să-i comunice noile pretenții austriece.

Von Thugut avea de furcă, foarte serios, cu Grigore III Ghica, acesta trimițînd la Poartă numeroase memorii și informații prin care dezvăluia adevăratele proiecte ale Austriei. *„Ghica arată* — scria la 4 ianuarie 1775 von Thugut — *că ocuparea Bucovinei nu corespunde asigurărilor de prietenie pe care Curtea Imperială le face Porții, că regiunea moldovenească ocupată întrece în bogăție și valoare restul țării, că moldovenii cer stăruitor să fie apărați de Poartă împotriva unei pierderi atît de însemnate, că dacă sultanul, contrar tuturor așteptărilor, nu va îmbrățișa cauza provinciei, moldovenii se vor găsi în situația de a alege ce mijloace să folosească pentru înlăturarea primejdiei: să lucreze singuri și cu proprii puteri ca să iasă din nenorocire sau, în absența apărării suzeranului lor, să facă apel la o putere străină"*. Von Thugut menționa în acest sens că domnul, *„în fruntea unei delegații de boieri s-a dus la mareșalul Rumianțev, unde sfatul a durat mai multe zile"*. Sugera, în concluzie, că împotrivirea lui Ghica se poate anihila prin manevre *„care să mărească ura cu care-l pîndește Poarta"*.

În raportul din 3 februarie 1775, von Thugut adăuga că Ghica a trimis Porții o hartă indicînd adevăratul teritoriu pe care Habsburgii intenționează să-l alipească. *„Trebuie să remarc, de data aceasta, că hărțile pe care Ghica le-a trimis la Poartă sînt o dovadă suficientă că domnul de Baco s-a înșelat afirmînd, într-o scrisoare către Excelența Sa ministrul de război, că moldovenii n-ar ști unde a fost granița înainte și unde au fost pînă acum pajurele* [insignele imperiale]".

La 21 februarie, el amintea din nou intervențiile lui Ghica la Petersburg, dar întrucît evoluția evenimentelor curgea în favoarea pretențiilor austriece, adăuga: *„Nu ne mai temem că rușii sau prusienii se vor mai amesteca în această afacere, Ghica își păstrează atitudinea îndoielnică. Cred însă că nu mai avem nevoie de acest principe, dacă împrejurările de aici înainte ne vor fi tot atît de prielnice, cum apar în prezent"*.

Pe lîngă presiuni, daruri și bani!

Ce intervenise nou în planurile Austriei? Nimic altceva, decît că diplomația austriacă se hotărîse să cumpere cu daruri potrivite bunăvoința unor dregători. Erau vizați atît dregători otomani, cît și funcționari creștini ai Porții sau unii demnitari țariști.

La 3 februarie, von Thugut făcea cunoscut lui Kaunitz că într-o convorbire cu Costache Moruzi, dragomanul Porții (funcție îndeplinită tradițional de creștini din Fanari), i-a promis acestuia *„o plată bogată în cazul că afacerea bucovineană și celelalte proiecte ale mele ar obține, cu ajutorul său, un succes*

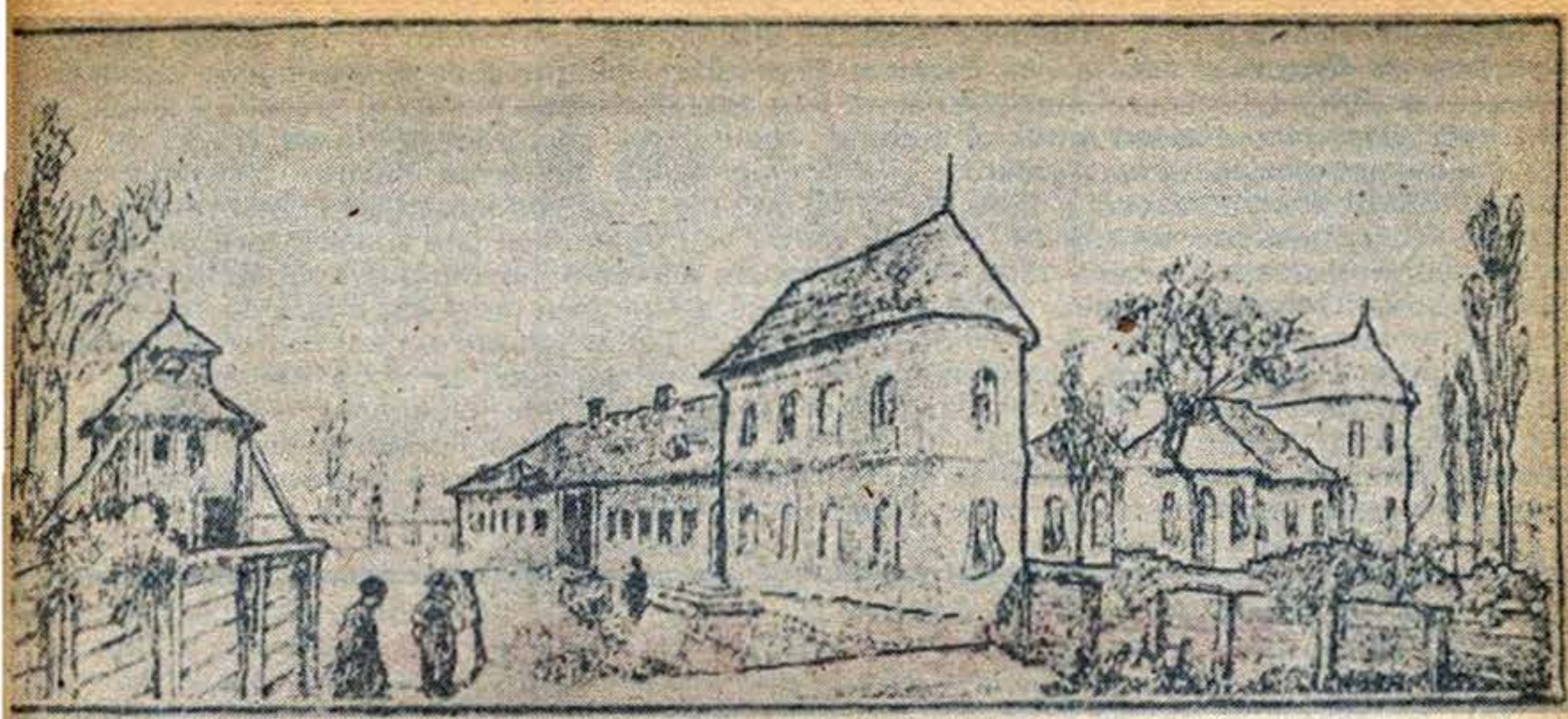

Cernăuți sub ocupație austriacă

repede, printr-o înțelegere pașnică... Promisiunea mea a făcut, asupra lui, o bună impresie". „Cîștigarea dragomanului Porții — i-a răspuns Kaunitz — *poate, fără îndoială, să fie de un folos hotărîtor și deci foarte bine ați făcut că i-ați promis un dar".* Acest dar s-a ridicat, potrivit mențiunii din lista de cheltuieli extraordinare și secrete a Curții imperiale, la 10 312 piaștri și 20 de parale.

Un alt personaj vizat era Tahir Aga, inspector al lucrărilor publice. I s-a promis că *„pentru dovezile ce va da asupra bunelor sale intenții, va fi răsplătit printr-un dar proporțional în bani. Cred că nu-mi este îngăduit* — scria Thugut — *să cruț nici o osteneală pentru cîștigarea acestui om",* primind firește, acordul lui Kaunitz. „Efortul" s-a ridicat la suma de 38 000 florini, depuși la o bancă din Lemberg, pe numele inspectorului lucrărilor publice al Imperiului otoman.

Reis-Effendi — ca vizir — nu putea fi cumpărat cu bani. *„Am comandat* — îi scria cancelarul lui von Thugut — *pumnalul lui Reis-Effendi și va fi gata în șase săptămîni; după cum nădăjduiesc, Reis-Effendi va fi pe deplin mulțumit".* Avea și de ce. Piesa era o bijuterie, incrustată în aur și nestemate; sugestia acestui dar aparținea lui Costache Moruzi.

De mareșalul Rumiantev s-a ocupat tot Kaunitz. *„I-am făcut un dar de 5 000 de galbeni și o tabachere de aur, împodobită cu briliante, în urma cărora am primit dovezi sigure asupra atitudinii favorabile a domnului mareșal".*

Cedarea Bucovinei ar fi fost totuși mult îngreunată, dacă nu ar fi existat, din păcate, și trădarea unor demnitari români, izvorîtă din invidia și neînțelegerile dintre cele două principate. Alexandru Ipsilanti, domnul Țării Românești, *„ca să probeze că e foarte devotat intereselor imperiale, mi-a făcut cunoscut că mai mulți ambasadori își dau silința să atîțe Poarta contra ocupațiunii noastre în Moldova",* raporta Thugut la 3 decembrie 1744. Grație lui Ipsilanti a aflat el conținutul scrisorii protest a lui Ghica (menționată în raportul din 4 ianuarie 1775), precum și alte informații, stabilite prin intermediul unei corespondențe secrete între voievodul muntean și ambasadorul austriac la Poartă.

De trădare s-a făcut vinovată și capuchehaia lui Grigore III Ghica la Poartă, nimeni altul decît Iacovachi Rizo, socrul domnului Moldovei, cel care prin funcția sa era învestit cu apărarea intereselor țării și voievodului în capitala otomană. El a întîrziat transmiterea unor informații furnizate Porții de către Ghica, a destăinuit ambasadorului austriac conținutul hărții prin care Grigore Ghica arăta adevăratele frontiere dorite de Habsburgi și, în general, s-a străduit să arate *„supunere nestrămutată"* față de imperiali, încît, conchidea von Thugut, *„un dar proporțional ce i s-ar da, nu ar fi o cheltuială rău întrebuințată".*

În urma combinării feluritelor acțiuni — presiuni, șantaj, mituiri, falsuri ș.a. — la 18 martie 1775, von Thugut raporta că Poarta a acceptat, în fine, să *„cedeze Prea Înaltei Curți o bucată din Moldova".* La 12 mai își anunța superiorul asupra rezultatului *„încheierii unei convenții ce s-a semnat în 7 mai și preschimbat — după cîteva greutăți ivite între timp — în 10 ale lunii curente".*

La 3 iulie 1775, curînd după semnarea convenției de anexare a Bucovinei, baronul ambasador înainta cancelarului Kaunitz lista de *„cheltuieli extraordinare și secrete, făcute cu prilejul încheierii convențiunii privitoare la cedarea Bucovinei la 7 mai 1775".* Aceste cheltuieli se ridicau, pe lîngă bogatele daruri în aur și pietre prețioase, la suma de 15 000 piaștri. Era prețul cu care se înfipsese pumnalul în trupul pămîntului românesc.

(Continuare în p. 31)

Împrejurările vitrege ale istoriei au trasat pe aria etnică a poporului român hotare politice, care timp de decenii şi secole i-au despicat destinul în unităţi statale şi provinciale distincte[1]. Ele nu i-au trunchiat însă unitatea etnică; nu i-au alterat evoluţia unitară şi firească a limbii; nu i-au împiedicat comunitatea fondului cultural, acumularea comorilor spirituale şi nici nu i-au putut întrerupe desfăşurarea legăturilor şi a comunicaţiilor dintre ele. Ilustrez, orientativ doar, cîteva mărturii documentare. La 1558, de pildă, un boier muntean împărtăşea braşovenilor verificatele sale constatări: „Să ştiţi că fără noi, voi nu veţi putea fi, şi ţara voastră, ţara Bîrsei, fără ţara noastră nu poate fi". **Pe la 1600, într-o scrisoare adresată din Cîmpulungul Moldovei către bistriţenii din Transilvania, citim:** „Acest cap de ţară a Moldovei nu poate fi fără domniile voastre şi domniilor voastre încă vă e la îndemînă cu noi". **Tot astfel, într-un act comercial încheiat la 1717 între Austria şi Ţara Românească, se afirma, oficial deci, că** „Ţara Românească este din vechime astfel legată de Transilvania, încît, după cum arată experienţa, este aproape cu neputinţă să existe una fără cealaltă". **În** Hronicul a vechimei Româno-Moldo-Vlahilor **învăţatul principe Dimitrie Cantemir a tratat teritoriul vechii Dacii ca o singură ţară românească, ţară** „care apoi s-au împărţit în Moldova, **[ţara]** muntenească şi Ardealul".

BASARABIA, BUCOVINA ŞI GENERAŢIA DE LA 1848

CORNELIA' BODEA

Ciuntirea Ţării Moldovei, intervenită în 1775 şi 1812, a introdus în vocabularul diplomatic, politic şi geografic doi termeni noi: *Bucovina* şi *Basarabia*. Fapt remarcabil însă, şi remarcat ca atare şi la 1839 de Félix Colson, este că *„niciodată un român din Basarabia ca şi din Austria nu`s-a adresat unuia din Moldo-Valahia altfel decît numindu-l* frate" (Jamais un Roumain de la Bessarabie et de l'Autriche n'aborde un habitant de la Moldo-Valachie qu'en l'appelant *frate*, frère; citat din *De l'état présent et de l'avenir des Principautés*, Paris, 1839, p. 262).

În asociere cu acest apelativ de *frate*, sinonim cu *frate român*, amintim şi cele arătate în secolul XVIII de Miron Costin cronicarul: *„Numele cel mai adevărat; autentic, de la primul descălecat prin Traian, este* român *sau* romanus, *care nume acest popor l-a păstrat întotdeauna între dînşii şi... acelaşi nume este dat îndeobşte şi muntenilor şi moldovenilor şi celor ce locuiesc în ţara Ardealului"*.

Subliniez evident lucruri general recunoscute astăzi, anume că înaintea cronicarilor români, circulaţia numelui de român şi vechimea lui au fost constatate de mulţi observatori străini interesaţi, într-o formă sau alta, în realităţile din ţările carpato-dunărene; fie că era vorba de învăţaţi umanişti, fie de înalţi demnitari, autorităţi sau slujbaşi ai timpului, fie de diplomaţi sau misionari apostolici, de negustori sau aventurieri, de călători de ocazie sau de exploratori de meserie. Despre românii dn Moldova, de pildă, episcopul polon de Gnesno, Jan Laski, a vorbit chiar în conciliul de la Lateran din 1514, că ei se ţin a fi ostaşii de odinioară ai romanilor *(nam dicunt se esse quondam Romanorum milites)*. Pe la 1574, francezul Pierre Lescalopier nota în timpul călătoriei sale: *„Întreaga ţara aceasta* [Valahia] *şi Moldova, ca şi cea mai mare parte din Transilvania a fost populată de colonii romane în vremea lui Traian împăratul. Cei din ţară îşi zic adevăraţi urmaşi ai romanilor şi numesc limba lor* româneşte *adică romană"* (ils nomment leur parler *romaneshte* c'est à dire romain).

Este de asemenea un lucru îndeobşte recunoscut astăzi că la transformarea sentimentului de neam în conştiinţă activă naţională, cu toate consecinţele sale sociale şi politice, au contribuit deopotrivă impulsul dinamic al modernizării modului învechit de viaţă feudală, ca şi cel al lichidării servituţilor politice. La români, precum şi la alte popoare europene oprimate, promotorii emancipării naţionale au fost cu precădere cărturarii, intelectualii. Aceştia au căutat temeiurile ideatice pentru dreptul la o viaţă socială şi politică liberă: departe, în trecutul istoric, în

[1] Textul de faţă reproduce comunicarea susţinută la conferinţa internaţională: *Pactul Molotov-Ribbentrop şi Basarabia*, desfăşurată la Chişinău între 26 şi 28 iunie 1991.

originea comună a limbii și a poporului, în tezaurul de fapte glorioase ale strămoșilor, în obiceiurile și tradițiile populare comune. Filologia, folclorul și istoria au devenit mijloace principale de afirmare națională; literatura, arta, știința și tehnica servind aspirațiilor societății în drum spre progres și emancipare, au devenit ajutătoare indispensabile în lupta politică și socială.

Contactele intelectuale tot mai dese de o latură și alta a Carpaților, de o parte și alta a Milcovului, ca și de pe un mal drept pe cel stîng al Prutului — în ciuda opreliștilor administrative oficiale — s-au constituit în mijloace și căi de luptă, fățișe și tainice deopotrivă. Trecerea de la idee la faptă s-a făcut simțită pe întreaga arie etnică, cu deosebire începînd de la mijlocul deceniului patru al secolului trecut. Anul *1834* marchează din multe direcții și din multe puncte de vedere o piatră miliară pe drumul regenerării socio-politice și al activizării ideii naționale. Astfel, în Moldova și Țara Românească, unde ideea unirii pe bază națională se afla inclusă și în textul Regulamentelor organice al fiecărui principat, retragerea trupelor țariste de ocupație în 1834 a făcut loc speranțelor stăruitoare în posibilitatea răscumpărării independenței depline și a unirii într-un singur *„mare Principat al Daciei"*. Dorința nu scade în intensitate nici după numirea separată de domni.

În Banat și Transilvania, intensificarea circulației ideilor sociale și naționale se reflectă într-o primă acțiune cu țeluri și ecouri panromânești — bănățene, transilvane, muntene, bucovinene, moldovene — de constituire a statului român unitar.

Pe orizontul mai larg al schimbului de idei și al legăturilor cu Apusul, anii 1834-35 au marcat o primă ieșire mai numeroasă a tineretului moldo-muntean la studii în afara hotarelor. Cu precădere în Franța. Domnitorul Moldovei, Mihail Sturdza, cînd și-a trimis fiii, tot atunci, la învățătură în străinătate, a ocolit Parisul de teama contaminării revoluționare. A ales întîi orășelul Lunéville din nord-estul Franței și apoi Berlinul. Cu beizadelele domnești împreună a fost trimis și Mihail Kogălniceanu, cel care avea să devină personalitatea proeminentă a mișcării românești de regenerare națională.

În Parisul, în care străjuia spiritul democratic de după 1830 și unde își găsiseră azil revoluționarii polonezi-czartoryskieni, s-au legat prietenii trainice, s-au discutat posibilități de colaborare, proiecte comune de emancipare națională. A înflorit simțul de apartenență națională și de răspundere patriotică. Grefat pe fondul aspirațiilor naționale ce pîlpîiseră cu numai doi-trei ani mai devreme, pornind din Banat și Transilvania, în 1837 o nouă inițiativă, română și polonă, ia ființă la Paris. Acasă, în țară, ea s-a făcut simțita pe toată aria țărilor surori, prin acțiuni și misiuni secrete. Proiectul aspira să realizeze același mare stat unitar, purtînd numele de Dacia, și care să cuprindă Valahia, Moldova, Basarabia, Banatul, Transilvania, Bucovina. El s-a ținut în jurul colonelului Ioan Câmpineanu de la București. Ca mijloc de acțiune a preconizat „răscoala". Mișcarea însă a fost desconspirată în parte prin imprudența proprie a celor implicați; de n-ar fi să amintim fie și numai scrierile pro-românești ale francezului Félix Colson. Descoperită fiind și prin rețeaua poliției secrete habsburgice și țariste, Câmpineanu a fost arestat și închis. Steagul a fost preluat însă de patrioți ca Mitiță Filipescu, Ion Ghica, Bălcescu, Bolliac, Marin Serghiescu, de bănățeanul Eftimie Murgu, de moldoveni ca C. Negruzzi, C. Rolla, Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu și alții, de un alt francez cu inimă de român, J.A. Vaillant. S-a soldat și aceasta cu desconspirare, proces și închisoare.

Intențiile și aspirațiile românilor au fost arătate în scris și de baronul Wesselényi Miklós, în 1843. Inițiat în mișcările românești, atît la 1834 cît și în cele următoare, Wesselényi a precizat că românii nu voiau să contopească numai cele două principate *„într-o națiune și o țară"*, ci că *„pretențiile lor se extind și asupra numeroșilor locuitori valahi ai Bucovinei și Basarabiei, adică însăși asupra acestor provincii, dintre care prima a fost ruptă de Moldova cu 50 de ani înainte, iar a doua numai în anul 1812. Dar la fel se extind pretențiile lor și asupra Transilvaniei și a părților Ungariei locuite de valahi..."* (*Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*, Lipsca, 1843).

La nici un an de la revelatoarea broșură Wesselényana, în 1844, veteranul dascăl revoluționar Eftimie Murgu a redeschis în Banatul său acțiunea cu implicații sociale și naționale, care însă a fost jugulată din fașă. Murgu a fost arestat, anchetat și ținut în închisoarea din care nu va ieși decît eliberat de revoluționarii de la 1848.

În tema ce urmărim, e important de reținut că pentru reușita revoltei, Murgu contase pe *„înțelegerea cu Transilvania, cu Bucovina și cu ceilalți"* (expresia e luată întocmai din interogatoriul luat lui Murgu în octombrie 1845). Că *„ceilalți"* erau românii moldo-munteni, reiese clar dintr-o scrisoare adresată de el *„maiorului Kogălniceanu"* în iulie 1844. Scrisoarea a fost interceptată de poliția habsburgică. În ea, Murgu vorbea inimosului moldovean despre proiectele sale de emancipare națională și de nevoia de ajutor efectiv din partea moldovenilor. Misiva lui Murgu nu a mai parvenit destinatarului său, în schimb a contribuit hotărîtor la agravarea situației inculpatului și totodată la arestarea lui M. Kogălniceanu și surghiunirea sa la mănăstirea Rîșca, din octombrie și pînă în decembrie 1844.

Teama larg răspîndită între

autoritățile habsburgice și țariste despre înțelegeri tainice între românii de pe întreaga arie etnică, controlată sau supusă dominației străine, nu trebuie privită deci a nu fi fost fără temei. Contestările românești, pe care le întîlnim în toată această vreme, și în timpul revoluției, își aveau explicații tactice. Dar nici n-au putut convinge pe cei interesați a le contracara.

Locul ideii de națiune și de unitate națională, în ansamblul revendicărilor revoluționare dinainte de 1848, se află cristalizat în două piese programatice: una fiind cuvîntarea ținută de N. Bălcescu la adunarea din noaptea de Anul Nou 1847, la sediul Societății Studenților români de la Paris; cealaltă, programul însuși al tineretului moldo-muntean inserat de publicistul francez H. Desprez în articolul său privind *Mișcarea națională a moldovalahilor*, apărut în *Revue des Deux Mondes*, la 1 ianuarie 1848. „*Ținta noastră* — a spus Bălcescu în cuvîntarea sa — *socotesc că nu poate fi alta decît unitatea națională a românilor. Unitate mai întîi în idei și simțăminte, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică; care să facă din munteni, din moldoveni, din basarabeni, din bucovineni, din transilvăneni, din bănățeni, din cuțovlahi un trup politic, o nație românească, un stat de șapte milioane de români*" (C. Bodea, *1848 la români*, I, București,1982, p. 315).

In bilanțul românismului făcut de Desprez în articolul de la 1 ianuarie 1848, despre situația din Basarabia citim următoarele: „*Basarabenii, deși înlănțuiți de Rusia pe bază de cucerire, și lipsiți cum sînt de instituțiile care le fuseseră garantate la anexare, iau parte activă la opera literară a moldo-valahilor și transilvănenilor și, oricît de severă este rezerva impusă cuvîntului într-o țară sub un astfel de guvernămînt, ei știu încă să mai slujească ideea comună și prin cultul pacific al limbii naționale și prin studiul tradițiilor*" (*Anul 1848 în Principatele Române*, I, București, 1902, p. 116).

Și totuși, între dorință și realitatea obiectivă — la 1848, ca de altfel de atîtea ori în istoria românilor — au existat stavile care nu au putut fi nesocotite. Înconjurați din trei părți de trei imperii absolutiste, interesate oricînd a se substitui unul altuia în influența exercitată asupra teritoriului din arcul carpato-dunărean, considerente de ordin tactic au impus evitarea includerii revendicării unirii ca punct programatic în primele documente oficiale ale revoluției. Ea a fost lansată în schimb statornic și nezăgăzuit în apeluri publice ca și în cele secrete, în planuri de cooperare și într-ajutorare conspirativă și fățișă deopotrivă. Astfel — parafrazînd unul din gîndurile lui Bălcescu — orb a fost acela care n-a văzut-o cuprinzînd toate inimile.

Din atîtea articole, memorii și corespondență de presă sau privată iată ce se putea desprinde. În corespondența trimisă de la București, la 5 iunie și publicată în *Gazeta de Transilvania* de la Brașov, la 10 iunie 1848, citim: „*Mulți sînt de părere că d. Duhamel, consulul Rusiei, ar trebui să auză unele ca acestea...* [între altele] *Cerem de la împăratul Rusiei ca cu puterea ce are să mijlocească a ni se reîntrupa Basarabia, care s-au luat de la noi cu călcarea dreptului neamurilor; pentru că Turcia nu era volnică a da ce nu era al ei, și nici Rusia nu avea dreptate a cuprinde o provinție ce Turcia nu o putea da...*"

După primele succese ale revoluției în Valahia, entuziastul basarabean Alecu Russo scria de la Sibiu lui Bălcescu, la 22 iunie/4 iulie 1848: „*Vivat! victorie! sînt mîndru de voi toți și de gloria pe care revoluția voastră o răsfrînge asupra noastră și asupra tuturor românilor! Încă o dată Vivat și glorie... pana mea nu e atît de iute ca să urmărească imaginea frumoaselor planuri pe care le întrezăresc. Un mare popor, avînd ca baricadă o mare, două fluvii numite Dunăre și [N]istru ca cingătoare, sînge roman în vine, și nu o Moldovă cu fiicele sale, o Transilvanie sau un Banat, ci o țară românească cu o mare capitală care se va numi Roma, dacă vrei, cu mari piețe numite Piața Poporului, Piața Traiană, Piața lui Ștefan, Piața lui Mihai, Piața Moldovei, Piața Banatului, Piața Ardealului! și-apoi forță, fericire, măreție, glorie. Ferice de nepoții noștri! și noi fericiți de a fi putut contribui, bine sau rău, mult sau puțin, la acest lucru!*" (C. Bodea, *1848 la Români*, II, p. 789).

Iată pe de altă parte ce scria George Sion, aflat la Cernăuți în refugiu, către George Barițiu, la Brașov: „*Turcii au venit ca 12 mii în Galați, dar stau pe loc. Rușii, ca 20 mii iarăși stau pe loc la Bîrlad. Pe mîini rușii așteaptă poruncă definitivă de la împăratu ca să treacă sau ba în Valahiea...*" Și mai departe: „*La Bîrlad, rușii și-au spînzurat în public 7 soldați, din pricină că ei fiind români din Basarabia ar fi vorbit între ei și către alții că ei nu s-ar îndura să meargă asupra fraților lor din Valahiea; unul dintre dînșii era ofițer...*" (*Ibidem*, p. 796).

Data scrisorii lui Sion este 8/20 iulie. La 19/31 iulie faimoasa circulară a ministrului de externe rus Nesselrode către reprezentanții săi din străinătate a fost emisă pentru a justifica intervenția militară a puterilor suzerană și protectoare în amîndouă principatele, ca și mai ales menținerea stării de ocupație. S-a mers pînă în a contesta și naționalitatea românilor: „*Planul lor viitor e, de altfel, evident. El reiese din program, și proclamațiile lor nu-l ascund. Este cel de a restaura, pe o bază istorică care n-a existat niciodată, antica lor naționalitate, adică de a înceta să fie provincii si*

de a se constitui, sub numele de Regatul daco-roman, un nou stat separat și independent, la formarea căruia îi invită pe frații lor din Moldova, din Bucovina, din Transilvania și din Basarabia...“ (*Ibidem*, p. 813).

Față de un astfel de act de *lez-națiune*, demnitatea națională impunea înfruntare, recriminare la scară națională. Momentul devenise suprem. El a reclamat ieșirea la bara istoriei a unui *pledant* pe măsura cauzei ce se cerea apărată. Și acest om ales a fost în mintea și inima, în verbul și pana celui mai chemat dintre chemați. Pe Mihail Kogălniceanu l-a desemnat Comitetul revoluționar moldovean organizat în Bucovina, în strînsă înțelegere cu cel muntean de la București, iar *Dorințele Partidei Naționale în Moldova* au apărut în august 1848, la Cernăuți, ca un veritabil catehism al pașoptismului românesc. În el Regulamentul organic a fost dezavuat, opunîndu-i-se un program de reforme liberale conforme cu cerințele vremii și ale nației; unirea celor două principate a fost susținută ca imperativ inexorabil al ființei naționale. Atît deocamdată, pentru că numai atît îngăduiau împrejurările, iar nu atît cît îndreptățeau originea, limba, obiceiurile și interesele comune ale întregii naționalități de opt milioane de români și istoria lor de 18 veacuri. Toate amenințările, toate nedreptele aserțiuni din circulara Nesselrode au fost combătute cu strălucit curaj și har profetic, cu date și fapte *„trase din nepărtinitoarea istorie“*.

Ce a urmat se știe. Revoluția a fost înăbușită. Nu însă și idealul național. Capitulare în acest sens n-a fost și nici nu putea fi. A fost numai o frînă temporară pusă pe un drum drept, cu destinație precisă, ceea ce a produs întîrzierea pînă în 1918. ■

1775: RĂPIREA BUCOVINEI

(Urmare din p. 27)

Mai rămînea problema „sancționării“ lui Grigore III Ghica, căruia Habsburgii nu-i puteau ierta atitudinea de apărare a intereselor Moldovei, în tot timpul desfășurării acțiunilor diplomatice și politice. La 3 iunie 1775, von Thugut își informa șeful: *„După cum îl judecă lumea aici* [la Istanbul], *nu va fi greu, în viitor, dacă va merge cu nerușinarea pînă a se dovedi ostil nouă în vreo afacere, fie să-l facem să tremure de teama pedepselor pe care am îndemna Poarta să i le dea, fie... să simtă cea mai înaltă dizgrație“*. Peste încă o lună, scria iarăși: *„Moldovenii și toate celelalte creaturi ale lui Ghica continuă să folosească, îndărătnici, cele mai extreme mijloace pentru a deștepta, în toate părțile, ura împotriva convenției încheiată cu Poarta. Își dau tot zelul să prezinte cedarea, de bună voie, a unei părți atît de bogate din țară, ca o extraordinară slăbiciune, să inducă în eroare lumea de aici, prin invenții curioase, asupra pretinsei coruperi prin bani a mai multor membri ai ministerului și despre scopurile pe care Prea Înalta Curte le-ar avea pentru viitor... Toate acestea sînt dovezi ale sentimentelor pe care le nutrește Ghica pentru noi“*.

Doi ani mai tîrziu, amenințările Austriei vor fi aduse la împlinire; Grigore Ghica III va fi ucis în împrejurările pe larg arătate de revista noastră în nr. 12/1975. Era ultima pagină a răpirii Bucovinei de către Habsburgi. ■

Grupaj alcătuit de Gheorghe DAVID

S.O.S. SARMIZEGETUSA

O expediție-colocviu desfășurată sub egida Asociației Oamenilor de Știință din România a lansat la încheierea sa un apel care ne-a fost transmis și a cărui semnificație nu poate lăsa indiferent pe nimeni care iubește țara și istoria.

Participanții la expediția noastră – se spune în apel – reafirmă că vestigiile arheologice dacice din Munții Șureanu (Orăștiei) reprezintă un obiectiv de importanță națională primordială și de deosebit interes științific.

Considerăm însă de datoria noastră să semnalăm că starea actuală de conservare și valorificare a acestor vestigii este total necorespunzătoare, amenințînd cu degradarea și distrugerea lor iminentă. Lucrările de restaurare și consolidare au fost întrerupte de un deceniu, prin sistarea finanțării. Factorii naturali acționează distructiv asupra monumentelor, în care se continuă săpăturile pentru investigații fără măsuri de protejare și consolidare, datorită lipsei de fonduri. La acestea se adaugă și condițiile ineficiente de supraveghere și pază; accesul este necontrolat, starea și integritatea pieselor sînt nesupravegheate.

Față de cele mai sus arătate, reținîndu-ne cu greu strigătul de maximă îngrijorare, facem un stăruitor apel pentru:

– promovarea de urgență a unei legislații speciale în vederea declarării ansamblului monumentelor dacice din Munții Șureanu (Orăștiei), precum și a mediului înconjurător, ca *rezervație națională*, cu toate măsurile ce decurg de aici;

– asigurarea mijloacelor de organizare, materiale și financiare, în vederea elaborării și realizării unui proiect național de protejare, salvare, investigare, restaurare, conservare și valorificare științifică pluridisciplinară.

În acest sens, propunem înscrierea ca prim obiectiv de maximă urgență Complexul Sarmizegetusa-Regia, cerînd includerea lui pe lista de priorități absolute a UNESCO pentru Convenția Patrimoniului Mondial.

Toți cei prezenți și-au manifestat îngrijorarea profundă, hotărîrea de a contribui la luarea de măsuri radicale urgente pentru schimbarea situației deplorabile în care se află aceste vestigii arheologice, menționînd necesitatea unui sprijin adecvat și pentru alte obiective arheologice din județul Hunedoara, cum sînt Ulpia Traiană (Sarmizegetusa) și Germisara daco-romană (Geoagiu-Băi).

Apelul nostru insistent, strigătul nostru de alarmă este urmarea îngrijorării sincere și a convingerii responsabile că neluarea măsurilor enunțate va duce la pierderea ireversibilă a valorilor unice cuprinse în aceste tezaure de cultură și civilizație.

Apelul este semnat de președintele A.O.Ș., acad. *Nicolae Teodorescu* și de președintele Comisiei Pluridisciplinare, dr. arheolog *Vasile Boroneanț*.

Album istoric bucovinean

O caleașcă trasă de opt cai și însoțită de arnăuți călare și lachei, gata să părăsească în grabă orașul. În fața clădirii comandamentului militar, generalul-comandant pare că tocmai sosește, însoțit de adjutanți și salutat de corpul de gardă. Pe strada învecinată, locuitorii orașului își desfășoară activitatea zilnică: negustori evrei cu iarmurca pe cap, cu sacul în spate și cu mîinile pline de mărfuri discută cu cumpărătorii; copiii se joacă, iar protipendada își face plimbarea zilnică.

Iată, într-o descriere succintă, subiectul uneia din acuarelele pictorului Franz Xaver Knapp (sau Knab, în alte versiuni), înfățișînd Cernăuții de acum un veac și jumătate.

Imagini ale Bucovinei de altă dată ne-au fost transmise de numeroși artiști plastici care s-au îndrăgostit de aspectul ei pitoresc. Între aceștia: Schubirsz cu a sa *Die Bukowina im Königreiche Galizien*, Franz Iaschke, cu albumul *National kleidertrachten und Ansichten von Ungarn, Creatien, Slavonien, dem Banat, Siebenburgen under Bukowina* și Franz Xaver Knapp, de al cărui album *Ilustrierte Bukowina* ne vom ocupa în cele ce urmează.

Născut la 3 septembrie 1809, la Tachau, în regiunea Sudeților, Fr. X. Knapp vine la Cernăuți în 1848. Aici pictează pentru diferite notabilități locale, se împrietenește cu mulți oameni de cultură bucovineni, pe care îi imortalizează în lucrările sale, călătorește în toată Bucovina de care se îndrăgostește și pe care nu o va mai părăsi pînă la sfîrșitul vieții, 17 februarie 1883.

În 1857, cu prilejul plecării din Bucovina a contelui Carol Rothkirch-Panthen, care fusese timp de doi ani președinte al Ducatului Bucovinei (denumire sub care organizaseră, după 1848, autoritățile habsburgice teritoriul smuls în 1775 din trupul Moldovei), funcționarii autorității administrative supreme a provinciei i-au dăruit acestuia un album cu vederi din Bucovina, realizate de Franz Xaver Knapp.

În cele 20 acuarele, artistul reușește să surprindă frumusețea și pitorescul locurilor. El se oprește asupra monumentelor specifice ale Bucovinei: Catedrala greco-catolică din Cernăuți, biserica Sf. Paraschiva, tot din acest oraș, biserica parohială din Horecea, mănăstirile Putna, Vatra Moldoviței, Dragomirna; înfățișează personaje în atitudini și costume caracteristice: ciobani din Pojorîta, locuitori din comuna Iacobeni, țărani din Vatra Dornei, huțani de la munte; prezintă peisaje înfățișînd frumusețea unor locuri, fie că sînt imagini sălbatice din natură, fie că sînt făurite de mîna omului: stabilimentele balneare

(Continuare în p. 67)

COPERTELE

① **Magazin istoric — 300.** Cu o lună înainte de a aniversa primul pătrar de veac al revistei, al cărei număr 1 a văzut lumina tiparului în aprilie 1967, iată că împreună, cititori și redacție, trăim bucuria unui alt jubileu: apariția celui de-al 300-lea număr din colecția **Magazin istoric.** Pentru acest jubileu, colaboratorul nostru statornic, dl. **Titus Pittini,** din București, a conceput și realizat această copertă, în care sînt reproduse două scene din fresca circulară ce împodobește marea sală a Ateneului Român, creație a pictorului Costin Petrescu: **sus** — Traian intră în Dacia; **jos** — Alexandru cel Bun împreună cu dregătorii și curtenii săi

② Miniatură din anul 1502, păstrată la Biblioteca Națională din Paris. Meșterul strînge teascul ce va imprima o nouă pagină **(Aventura apariției cărții,** p. 83)

④ Triplu portret al lui Richelieu (1585-1642) de Philippe de Champaigne **(sus)** și unul dintre evenimentele contemporane cardinalului: asasinarea regelui Henric IV pe o stradă din Paris, în anul 1610 (desen de factură populară). În stînga: arma crimei, în dreapta: portretul regicidului, Ravaillac **(O zi din viața lui Richelieu,** p. 54)

PLANSELE

①②③④ Imagini din albumul **Ilustrierte Bukowina** de Franz Xaver Knapp, pentru prima oară reproduse color și înfățișînd: Catedrala din Cernăuți (planșa 1); mănăstirea Dragomirna — **sus** și Stîlpul lui Vodă — **jos** (planșa 2); stabilimentul balnear de la Storojinet — **sus** și procesiunea Bobotezei — **jos** (planșa 3); Piața Centrală din Cernăuți cu Comandamentul militar austriac — **sus** și o priveliște din parcul orașului Cernăuți — **jos** (planșa 4) **(Album istoric bucovinean,** p. 32)

ВЛАСОВКА

АЛБУМ ИСТОРИЈЕ

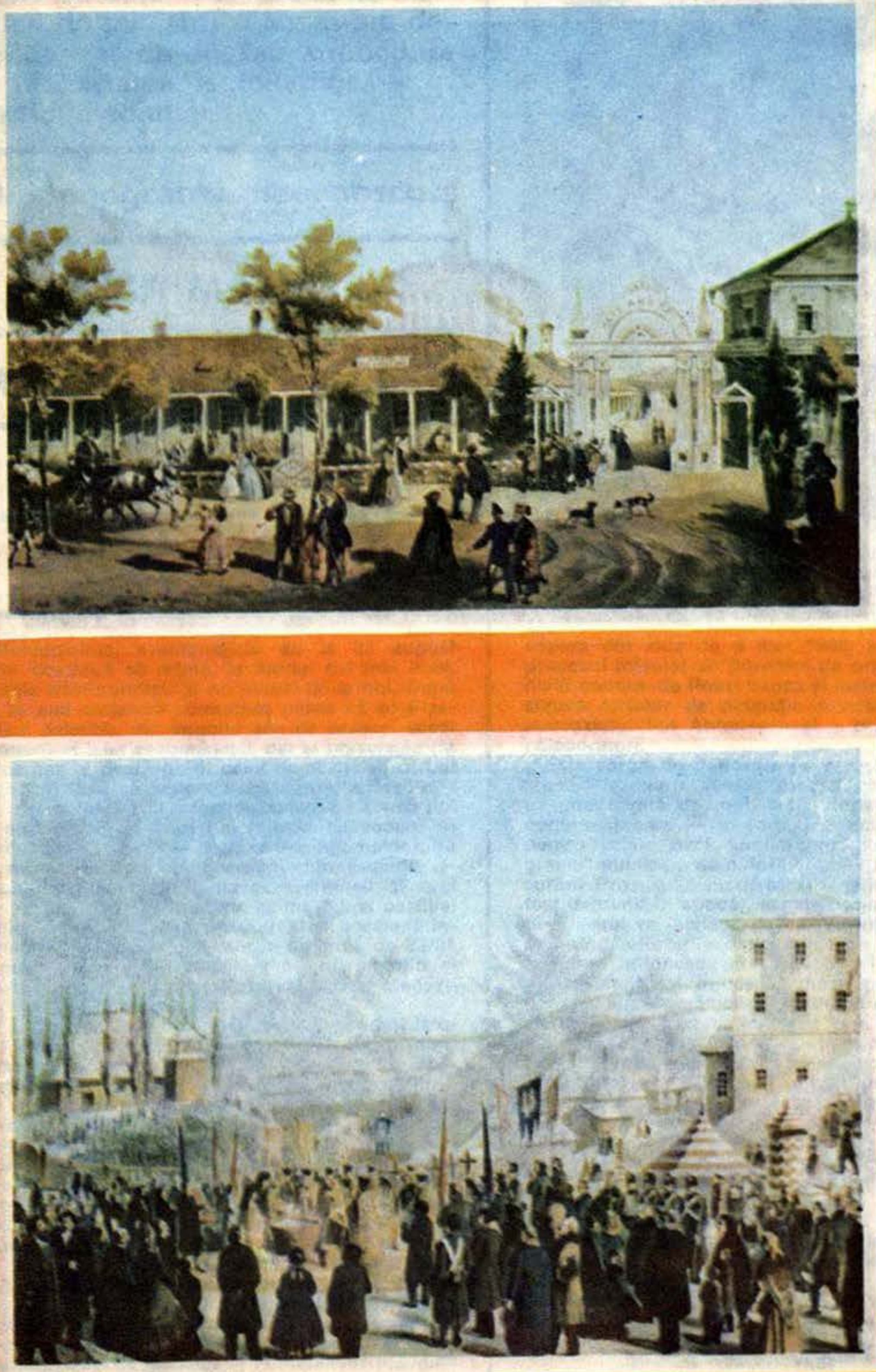

• La 5 dimineața m-am întors de pe front • Noi, toți, voiam să-i încredințăm mandatul • O chestiune de ore... • ... și alta de calitatea de ministru • Nu m-am desolidarizat de această procedură • Majoritatea legionarilor — în partidul comunist

O stenogramă necunoscută

IULIU MANIU — MARTOR ÎN PROCESUL MAREŞALULUI ION ANTONESCU

Iuliu Maniu, susținîndu-și depoziția în procesul mareșalului Ion Antonescu și al principalilor săi colaboratori: „un moment prea grav din istoria neamului nostru" – după propria-i caracterizare

Neîndoielnic, evenimentele de la 23 august 1944 continuă să rețină, la modul cel mai înalt, atenția istoriografiei. Și nu numai de la noi. După ce în anii dictaturii comuniste părea să se fi rezolvat definitiv, din punctul său de vedere, acest moment al istoriei românești, dar și universale (în orice caz al desfășurării celui de-al doilea război mondial), iată că perioada scursă de la Revoluția din decembrie 1989 a fost de natură să aducă noi și noi mărturii, noi și noi puncte de vedere — multe contradictorii — asupra evenimentelor care au marcat înlăturarea guvernării antonesciene, ieșirea României din alianța cu Germania și deci din războiul contra Aliaților, alăturarea ei coaliției Națiunilor Unite. Semnalăm dintre acestea, însemnările mareșalului făcute în noaptea de 23/24 august, precum și celelalte mărturii, amintiri și evocări cuprinse în grupajul publicat de Magazinul istoric **în nr. 8/1990.**

Fără îndoială, judecarea acestui episod al istoriei noastre, ca, de altfel, al întregii istorii contemporane, se cere reluată, de astă dată cu toate cărțile pe masă, deci prin analiza tuturor mărturiilor și documentelor privitoare la acest moment (firește, în măsura în care ele se pot găsi în arhive).

Unul din aceste documente vi-l oferim în paginile ce urmează. Și nu unul oarecare, întrucît el cuprinde confruntarea de opinii și de înfăptuiri a cîtorva dintre personajele cele mai implicate în desfășurarea evenimentelor de acum aproape 48 de ani; mareșalul Ion Antonescu, conducătorul statului pînă în ziua de 23 august 1944 și primul său colaborator — de o parte; președintele Partidului Național Țărănesc, Iuliu Maniu — de alta. Locul de desfășurare al acestei neobișnuite confruntări: sala de ședințe a Tribunalului județean Ilfov, din strada Știrbei Vodă, acolo unde, cu începere din ziua de 6 mai 1946, s-a desfășurat procesul intentat de guvernul de orientare comunistă condus de Petru Groza și instaurat sub presiunea forțelor de ocupație sovietice, împotriva mareșalului Ion Antonescu și a principalilor săi colaboratori.

Este vorba de depoziția pe care Iuliu Maniu a făcut-o în cadrul acestui proces, așa cum a fost ea înregistrată de grefier și semnată de martor, document care — în forma sa actuală — vede pentru prima oară lumina tiparului; în „stenograma" publicată de autorități chiar în anul desfășurării Procesului marii trădări naționale **(cum a fost denumit în epocă), aceste fragmente lipsesc. Și cititorul va înțelege de ce. Va înțelege, în primul rînd, eforturile diplomatice pe care atît guvernarea antonesciană cît și opoziția le făceau (uneori conjugat, în dese rînduri separat) în vederea scoaterii României din război și diminuării catastrofei spre care se îndrepta (sau era împinsă); va înțelege, de asemenea, subtilul joc de interese ce a determinat sau minat aceste eforturi și va înțelege astfel mai bine un crîmpei de cel mai puternic dramatism al istoriei noastre. Desigur, la descifrarea tuturor afirmațiilor, întrebărilor și răspunsurilor (uneori eludarea lor: este și aceasta un fel de a răspunde) va trebui să se țină seamă de cadrul în care s-a desfășurat acest dialog: instanța de judecată, într-un proces politic dirijat de forțele comuniste din interior și de presiunea Sovietelor, proces cu o finalitate prestabilită, ca toate procesele politice, de altminteri.**

Nu intrăm deci în detalii. Lăsăm cititorilor misiunea și satisfacția de a descoperi aceste semnificații, aici doar schițate.

Marcel D. CIUCĂ,
Gheorghe DAVID

M. Antonescu: Dacă își amintește dl. Maniu că în dimineața de 23 august 1944 a trimis la Snagov pe dl. Gh. Brătianu, și care a fost misiunea d-lui Gh. Brătianu și rolul d-lui mareșal Antonescu?

I. Maniu: Este adevărat că am cerut audiență la dl. mareșal încă din 22 august și m-am prezentat cu dl. Mihalache. Am arătat că noi credem a fi greșiți complectamente dacă nu ieșim imediat din Axă și nu facem armistițiu. Dl. mareșal Antonescu a fost de altă părere.

Președintele: Care a fost această părere?

I. Maniu: Că nu putem încheia armistițiul.

I. Antonescu: Nici nu eram în București, eram pe front.

M. Antonescu: Dl. mareșal era în București, dar numai dl. Mihalache a fost.

I. Antonescu: Vă rog să precizați cînd, dimineața?

I. Maniu: Aceasta nu pot preciza. Amănuntele acestea, în avalanșa evenimentelor din ceas în ceas...

I. Antonescu: Am venit la ora 5 de pe front.

I. Maniu: Veți stabili prin dl. Mihalache. Am fost cu d-lui.

I. Antonescu: Dl. Mihalache a fost singur.

I. Maniu: În dimineața următoare [23 august] l-am rugat pe dl. Gh. Brătianu, care avea acces mai ușor la dl. mareșal Antonescu, să meargă din nou și să-l convingă să facă armistițiu, fiindcă noi toți, fără excepție, îi stăm în ajutor pentru aceasta. Toată puterea noastră politică și socială i-o punem la dispoziție pentru realizarea armistițiului.

Președintele: Ce ați înțeles dvs. prin: noi toți?

I. Maniu: Mandatul d-lui Brătianu de a oferi sprijin politic pentru ieșirea din război era în numele și pentru partidele Național Țărănesc și Național Liberal. În dimineața de 23 august l-am rugat pe dl. Gh. Brătianu să viziteze pe dl. mareșal Antonescu și să-i facă din nou această declarație, comunicîndu-mi rezultatul. Dl. Gh. Brătianu a venit și mi-a comunicat că l-a găsit pe dl. mareșal într-o dispoziție mai bună pentru încheierea armistițiului. Am căpătat astfel speranța că se va putea ajunge la armistițiu. Știrea am comunicat-o Palatului. În urma acestui fapt, s-a hotărît audiența d-lui mareșal la Palat în după amiaza zilei, mi se pare la ora 5. Ce s-a întîmplat în acea audiență nu știu, fiindcă nu am fost de față. La Palat nu m-am dus în seara aceea. M-am dus la Palat numai după ce am auzit ce s-a întîmplat. Am fost informat că trupele sînt în drum spre București, pregătite de atac.

Președintele: Cînd?

I. Maniu: La 24 august 1944.

Președintele: Știți ce s-a întîmplat în noaptea de 23 august, după audiență?

I. Maniu: Nu știu. Eu nu sînt chemat aici ca istoriograf, ci ca martor. Am primit informațiuni prin oamenii de la Palat că nu a reușit înțelegerea între M. S. Regele și mareșalul Antonescu. Nu am cunoștință asupra felului desfășurării evenimentelor în Palat, pînă a doua zi dimineața. În zori a venit la mine Aurel Leucuția și mi-a comunicat că în urma celor ce s-au întîmplat este informat că armata germană va veni spre București și că Palatul va fi bombardat. În zori, împreună cu dl. Leucuția m-am dus la Palat ca să văd ce este de făcut. În scurt timp după sosirea noastră la Palat a început să fie bombardat. Eram sub explozia bombelor germane. Constatînd aceste lucruri și constatînd că armata germană se apropie în marș militar de București, am vorbit cu generalul Sănătescu — care în timpul nopții fusese numit președinte al Consiliului de Miniștri —, și după o înțelegere realizată cu d-sa, am cerut ca trupele române să se îndrepte spre trupele germane, socotind că prin acea acțiune generalul Gerstenberg își călcase angajamentul. Prin aceasta am început ofensiva noastră împotriva armatei germane, pentru despresurarea Bucureștiului.

M. Antonescu: Dl. Maniu a vorbit despre o clauză, care modifica obligația României de a începe imediat războiul contra Germaniei. La 22 august, seara, acțiunea d-sale era de a determina pe dl. I. Antonescu să încheie armistițiul. Dl. mareșal Antonescu ezita, pentru motivul arătat, fiind în joc onoarea lui militară. Dacă s-a primit modificarea preliminară, cu privire la clauza întoarcerii armelor contra germanilor? Și dacă da, au fost acestea comunicate guvernului?

I. Maniu: Nu erau condițiuni oficiale, exacte, cari ar fi putut sta la baza unei acțiuni de stat. În al doilea rînd, credeam că dl. ministru Mihai Antonescu este cel puțin tot atît de bine informat ca și mine de ceea ce se petrecea acolo.

M. Antonescu: Dacă își aduce aminte dl. Maniu ce a discutat cu dl. mareșal Antonescu la 22 august 1944, cînd a venit, seara.

I. Maniu: Am discutat mai multe chestiuni, între altele și chestiunea armistițiului și a raporturilor de forțe între noi și Germania, în ipoteza că ar avea loc o lovitură de stat. Dl. Mihalache a fost de față atunci și d-sa va putea să spună ca și mine cum a decurs această conversație. Eu nu pot să comunic amănuntele, întrucît atunci ne aflam într-o avalanșă de știri și de evenimente. Dată fiind această situație, care atunci era foarte presantă n-aș putea să iau asupra conștiinței mele o eventuală reproducere a unei conversațiuni. Țin să afirm că în ceea ce privește armistițiul, dl. mareșal Antonescu a fost foarte binevoitor și d-lui nu a înțeles oamenii în chestiunea armistițiului.

M. Antonescu: Dl. Maniu a afirmat că la 23 august 1944 a intrat în guvernul constituit atunci, după arestarea d-lui mareșal Antonescu și în dimineața acelei zile, ca și în ajun, îi ceruse d-lui mareșal să încheie dînsul armistițiul, ca fiind în interesul țării. Prin urmare, d-sa, pe de o parte afirmă că nu a alfat ce a determinat arestarea d-lui mareșal Antonescu decît prin

oamenii de la Palat. Cum poate explica dl. Maniu, fiindcă aceasta este o problemă care privește și răspunderea d-lui mareșal Antonescu, nefiind numai o problemă morală, cum poate să explice dl. Maniu, cu răspunderea și conștiința sa de bătrîn om politic, că, acceptînd la 23 august 1944, intrarea sa în guvernul constituit atunci, nu a crezut potrivit să afle motivele și condițiunile în care dl. mareșal Antonescu a fost arestat și să cunoască măcar factorul esențial al arestării?

I. Maniu: Este puțină confuzie de date. Dvs. spuneți că am intrat în guvern la 23 august. Este inexact. Am intrat în guvern la 24 august, după întîmplarea de la Palat, deci nu aveam posibilitatea să știu ce s-a întîmplat la Palat la 23 august și nici nu puteam avea răspunderea celor petrecute.

M. Antonescu: Este o chestiune de ore, și atunci mențin întrebarea pentru 24 august.

I. Maniu: Am fost ministru în ziua de 24 august, așa că nu am avut calitatea oficială să mă interesez asupra evenimentelor din 23 august, în care a fost cuprinsă și noua situațiune a d-lui mereșal Antonescu.

Obligațiunea personală de a mă interesa este incontestabil că o aveam și că am satisfăcut această obligațiune, dar eu aici sînt ascultat ca martor și trebuie să răspund asupra lucrurilor pe care le știu, pe care le-am trăit, și nu asupra acelora pe care le-am auzit.

M. Antonescu: Există o răspundere a guvernării înaintea începerii războiului, în timpul purtării războiului și după încetarea războiului. Faptul de la 23 august nu este un fapt întîmplător. În această zi a încetat războiul, prin urmare în dimineața lui 23 august i s-a cerut d-lui mareșal Antonescu, prin d-nii Maniu și Brătianu, să semneze armistițiul. Deci, la 23 august, dl. Maniu socotea că dl. mareșal Antonescu nu numai că nu purta răspunderea pentru alte acte, dar că este cel mai potrivit, cel mai îndreptățit și cel mai în stare să încheie armistițiul. Dacă la 23 august i s-a cerut d-lui mareșal Antonescu să încheie armistițiul, iar la 23 august dl. Maniu a intrat în guvern, nu s-a interesat d-sa deloc asupra condițiunilor în care dl. mareșal Antonescu a fost arestat? D-sa spune că nu a aflat aceasta decît prin oamenii de la Palat. Crede dl. Maniu că mareșalul Antonescu, cu trecutul lui în țară, cu poziția pe care o avea chiar la 23 august, cînd dl. Maniu îi oferea să semneze armistițiul, putea să fie arestat oricum, oricînd și în orice fel de împrejurări și nu era potrivit, fiind vorba de răspundere atît de gravă, care angaja tot ceea ce se petrecea și mareșalul să se afle astăzi în boxa acuzaților — nu crede dl. Maniu, cu trecutul său și cu experiența pe care o are, că era potrivit atunci să se intereseze, mai cu seamă că fusese și prieten cu dl. mareșal Antonescu, și să vadă pentru ce era arestat mareșalul?

I. Maniu: Desigur că era datoria mea. Însă persoana care ar fi putut să-mi dea informațiuni autentice ar fi fost M. S. Regele. Or, M. S. Regele, în dimineața cînd eu am sosit la Palat, plecase. Încît eu nu am avut onoarea să vorbesc cu Majestatea Sa pînă după ce s-a reîntors. Cred că măsura plecării Majestății Sale de la Palat a fost necesară din cauza bombelor germane și generalul Sănătescu nu putea admite ca regele să rămînă în Palat sub această ploaie de bombe.

Președintele: Cînd ați revăzut pe M. S. Regele?

I. Maniu: Nu aș putea să spun exact, dar s-au scurs mai multe zile.

M. Antonescu: N-a întrebat dl. I. Maniu nici pe generalul Sănătescu, care era președintele Consiliului de Miniștri, ca să cunoască împrejurările în care a fost arestat dl. mareșal Antonescu? Înțeleg să pun această întrebare, fiindcă din afirmările d-lui Maniu pare că d-sa nu a avut nici o cunoștință despre arestarea d-lui mareșal Antonescu și că, deci, azi, s-ar desolidariza, de vreme ce nu-i aparține.

I. Maniu: Sigur că am întrebat, și prin faptul că ulterior am primit să fiu ministru în guvern, am arătat că nu m-am desolidarizat de această procedură și că am aprobat-o...

Avocat Eugen Ionescu: Din toate aceste frămîntări care au avut loc din 1941 și pînă în 1944, din toate problemele care l-au preocupat pe acuzatul Mihai Antonescu în legătură cu ieșirea noastră din război, din întrevederile pe care d-sa le-a avut cu dl. Iuliu Maniu, care este părerea d-lui martor? Aceste probleme, aceste frămîntări erau preocupări serioase?

I. Maniu: Sigur că l-am văzut pe dl. ministru Antonescu foarte serios, preocupat de probleme ce erau în curs, între altele de problema armistițiului. De asemenea am constatat că a arătat toată solicitudinea ca acest armistițiu să poată fi făcut în condiții care corespundeau părerilor d-sale. De aceea cred eu că a înlesnit ca oamenii mei să poată merge la Cairo.

Avocat Paraschivescu-Bălăceanu: Vă rog să întrebați pe dl. martor dacă a cunoscut vreun program politic al d-lui Ion Antonescu și înainte și după 6 septembrie?

I. Maniu: Da, am cunoscut vederile d-sale și chiar faptul că le-am cunoscut a fost cauza pentru care nu am fost dispus să intru în guvern și nici pe oamenii mei nu i-am lăsat să intre în guvern.

Avocat P. Bălăceanu: A avut acuzatul Ion Antonescu vreo formulare scrisă a programului, sau a făcut o politică de moment?

I. Maniu: Dl. Mareșal nu era om politic, era militar activ, și atunci, firește, nu se ocupă cu ticluirea programelor politice, fie ale sale, fie ale altora, însă părerile d-sale erau cunoscute.

Avocat P. Bălăceanu: Prin faptul că acuzatul Ion Antonescu nu avea un program sau un partid, avea Ion Antonescu vreo echipă ministerială, sau era nevoit să re-

curgă la reprezentanții din celelalte partide?

I. Maniu: Într-adevăr, după știrea mea, d-sa nu avea o echipă politică, iar pentru aceasta era, firește, avizat să-și cîștige colaboratori dintre oamenii care erau în afara organizației d-sale. Ori, aceasta mă miră foarte mult — și nu găsesc explicație nici azi —, cum dl. mareșal Antonescu s-a adresat pentru a avea colaborarea d-lui Horia Sima, legionarilor etc., ale căror vederi nu concordau cu vederile d-sale, și nu s-a adresat de la început Partidului Național Țărănesc și Partidului Național Liberal, sau oamenilor din afară de partide, ca în forma aceasta să poată organiza o echipă corespunzătoare ideilor d-sale și posibilității unei conlucrări armonioase și potrivite interesului țării? Eu am avut plăcerea să cercetez pe dl. mareșal Antonescu la d-sa acasă, înainte de evenimentele acestea. Am avut cu d-sa o conversație mai lungă și am constatat cu plăcere că, în ceea ce privește ideile principale, este de acord cu felul nostru de a vedea. În special, am constatat că și d-sa, ca și noi, este în contra unei orientări germanofile și că nu aprobă politica legionară, care era pentru o orientare către Germania. O fi avut motive, pe care eu nu le cunosc și care nu mi s-au împărtășit. Deci, cum dl. mareșal, pe urmă și-a schimbat părerea, drumurile noastre s-au despărțit...

Avocat Crăciun Șerbănescu: Dacă cunoaște dl. Maniu că adevărații reprezentanți ai coloanei a V-a germane în România a fost Garda de fier?

I. Maniu: Nici nu pot recunoaște, nici nu pot infirma.

Avocat Crăciun Șerbănescu: Este publicat și în ziarul *Dreptatea.*

I. Maniu: Nu pot să răspund ca martor, fiindcă nu știu.

Președintele: D-voastră ați spus că nu puteți confirma că adevărații reprezentanți ai coloanei a V-a germane au fost legionarii, dar puteți nega?

I. Maniu: Dacă nu cunosc un lucru, nu-l pot nici confirma, nici infirma, mai ales că e vorba de mărturie sub jurămînt.

Acuzatorul public Săracu: Dl. Maniu a primit, după 23 august, pe legionari în partidul d-sale.

I. Maniu: Lucrurile s-au petrecut astfel: eu am discutat problema legionarilor cu dl. Brătianu, cu dl. Pătrășcanu, cu dl. Titel Petrescu și cu toții împreună am căzut de acord că cererea legionarilor de a activa ca partid alături de celelalte nu poate fi admisă. Am hotărît, de comun acord, că mișcarea legionară nu mai poate activa și ea trebuie să fie desființată. De asemenea am hotărît ca acei legionari care nu au mîinile pătate de sînge, care nu s-au făcut vinovați de violențe și abuzuri, dacă se leapădă de ideologia lor și se convertesc în mod sincer la convingeri democratice, să poată fi primiți în partidele democratice existente. Era o hotărîre adusă în comun, de toți reprezentanții partidelor. Partidul Național Țărănesc a primit în organizația sa cîțiva din cei care îndeplineau condițiunile fixate. Majoritatea legionarilor au fost primiți de partidul comunist. Acest partid le-a asigurat și locuri de conducere.

Acuzator public Săracu: Eu sînt reprezentantul unui partid muncitoresc, care a avut de suferit de pe urma mișcării legionare. În numele partidului comunist protestez împotriva insultei, pe care martorul a adus-o acestui partid, acuzîndu-l că a primit pe cei mai mulți legionari.

I. Maniu: Dvs. sînteți greșit. Eu nu am acuzat pe nimeni, nici nu am spus lucrurile cu intenție jignitoare. Am restabilit numai faptele. Eu nu reproșez partidului comunist că a primit pe cei mai mulți legionari, dacă aceștia nu s-au făcut vinovați în trecut de abuzuri. Eu am arătat care este situația.

Acuzat Eugen Cristescu: Rog pe dl. I. Maniu să răspundă dacă a intervenit în mai multe rînduri la mine pentru eliberarea din lagăr a unora dintre prietenii d-sale politici?

I. Maniu: Cine este domnul?

Președintele: Acuzatul Eugen Cristescu.

I. Maniu: Este adevărat.

Președintele: Și ce solicitudine ați găsit la acuzatul Eugen Cristescu?

I. Maniu: Am găsit bunăvoință. ■

PUBLICITATE = EFICIENȚĂ = REUȘITĂ

Nu ocoliți posibilitatea de a vă adresa celor mai largi categorii de cititori!

Oferta dv. poate interesa chiar pe cititorul acestor rînduri.

Adresați-vă cu încredere lui prin intermediul paginilor noastre.

Magazin istoric **vă stă la dispoziție pentru a vă prezenta cu produsele dv., cu inițiativele și ofertele dv., cu semnificative pagini din cronica ascensiunii dv. în afaceri.**

Publicitatea în Magazin istoric **vă oferă o șansă de a vă întîlni cu istoria!**

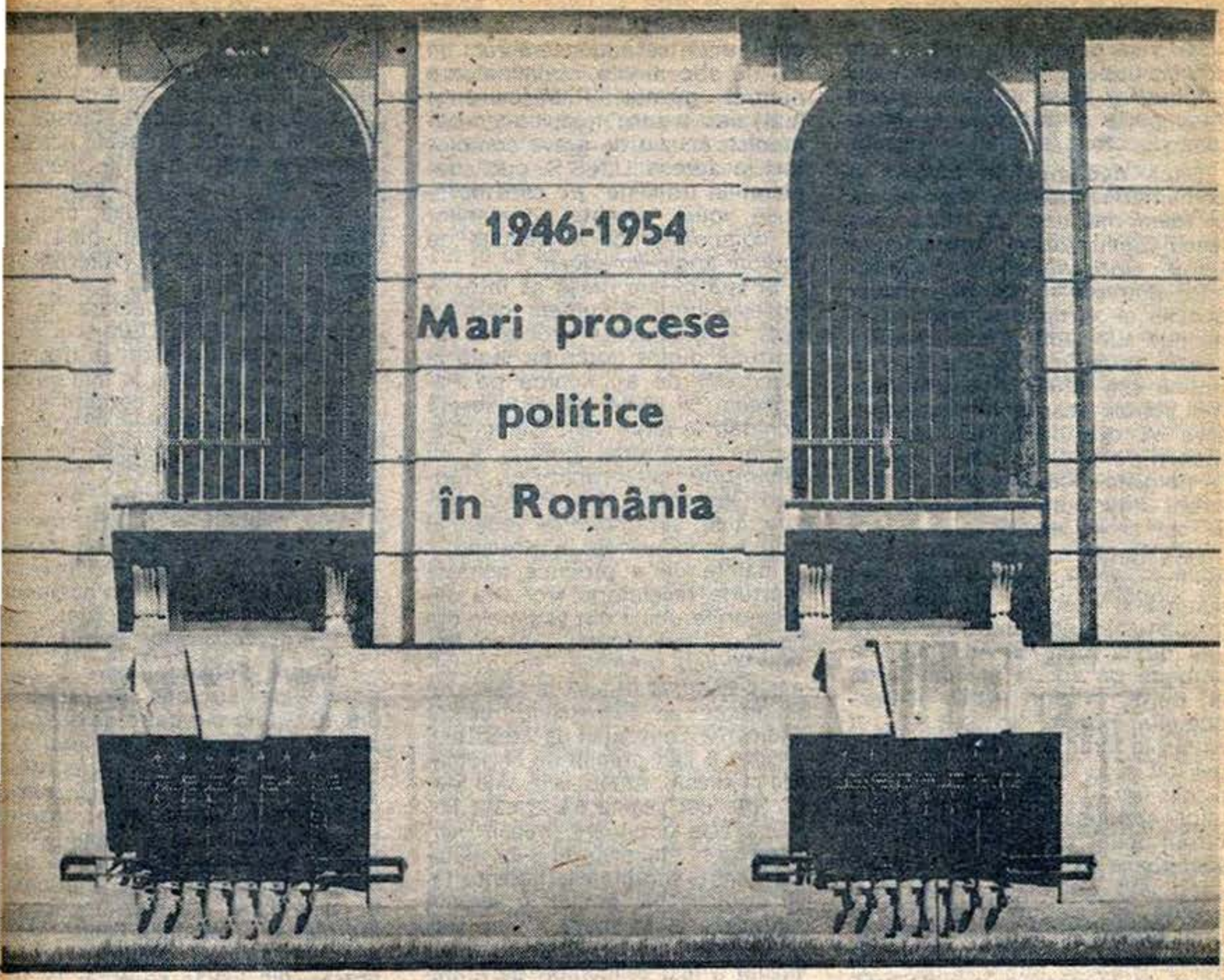

Un epilog neaşteptat: Malenkov aprobă lichidarea lui Lucreţiu Pătrăşcanu

CRISTIAN POPIŞTEANU

Multe dintre enigmele „cazului" grupului Pătrăşcanu s-au risipit în serialul publicat în revista *Magazin istoric* (nr. 7-12/1991 şi 1-2/1992), documentele şi comentariile istorice scoţînd la iveală ceea ce ancheta de partid din 1967/1968 şi reabilitarea post-mortem de către o plenară a C.C. al P.C.R. în aprilie 1968, a celor condamnaţi în aprilie 1954 ascundeau cu grijă: răspunderea conducătorilor comunişti pentru acest proces criminal (ca şi pentru celelalte procese politice din aceeaşi perioadă), amestecul direct al consilierilor sovietici în instrumentarea anchetei şi procesului, brutalitatea şi sadismul organelor de represiune, la început S.S.I., apoi securitatea, în rîndul cărora, după cum o atestă documentele, s-au diferenţiat torţionari prin vocaţie şi zeloşi ai nimicirii fiinţei umane de ofiţeri de securitate aflaţi în serviciul comandat, dintre care unii au împărţit ulterior soarta arestaţilor tocmai pentru că nu s-au angajat în obţinerea cu forţa a declaraţiilor autoacuzatoare. Mărturisesc că punerea pe două coloane a rapoartelor grupelor de anchetatori din timpul anchetelor (1948-1954) şi apoi a declaraţiilor multora dintre ei în faţa areopagului de partid după 15-20 ani reprezintă cu adevărat un studiu de caz de psihopatologie istorică. Între aceste două categorii de documente, adevărul istoric se strecoară cu insistenţă. Implicarea biroului politic al C.C. al P.C.R., în mod special a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej şi Iosif Chişinevschi, dar şi a Anei Pauker, a lui Vasile Luca şi Teohari Georgescu pînă în 1952, iar apoi a ministrului de interne nou numit, Alexandru Drăghici, a adjuncţilor săi, generalii Gh. Pintilie, Sergiu Nicolau, A. Nicolschi şi a altor generali din Ministerul de interne, precum şi a

procuraturii și justiției militare care s-au ocupat de proces este totală, după cum și metodologia anchetelor inspirate și autorizate face parte dintre acțiunile interzise de orice legislație civilizată.

Dacă documentele inedite și comentariile noastre istorice, ca și memorialistica lui Al. Șerbulescu (Bellu Zilber), Anton Rațiu, Lena Constante, Ioan Mocsony-Stârcea — pînă acum doar aceștia și-au tipărit mărturiile — au pus sub lumina reflectoarelor „cazul grupului Pătrășcanu", nu puține sînt totuși întrebările care mai stăruie despre întreaga montare și deznodămîntul acestei afaceri politice, cu grave implicații polițisto-judiciare și cu numeroase interferențe internaționale în est și în vest.

Una dintre întrebările capitale rămîne: cum de a fost totuși condamnat și executat Lucrețiu Pătrășcanu în aprilie 1954, la 13 luni de la moartea lui Stalin, la aproape un an de la înlăturarea lui Beria, în plin proces al dezghețului pornit din U.R.S.S. și extins în țările din răsăritul Europei, cît și în relațiile est-vest? Să fi fost ura lui Gheorghiu-Dej și a altor conducători comuniști din biroul politic al P.C.R. atît de devastatoare și teama de Pătrășcanu atît de mare, încît să-și asume ei singuri răspunderea unui proces politic și a unei execuții care devenea imediat cu efect de bumerang în viața politică internă și în opinia publică mondială — inclusiv în mișcarea comunistă și muncitorească? Să nu fi fost oare Gheorghiu-Dej și tovarășii lui capabili de a elabora o soluție de compromis pentru a explica arestarea timp de șase ani a „grupului" Pătrășcanu cum au reușit să procedeze conducătorii partidelor comuniste din Ungaria pentru a-i elibera pe Imre Naghi și Ianoș Kadar, cei din Polonia pentru a-l elibera pe Wladislav Gomulka sau cei din Cehoslovacia pentru a-i salva pe Dubcek, Svoboda, Smrkovsky?

Deși răspunsurile negative la aceste dileme istorice ar părea suficiente pentru soluția execuției lui Pătrășcanu (și Kofler) și, a grelelor condamnări suferite de ceilalți arestați și inculpați, simțeam că totuși lipsește *ceva*. Acel *ceva ce putea* da în primăvara anului 1954 — să nu omitem *niciodată* că istoria nu poate și nu trebuie examinată decît în contextul timpului și locului dat și nu în viziuni post-factum și mai ales nu cu modelări post-factum, cum ne obișnuiseră ideologiile totalitare — *semnalul verde* tuturor aprehensiunilor lui Gheorghiu-Dej. Și acel *semnal verde* nu putea veni decît de la Moscova, unde se adunaseră zeci de mii de documente incriminatoare pentru „grupul" Pătrășcanu și mai ales pentru fostul lider comunist, acuzat de grave comploturi la adresa U.R.S.S. prin „declarațiile trotkiste" pe care le făcuse soției, amantei, prietenilor și colaboratorilor în calitate de „spion anglo-american".

Și iată că am reușit să intru în posesia unui document care — sper — elucidează problema raportului dintre hotărîrea luată la București de a-l lichida pe Pătrășcanu și Kofler (cum fuseseră lichidați în iunie 1945 Ștefan Foriș pe baza unei hotăriri a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Teohari Georgescu, Ana Pauker, Vasile Luca) și punctul de vedere al noii conduceri de la Kremlin.

Înainte de a produce această mărturie revelatorie, voi cita din memoriile uneia din victimele din „grupul" Pătrășcanu, Anton Rațiu *Celulele Infernului Roșu*: „Comisia Română trimisă la Moscova, în frunte cu Pătrășcanu, pentru semnarea Convenției de Armistițiu, nici nu a fost primită de oficialitățile staliniste. Atunci însă cînd Stalin și-a dat seama că Armata Română este biruitoare, trupele «eliberatoare» staliniste ni s-au alăturat pentru curățirea teritoriului țării de ocupanți. Numai în această situație - la Moscova - s-au tras 21 de salve de tun, în semn că România a fost «eliberată» de Armatele Sovietice, după care a fost primită Comisia Română de oficialitățile lor... Oare ce s-ar fi întîmplat dacă Armata Română ar fi fost distrusă de hitleriști?

Înainte însă Molotov l-a primit pe Lucrețiu Pătrășcanu nu spre a-l felicita pentru reușita actului insurecțional, ci pentru a-l certa: «De ce ai venit la Moscova? Am trasat clar sarcina să nu participe nici un comunist la semnarea Convenției de Armistițiu. Noi cu burghezia română trebuie să ne răfuim!». Da, cu burghezia română, pentru că reprezentanții ei nu au fost de acord niciodată ca Basarabia și Bucovina de Nord să fie anexate Uniunii Sovietice! Așa după cum nici Antonescu n-a acceptat să o facă[1]. Dar, ceea ce nu se cunoaște, nefiind consemnat în nici unul din actele oficiale, ci doar din mărturiile directe făcute mie și lui Nicolae Betea de Lucrețiu Pătrășcanu personal, este că el a fost primit de Stalin care, în loc să-i răspundă la salut, a rostit cu brutalitate, gata, gata să-l pălmuiască, următoarele cuvinte: «De ce ai făcut 23 august?» Și, întorcîndu-se cu spatele, a pus mîna pe o draperie care se afla în dosul mesei sale de lucru, pe care cu o mișcare bruscă a tras-o la o parte. Din dosul acestei draperii a apărut o hartă. Stalin a ridicat mîna dreaptă și, acoperind aproape întreaga Europă, deci și România, a țipat: «Noi pînă aici trebuie să ocupăm!»". *(Alternative '90*, nr. 4/1991).

Iată acum ce declara la 2 noiembrie 1967 Dumitru Petrescu, unul dintre militanții P.C.R., fost ministru în mai multe rînduri, decedat în condiții suspecte la Karlovy-Vary — Cehoslovacia, în fața Comisiei de anchetă a C.C. al P.C.R. în prezența lui Vasile Patilineț, de asemenea militant al P.C.R., membru un timp, după 1965, al secretariatului C.C. al P.C.R., ulterior ministru, și mort într-un accident de automobil, neelucidat, pe cînd era ambasador în Turcia.

Dumitru Petrescu, care îl cunoștea pe Lucrețiu Pătrășcanu din 1922, din perioada de organizare a U.T.C.-ului, a declarat lui Vasile Patilineț și lui Gheorghe Stoica la Comisia de la Comitetul Central, următoarele despre Lucrețiu Pătrășcanu: „După Conferința națională a partidului din 1945 eu eram general și șeful politic al armatei. Am fost ales membru plin al Comitetului Central, numai că nu s-a publicat lucrul acesta, din cauză că eram la armată. În perioada aceasta participam la ședințele de la Comitetul Central, care se țineau destul de des și dezorganizat. La o ședință - la care se pare că Pătrășcanu nu participa -, s-a discutat ceva în legătură cu Pătrășcanu, pentru că pe atunci se duceau discuții: ba se știa, ba nu se știa că el este membru al Biroului Politic. Eu atunci, tot așa nelămurit, și cu îndoială, am pus unele întrebări, la care nu am primit răspuns.

În pauză, Ana Pauker a venit la mine și mi-a spus: uite cum este situația cu Pătrășcanu: unii contestă că trebuie să fie membru al Biroului Politic, alții sînt pentru. Problema aceasta a fost discutată cu Stalin, cînd am fost eu cu Ghiță și cu Luca la Moscova. Știu că Gheorghiu-Dej era împotrivă ca el să fie în Biroul Politic, cel puțin avea o poziție refractară lui Pătrășcanu și în discuția cu Stalin a prezentat punctul de vedere că el să nu fie în Biroul Politic, pentru că a fost în legătură cu maniștii, cu regele... Ana Pauker spunea că ea a susținut ca Pătrășcanu să fie membru în Biroul Politic. Stalin a spus: acesta este un om cu trecut, care este cunoscut în țară, are lipsurile lui, dar de ce nu poate să fie

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1991, memoriul lui Grigore Gafencu despre întrevederea cu V.M.Molotov din 24 iunie 1941.

membru al Biroului Politic? Sînt de părere că poate și trebuie să fie membru al Biroului Politic.

Discuția care a avut loc în Comitetul Central a reflectat într-o oarecare măsură tocmai discuția care avusese loc la Moscova.

În legătură cu Pătrășcanu mai am un episod. În ianuarie 1954 a plecat o delegație guvernamentală la Moscova, din care făceau parte Gheorghiu-Dej, M. Constantinescu, Al. Bîrlădeanu și eu. Acolo am discutat și probleme de stat și probleme de partid. Pe vremea aceea prim-secretar era Malenkov, iar Hrușciov era secretar.

În vremea aceea eu eram în conflict cu Miron Constantinescu. Am declarat de o mie de ori și declar și acuma: am făcut și eu greșeli, dar cu Miron Constantinescu n-am avut nimic de împărțit. Cînd am fost șeful Direcției organizatorice, cu M. Constantinescu am lucrat bine, dar în martie 1951, cînd am trecut la aprovizionare, am început să intru în conflict cu M. Constantinescu. Pe vremea aceea, el era președintele CSP-ului. De ce aveam conflicte? Pentru că dezinforma, făcea planuri nereale și eu trebuia să asigur toată aprovizionarea și mă trezeam cu 30-35% materiale deficitare. În primul rînd, M. Constantinescu nu se consulta, iar, în al doilea rînd, nu ținea cont de punctele de vedere pe care le expuneam.

În 1954, cînd am ajuns la Moscova, sovieticii probabil știau de aceste conflicte dintre mine și M. Constantinescu. După ce am terminat discuțiile cu ei, trebuia să rămînă cineva ca să semneze niște acorduri. Eu nu vroiam să rămîn, pentru că știam că sovieticii nu aveau părere bună despre mine, pentru că eu am avut conflicte și cu ei. Totuși a trebuit să rămîn, și am semnat niște convenții. Împreună cu mine a rămas și M. Constantinescu și eu am rămas mirat de ce a rămas și el. El făcea pe atunci niște gesturi de nabab; nu din punct de vedere bănesc, dar moral...

Într-o zi îl întreb: ascultă, tu de ce stai aici? Îmi spunea, ba că se duce la Comitetul Central, ba în altă parte. La urmă mi-a spus că este așteptat de Malenkov. L-am întrebat, de ce să te duci la Malenkov, pentru că acolo s-au discutat toate problemele. Atunci scoate un dosar de 50 pag. bătute la mașină în rușește, care cuprinde actul de acuzare împotriva lui Pătrășcanu. Cînd mi-a dat să citesc actul de acuzare a lui Pătrășcanu am avut un sentiment de emoție, de tulburare, pentru că știam că Pătrășcanu este arestat și bănuiam că acolo nu se vor scrie lucruri plăcute. Am început să citesc și am văzut că acolo se scriu atîtea lucruri. Am citit 5-6 pagini, m-am uitat la sfîrșit am văzut că se cere condamnarea lui la moarte și i-am spus lui M. Constantinescu: ia-l înapoi, eu nu citesc documentul acesta, nu mă bag în chestiunea aceasta, și i-am dat documentul înapoi.

Nu l-am citit pentru că n-am crezut în ce se scrie acolo, n-am crezut că Pătrășcanu poate să fie dușman, n-am crezut niciodată și nu cred nici acum că a fost dușman. Că el ar fi putut face unele greșeli cînd a lucrat cu regele, aici nu pot să apreciez, dar de aici pînă la dușman, agent, spion, nici într-un caz nu poate fi vorba.

Am dat materialul înapoi lui Miron. El mi-a cerut să-mi spun părerea. I-am spus că nu mă bag în chestiuni din astea. Apoi Miron a plecat la Malenkov, iar cînd s-a întors mi-a spus că a rezolvat problema. În ce sens nu mi-a spus, dar eu am înțeles «rezolvat», adică că sovieticii și-au dat acordul pentru executarea lui Pătrășcanu".

În cursul aceleiași discuții cu Comisia de partid, Dumitru Petrescu a ținut să mai adauge:

„Între timp mi-am amintit încă ceva în legătură cu Pătrășcanu. În timpul procesului, fiind membru în prezidiul guvernului, m-am dus la Chișinevschi să rezolv unele probleme. El ca să mă flateze, mi-a spus: vino să asculți ceva. Problema cu care eu venisem nu o putea rezolva Chișinevschi și am mers împreună la Dej în cabinet. Ușa de la camera de odihnă era deschisă și Dej asculta procesul imprimat pe bandă de magnetofon. Întîmplător am nimerit tocmai cînd vorbea Pătrășcanu. Vă mărturisesc cinstit că vorbea omul acesta cu atîta tărie că nu este vinovat, încît te impresiona. Am stat două-trei minute, am spus hai să rezolvăm problema cu care am venit, și am plecat.

Vedeți de problema asta mi-am adus aminte, dar problema cealaltă nu-mi amintesc. Cu o ocazie, referindu-se la procesul Pătrășcanu, Dej mi-a spus: știi, ce am suferit noi la siguranță e mizilic; ce au suferit aceștia e groaznic".

Iată deci că Malenkov, moștenitorul lui Stalin desemnat oficios la Congresul XIX al P.C.U.S. din noiembrie 1952, nu s-a îndepărtat de linia politică a părintelui popoarelor.

În limitele propriei noastre anchete istorice sîntem clarificați. Rămîne însă ca o *necesitate absolută* pentru cercetarea noastră istorică, de data aceasta cu adevărat științifică și obiectivă, să se poată avea acces la documentele P.C.R. de după 23 august 1944, inclusiv la stenogramele discuțiilor din Biroul Politic și din plenarele Comitetului Central sau ale Congreselor, Conferințelor naționale și ale altor consfătuiri, chiar în limita legală de pînă în urmă cu 30 ani. Rămîne de discutat în ce măsură acest acces nu poate fi asigurat chiar pînă la documentele din 22 decembrie 1989, cînd acest partid care a purtat răspunderea politicii interne și externe a României după 30 decembrie 1947 a dispărut nu doar de pe scena politică a țării, ci chiar din viață, datorită revoluției care a schimbat întreaga desfășurare a istoriei naționale în contextul prăbușirii structurilor comunismului în toate celelalte state socialiste din Europa centrală și de sud-est: statul-partid și partidul-stat au încetat de a mai exista, iar arhivele lor trebuie puse în slujba cercetării care să valorifice ceea ce a însemnat suferința unui popor întreg ca și experiența sa istorică de 45 de ani de totalitarism, experiență care însă nu poate nici dispare, nici să fie radiată.

Nu mai puțin important pentru adevărul istoric este — *așa cum am mai scris-o în repetate rînduri* — accesul la arhivele diferitelor instituții de stat și de partid din U.R.S.S.: guvern, P.C.U.S., K.G.B., Ministerul apărării naționale, Ministerul de interne. Procesul Antonescu (deținerea mareșalului timp de 18 luni în U.R.S.S. și filmul execuției sale), Procesul Pătrășcanu și întreaga anchetă, Procesul conducerii P.N.Ț., numeroase alte procese din această perioadă ca și multe, foarte multe acte politice și economice din România își regăsesc în arhivele sovietice documente de cea mai mare însemnătate. Sîntem convinși că și colegii noștri din fosta U.R.S.S. sînt dornici ca istoria relațiilor dintre țările noastre să se scuture de tot ceea ce este zgură și nu aparține generației actuale ci trecutului.

Acum la închiderea „cazului" grupului Pătrășcanu, așteptăm atît din partea arhivelor românești și sovietice, cît și a tuturor persoanelor implicate, indiferent de forma în care au fost antrenate în acest caz istoric, să ne scrie, semnalîndu-ne noi documente necunoscute nouă, aspecte inedite din viața arestaților și inculpaților, mărturii și probe semnificative pentru istoria noastră contemporană. Cu același interes, desigur, vom privi și mărturiile și documentele despre alte mari procese politice puse la cale de regimul comunist.

Tuturor le adresăm mulțumirile noastre anticipate. ■

1948: UN MOMENT DRAMATIC ÎN ISTORIA ACADEMIEI ROMÂNE

MARIN AIFTINCĂ

Abia s-au stins ecourile manifestărilor ştiinţifice de anul trecut, care au marcat împlinirea a 125 ani de la întemeierea Academiei Române (Magazin istoric, **nr. 12/1991). Deşi privită strict din perspectiva temporalităţii vîrsta instituţiei academice româneşti este mai mică în comparaţie cu aceea a primelor instituţii europene de acest fel, Academia Română se mîndreşte cu înfăptuiri care justifică pe deplin veneraţia noastră. Amintim în primul rînd faptul că, pe lîngă rosturile sale cultural-ştiinţifice, ea a întruchipat, încă de la începuturile sale, idealul unităţii naţionale a tuturor românilor. Dacă suratele ei din apusul Europei s-au consacrat în exclusivitate cultivării ştiinţelor şi artelor, Academia Română, care, inclusiv prin aspectul său organizatoric, exprima „unirea dinaintea Unirii", a socotit că, în afară de cultivarea limbii, literaturii şi istoriei poporului nostru, lupta pentru unitatea culturală şi politică a românilor de pretutindeni este o componentă intrinsecă a programului său de acţiune** (Magazin istoric, **nr. 10-12/1988). Şi — cum se exprima atît de plastic Barbu Ştefănescu-Delavrancea în 1916 — ea a izbutit „topind istoria suferinţelor noastre seculare", să scoată „din zgura trecutului, nobil şi lamur, un singur suflet al unei singure fiinţe, al românimii de altădată şi al românimii de totdeauna".**

Poate că tocmai această trăsătură distinctivă a Academiei Române a constituit, între altele, un factor care a potenţat drama sa din anul 1948. Mai ales că acţiunea energică a înaltului for de cultură împotriva rapturilor teritoriale din vara anului 1940 era încă vie în conştiinţa publică (Magazin istoric, **nr. 1/1991).**

În imagine: o şedinţă a plenului Academiei Române, în 1941.

Ceea ce nu se iartă

Se știe că îndată după ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940, membrii Academiei Române s-au întrunit în ședință publică, în ziua de 5 iulie, pentru a protesta în fața nedreptăților la care era supusă țara. Președintele Academiei, filosoful C. Rădulescu-Motru, în deschiderea ședinței, a declarat cu amărăciune, care, de fapt, era amărăciunea și durerea întregii națiuni: „Unitatea neamului nostru a fost grav știrbită în cursul săptămînii trecute. Silit de conjunctura nenorocită produsă de război, guvernul M.S. Regelui a fost nevoit să primească nota cu caracter de ultimat a Uniunii Sovietelor Ruse și în consecință a ordonat armatei să evacueze teritoriul Basarabiei și al Bucovinei de Nord... Jertfa este dureroasă. Ea retează două dintre cele mai viguroase vlăstare ale ființei românismului... Academia Română, care prin compunerea membrilor ei, a fost de la început un simbol al unității culturale a tuturor românilor, își va îndeplini cu sfințenie datoria sa în viitor, așa cum și-a îndeplinit-o și în trecut".

În final, președintele Academiei a propus, ceea ce a și fost acceptat în unanimitate, să se declanșeze „o activitate îndoită pentru *a face să învingă în istoria lumii* dreptatea cauzei românești". În ședința din 12 iulie, propunerea, susținută între alții de Ion Petrovici, Emil Racoviță, Dimitrie Gusti, Alexandru Lapedatu, Ștefan Ciobanu și Ion Nistor, a condus la adoptarea hotărîrii ca Academia Română să adreseze un memoriu tuturor academiilor lumii în care să fie înfățișată cu argumente strict științifice problema Basarabiei și a Bucovinei de Nord rupte de la trupul țării în urma actului ultimativ al guvernului sovietic.

Reîntorși din vacanța de vară, membrii Academiei s-au întrunit în ședință la 20 septembrie, pentru a-și exprima protestul față de noile rapturi teritoriale la care fusese supusă România. „De la ultima ședință, în care am avut durerea să luăm act de silita ocupare a Basarabiei și a nordului Bucovinei — arăta C. Rădulescu-Motru, președintele înaltului for, în deschiderea ședinței —, patria noastră a suferit alte pierderi nouă. A treia parte din teritoriul ei a fost înstrăinat. S-a înjumătățit Ardealul, trecînd sub stăpînirea maghiară peste un milion de români; iar în zilele acestea, Dobrogea de sud trece la bulgari. Astfel, statul român, întregit în urma jertfelor făcute în timpul războiului din 1916-1918, a fost micșorat, în suprafața sa teritorială, cu mai mult de o treime".

Modelul sovietic

Transformările politice și sociale atît de brutale ce se desfășurau în România, împinsă, sub presiunea sovietică, pe calea socialismului, nu puteau ocoli și nu au ocolit Academia Română. Așa cum modelul general viabil pentru socialism era cel sovietic, tot astfel modelul instituțiilor specifice trebuia să fie tot cel sovietic. Ca urmare, Academia Română trebuia mai întîi supusă unui proces demolator și după aceea reclădită după prototipul Academiei de Științe a Uniunii Sovietice. Planul acestei operațiuni, cu consecințe nefaste asupra științei și culturii românești, a fost conceput pînă la detalii și aplicat de conducerea partidului comunist, prin Mihail Roller, care acționa în numele Secției de știință și cultură a C.C. al partidului comunist, sub supravegherea drastică a Moscovei.

Primul pas în aplicarea planului amintit a fost etatizarea instituției și suprimarea autonomiei ei, principiu fundamental care călăuzise activitatea Academiei pînă atunci. Măsura s-a materializat prin Decretul Prezidiului Marii Adunări Naționale nr. 76, din 9 iulie 1948, prin care Academia Română devenea instituție de stat, primind numele de Academia Republicii Populare Române, precizîndu-se, totodată, că aceasta își va „desfășura activitatea potrivit cu nevoile de întărire și dezvoltare a Republicii Populare Române".

Pentru elaborarea statutului, Secția de știință și cultură a C.C. al partidului comunist (atunci activînd sub denumirea de Partidul Muncitoresc Român) a desemnat un comitet provizoriu format din 17 persoane, majoritatea academicieni, cu însărcinarea expresă ca, în termen de 45 zile, să prezinte spre aprobarea președintelui Consiliului de Miniștri documentul respectiv. Același comitet a primit și însărcinarea de a „prelua și administra bunurile" Academiei, provenite, cum se știe, din donații făcute de-a lungul anilor de membrii înaltului for sau de către alte persoane, pentru a sprijini împlinirea rosturilor sale științifice, culturale și patriotice.

Marele filosof german Immanuel Kant afirma că nu trebuie să te umilești în fața mai marilor lumii, avertizînd că „cel ce se face rîmă, nu se poate plînge că este călcat în picioare". Și avea, desigur, dreptate, dar el gîndea totul într-un cadru delimitat de valorile morale. Dar ce era, oare, de făcut atunci, în 1948, cînd normei morale i se substituia argumentul forței? Ce puteau face membrii Academiei în fața inumanei brutalități staliniste care asalta pe toate căile și cu toate mijloacele instituția lor? Răspunsul l-a dat fiecare după puterile sale și potrivit conștiinței sale. În orice caz, nimeni nu s-a împotrivit fățiș, pentru că un astfel de gest l-ar fi plătit cu viața, iar noi nu avem dreptul să pretindem nimănui o asemenea jertfă.

Încurajată de lipsa rezistenței obștii academice, puterea politică comunistă a supus instituția unei drastice epurări, pe baza criteriului că „nu pot fi membri ai Academiei Republicii Populare Române persoane care, prin activitatea lor, s-au pus în slujba fascismului și reacțiunii, dăunînd prin aceasta in-

tereselor țării și ale poporului". Astăzi știm bine cum se atribuiau aceste epitete-acuze și ce consecințe nefaste aveau ele asupra celor vizați. În fapt, acest criteriu extrem de vag a dat posibilitatea îndepărtării din Academie a tuturor celor care și-au manifestat atașamentul lor față de țară și idealurile naționale, așa cum a fost cazul în vara anului 1940, ori aceia care nu agreau comunismul și stalinismul. Amintim aici, spre exemplu, cazul filosofului P.P. Negulescu, care, deși luase atitudine fățișă împotriva fascismului, a fost scos din Academie pentru că în cunoscuta sa lucrare *Destinul omenirii* se pronunțase critic față de realitățile din Uniunea Sovietică.

Cu prilejul epurărilor, au fost înlăturate din Academie aproape o sută de personalități ale vieții noastre cultural-științifice, ignorîndu-se total orice criteriu valoric și științific. Prin punerea lor în afara cadrului adecvat creației, prin victimizarea intelectualității autentice a țării, s-a produs o dramă de proporții naționale, cu grave consecințe pentru cultura și știința românească, pentru progresul general al țării.

Cum era de așteptat, cel mai greu încercate au fost secțiunile literară și istorică. Între numeroasele personalități rămase în afara Academiei cu acest prilej, ca efect al decretului amintit mai sus, menționăm pe Lucian Blaga, Theodor Capidan, Dumitru Caracostea, Ștefan Ciobanu, Ion Petrovici, Constantin Rădulescu-Motru, I.A. Bassarabescu, Marcu Beza, Tiberiu Brediceanu, Mihai Codreanu, Onisifor Ghibu, Pantelimon Halippa, Basil Munteanu, Marin Simionescu-Rîmniceanu, Ilie Torouțiu, Al. Tzigara-Samurcaș, Ion Mușlea, Nicolae Bănescu, Gh.I. Brătianu, Silviu Dragomir, D. Gusti, Alexandru Lapedatu, Ioan Lupaș, Simion Mehedinți, P.P. Negulescu, Ion I. Nistor, Radu R. Rosetti, Victor Slăvescu, Mihail Costăchescu, Virgiliu Drăghiceanu, George Fotino, Vasile Grecu, Scarlat Lambrino, Constantin Marinescu, Ștefan Meteș, Vespasian V. Pella, Ion Răducanu, Zenobie Pâclișanu, Nicolae Caranfil, Alexandru Ciucă, Dragomir Hurmuzescu, N. Ionescu-Șișești, Constantin Motaș, generalul Paul Teodorescu, Mircea Cancicov, D.N. Ciotori, Artur Gorovei, Emil Hațieganu, episcopul Emil Hossu, Ioan Lapedatu, C. Levaditi, Iuliu Maniu, G.G. Mironescu, Ștefan Popescu și mulți alții. (Aceștia, precum și ceilalți membri activi, corespondenți și de onoare, cărora în mod abuziv li se retrăsese calitatea academică în 1948, au fost repuși în drepturile lor prin hotărîrea Adunării generale a Academiei Române din 3 iulie 1990.)

De la membri aleși, la cei numiți

La 12 august 1948 a fost publicat Decretul nr. 1 454 al aceluiași prezidiu prin care erau numiți 27 membri titulari activi și 15 membri titulari onorifici ai Academiei.

În noua componență a Academiei, pe lîngă unii foști academicieni, întîlnim și persoane noi, unele fără nici un merit pe tărîm științific sau artistic, chemate pe locurile onorate de cei ce fuseseră abuziv înlăturați pentru că nu se încovoiaseră în fața „noii orientări".

Decretul amintit stabilea structura organizatorică a Academiei, funcționînd pe șase secțiuni, indicîndu-se componența fiecăreia dintre ele. La cea de științe istorice, filosofice și economico-juridice erau numiți ca membri titulari activi: Petre Constantinescu-Iași, Barbu Lăzăreanu și Andrei Rădulescu, iar Constantin Moisil, ca membru titular onorific. Secțiunea de știința limbii, literaturii și artei era cea mai numeroasă: George Călinescu, Gaal Gabor, Iorgu Iordan, Emil Petrovici, Alexandru Rosetti, Mihail Sadoveanu și Alexandru Toma — ca membri titulari activi, George Enescu, Gala Galaction, G. Murnu, G. Oprescu, Gh. Petrașcu și J.Al. Steriadi — ca membri titulari onorifici.

Prin decretul aceluiași for cu nr. 1 455, datat tot 12 august 1948, a fost stabilită și componența Prezidiului Academiei, din care făceau parte: Traian Săvulescu (președinte), Gheorghe Nicolau (secretar general), iar ca membri: Barbu Lăzăreanu (director general al Bibliotecii Academiei) și cei șase președinți ai secțiunilor: Simion Stoilov, Eugen Macovschi, Nicolae Profiri, Ștefan Nicolau, Petre Constantinescu-Iași și Mihail Sadoveanu.

Cele două decrete se întemeiau pe Statutul Academiei, care preciza subordonarea directă a Academiei față de Președinția Consiliului de Miniștri, căreia trebuia să-i prezinte periodice dări de seamă privitoare la activitatea desfășurată. În ceea ce privește obiectivele majore ale noii instituții, acestea trebuiau să fie contribuția „prin toate mijloacele la propășirea generală a științei, literelor și artelor în Republica Populară Română, precum și să studieze, să folosească și să dezvolte cuceririle științifico-culturale universale..., să contribuie la consolidarea democrației populare în drum spre socialism". În fine, alegerea membrilor titulari și de onoare ai Academiei urma să fie confirmată de Președinția Consiliului de Miniștri; același gir trebuiau să-l capete și cei aleși în funcțiile de conducere ale instituției.

După tipicuri kominterniste

Este limpede că puterea politică comunistă își asigura astfel controlul riguros și posibilitatea de a interveni direct în treburile Academiei. În perioada imediat următoare, Academia, și prin ea, știința și cultura românească au fost supuse unei puternice acțiuni de ideologizare și rusificare, fenomen ușor de sesizat prin măsurile adoptate. Este cu totul semnificativ în acest sens cazul *Revistei de*

oftalmologie, o publicație științifică, acuzată în termeni extrem de duri pentru că, chipurile, se situa pe o „poziție cosmopolită, antipatriotică și antiștiințifică".

În fond ce anume iritase atît de tare Secția de știință și cultură a C.C. al partidului comunist, încît aceasta ceruse conducerii Academiei să ia atitudine? Totul a fost înscenat și s-a desfășurat după tipicul kominternist atît de cunoscut. Faptul că revista publica, în limbi de circulație internațională, diferite studii ale unor specialiști din Occident, că nu acorda suficient spațiu prezentării realizărilor oftalmologului sovietic V.P. Filatov, au fost tot atîtea grave capete de acuzare. Ca urmare, Secția de științe medicale a Academiei a primit dispoziție să redacteze un raport inchizitorial (se intitula *Pentru o justă orientare a activității științifice în R.P.R.* și fusese încredințat spre elaborare președintelui Academiei, Traian Săvulescu), acuzînd publicația amintită că, nutrind un dispreț fățiș față de specialiștii și publicul românesc, față de limba română, se făcea vinovată „de ploconire slugarnică față de știința burgheză, decadentă din Apus, de ignorare a științei sovietice, care este cea mai înaintată din lume" etc. După ce a fost discutat în ședința Secțiunii de științe medicale, raportul a fost înaintat Prezidiului Academiei, cerîndu-se măsuri de pedepsire și de suprimare a oricărei posibilități de repetare a unor astfel de „greșeli".

Pe baza raportului, s-a adoptat o hotărîre specială. Traian Săvulescu a ținut o expunere plină de citate din Stalin, elocventă prin limbajul ei ideologizant, de proslăvire a tot ceea ce era rusesc, de minimalizare a valorilor științei și culturii naționale, și care reflecta noua conduită și noul spirit impus forului academic reorganizat prin decretele din 1948. Dacă adăugăm aici titlurile cîtorva dintre „comunicările" susținute în perioada imediat următoare, sensurile și obiectivele urmărite prin acțiunea de reorganizare a Academiei Române devin și mai limpezi. Între așa-zisele comunicări științifice amintim pe cele intitulate: *Planul stalinist de ofensivă contra secetei; Perspectivele deschise creației literare pe planul stalinist pentru transformarea naturii; De la practica domesticirii plantelor, la principii biologice generale. La acestea pot fi adăugate ședințele solemne dedicate zilelor de „7 Noiembrie" sau diverselor „personalități" sovietice, precum și numeroasele telegrame adresate, cu tot ritualul de ploconiri, Academiei de Științe a U.R.S.S.*

Este clar că Academia fusese deturnată cu totul de la scopurile și rosturile sale firești. Sub impulsurile lui M. Roller, personaj de tristă amintire, devenit și el academician în toamna anului 1948, împotriva fostei Academii Române s-a declanșat o susținută campanie de denigrare a activității ei, fiind acuzată că, acționînd ca partizană a „științei pure", subevaluase și disprețuise tehnica, nu avusese plan de lucru precis, că întreținuse și propovăduise cultul personalității individuale, în dauna spiritului colectiv. În cadrul acestei campanii s-au condamnat cu toată violența autonomia și libertatea academică, în umbra cărora fusese cultivat „un șovinism retrograd și ura față de popoarele vecine" etc., etc. În acest context, atribuirea titlului de membru post-mortem marilor clasici ai literaturii române Creangă, Eminescu și Caragiale, dincolo de latura reparatorie a acestei hotărîri, ea căpăta și valențele unui reproș la adresa fostei Academii Române. De bună seamă, autorii acestei campanii denigratoare nu uitau să opună fostei Academii Române noua instituție la baza căreia fuseseră așezate principii definitorii precum orientarea ei spre caracterul acuzativ al cercetării, planificarea muncii de cercetare, promovarea spiritului muncii colective, alegerea noilor membri în funcție de fidelitatea lor față de noul regim politic comunist.

Cunoscînd toate acestea și privind retrospectiv este aproape un miracol cum, în ciuda realităților atît de strivitoare, în cadrul Academiei s-a mai putut totuși desfășura o activitate cu roade benefice pentru cultura și știința românească. Desigur, nu poate fi ignorat faptul că, în ciuda dificultăților economice prin care trecea țara, noul regim a căutat să-și apropie Academia, o vreme asigurîndu-i o bază materială corespunzătoare, ceea ce a permis organizarea filialelor sale de la Cluj și Iași, înființarea editurii, achiziționarea de cărți și publicații, crearea unei rețele de institute proprii de cercetare, pe lîngă care au început să funcționeze stațiuni experimentale, grădini botanice și zoologice, muzee, biblioteci etc., ceea ce — după atenuarea stalinismului — s-a răsfrînt pozitiv asupra roadelor cercetării. Cum nu este mai puțin adevărat și faptul că, pentru un număr de ani, membrii Academiei au beneficiat de condiții de viață avantajoase.

Academia a urmat, cum era și firesc, mai ales după reorganizarea ei în 1948, destinul general al țării, cu toate meandrele sale dureroase impuse de regimul totalitar comunist. Marile abuzuri impuse în urmă cu 44 ani nu au putut fi înlăturate decît odată cu dărîmarea structurilor regimului politic ce le inițiase și înfăptuise. Imediat după Revoluția din decembrie 1989, revigorată, Academia a intrat într-un proces de revenire la rosturile sale firești, inițiind un întreg complex de măsuri prin care își reclădește propria sa personalitate. Acțiunea reparatorie a început prin recăpătarea statutului său de autonomie, prin repunerea în drepturi a tuturor celor îndepărtați samavolnic din rîndurile sale, prin readucerea la viață a tuturor elementelor de valoare ale tradiției vieții academice românești. ■

La 30 august 1940 avea loc la Viena cel de al doilea „arbitraj" (sau dictat), prin care o mare parte a Transilvaniei era cedată Ungariei de către miniștrii de externe ai Germaniei, Joachim von Ribbentrop, și Italiei, Galeazzo Ciano. Era al doilea „arbitraj" pronunțat de cei doi diplomați. Primul avusese loc cu un an, nouă luni și 28 zile mai devreme. Ce se întîmplase deci la Viena, la 2 noiembrie 1938 și mai ales cum se ajunsese la primul „arbitraj"? Cine îi căzuse victimă, pentru că beneficiarul fusese același.

La sugestia puterilor semnatare ale Acordului de la München din 30 septembrie 1938, între 9 și 13 octombrie 1938 s-au desfășurat, la Komaróm, tratativele ungaro-cehoslovace pentru rezolvarea litigiilor teritoriale dintre cele două state (Magazin istoric, nr. 2/1991). Diplomații maghiari pretindeau ca Cehoslovacia să cedeze necondiționat Ungariei un teritoriu ce se întindea pînă la linia Bratislava — Nitra — Levice — Rimarska — Sobota — Roznova — Uzherod — Mukacevo, în timp ce delegația guvernului de la Praga era de acord doar cu cedarea unei regiuni restrînse — aproximativ 11% din Slovacia —, cu o populație de 400 000 locuitori. În cele din urmă, ambele delegații au convenit ca problema să fie rezolvată cu sprijinul unui arbitraj al Angliei, Franței, Italiei și Germaniei.

Întrucît primele două state și-au declinat participarea la o nouă conferință internațională ce avea ca obiect o altă rectificare a frontierelor cehoslovace, misiunea de „arbitraj" și-au asumat-o miniștrii de externe ai Germaniei și Italiei. Prin sentința pronunțată la Viena la 2 noiembrie 1938 (eveniment cunoscut în istorie și sub numele de primul dictat de la Viena), Cehoslo-

Noiembrie 1938. S.S.I. informează

MAI ÎNTÎI A FOST CEHOSLOVACIA

CRISTIAN TRONCOTĂ

Încă de la începutul lunii mai a.c. [1938 — *C.T.*], în regiunile locuite în majoritate de maghiari [din Slovacia și Rusia Subcarpatică — *C.T.*] și-au făcut apariția numeroși indivizi venind din Ungaria, cu scopul mărturisit de a vinde și distribui cărți de literatură, broșuri, reviste etc.

Este de remarcat că tot acest material nu conținea nimic subversiv, nimic compromițător, ci cărți obișnuite de literatură și, pentru a nu da nimic de bănuit, literatura a fost aleasă potrivit gradului de cultură și pregătire a populației în sînul căreia urma să fie difuzată.

În acest scop, înșelînd vigilența autorităților și organelor de siguranță cehoslovace, acești vînzători ambulanți — în realitate nu erau altceva decît agenți iredentiști inițiați în metodele de propagandă și instruiți în desăvîrșirea actelor de terorism și sabotaj — au putut să ia contact cu populația maghiară, slovacă și ruteană de pe teritoriul Cehoslovaciei.

Din contactul cu masele, acești agenți și-au putut da seama, pe de o parte, de atmosfera care începuse să se creeze în jurul ideii de revizuire a hotarelor statului cehoslovac, iar pe de altă parte, să recruteze elementele de încredere pentru desăvîrșirea propagandei și acțiunii de subminare a statului.

Propagandă subversivă

Datorită legăturilor întinse pe care unii din acești agenți — în majoritate studenți, preoți, învățători, ziariști — le aveau peste graniță, au izbutit chiar de la început să solidarizeze o parte a populației rutene și slovace împotriva cehilor.

Odată ce elementele de încredere au fost recrutate, s-a început și difuzarea din Ungaria în Cehoslovacia a materialului de propagandă subversivă propriu-zisă. Astfel, la începutul lunii septembrie, sînt răspîndite în principalele centre din Slovacia și Rusia Subcarpatică foi de propagandă cu conținut subversiv.

S-a observat că în urma instrucțiunilor date, tot acest material de propagandă nu a fost împărțit de agenții recrutați, ci aruncat de ei în jurul comunelor locuite de maghiari și slovaci.

Este ușor de înțeles rațiunea pentru care s-a adoptat acest procedeu de lucru: pentru ca agenții recrutați să nu poată fi demascați de organele polițienești și de siguranță cehe, ca fiind elemente

vacia a fost obligată să cedeze Ungariei partea de sud a Slovaciei, cu un teritoriu de 12 400 km² și o populație de 1 100 000 oameni.

Primind informații din teritoriu că rezultatele obținute de unguri în Cehoslovacia au repercusiuni negative asupra stării de spirit din Transilvania, analiștii Serviciului Secret de Informații Român au întocmit la 22 noiembrie 1938 un amplu Raport[1] în care sînt reflectate toate detaliile scenariului ce a dus la amputarea teritorială a unui stat vecin, prieten și aliat României. Bazat pe un imens material documentar și informativ obținut de „Frontul de vest" (una dintre direcțiile de informații externe ale S.S.I.-ului), Raportul demonstrează că ofensiva diplomatică a guvernului ungar contra Cehoslovaciei a fost secondată de o intensă acțiune defetistă desfășurată în teritoriile revendicate și s-a manifestat printr-o propagandă subversivă, de nuanță iredentistă, prin numeroase acțiuni teroriste conduse de pe teritoriul Ungariei și cu concursul efectiv al oficialităților politice de la Budapesta.

Ceea ce este interesant — și prin aceasta Raportul, ca document istoric, capătă în perspectiva timpului o semnificație aparte —, în partea finală se atrage atenția cercurilor guvernante de la București că se impun măsuri energice la granița din vest, întrucît un scenariu similar celui aplicat Cehoslovaciei se pregătește și României.

În continuare, redăm pasajele mai semnificative din acest document ce ne dezvăluie faptul că amputarea teritorială a Cehoslovaciei din noiembrie 1938, precum și cea a României din august 1940, ambele în favoarea Ungariei, s-au făcut după unul și același plan, devenit, de altfel, „o modalitate tipică de acțiune a iredentismului maghiar".

puse în slujba intereselor Budapestei.

Din automobile anume închiriate s-au aruncat numeroase manifeste în districtele Rima-Sobota și Feledince, semnate de organizația denumită „Uniunea pentru apărarea granițelor slovace locuite de maghiari".

În regiunea Khust au fost răspîndite numeroase manifeste prin care se îndemna populația să se răzvrătească împotriva autorităților cehoslovace, cu următorul conținut:

„Frați slovaci!

Visurile noastre naționale s-au îndeplinit. Am creat Slovacia Autonomă.

Jos cu cehii! În lături cu Praga! Proclamăm independența noastră! Noi nu vom mai suferi tirania cehă".

În regiunea Uzhorod, pe stîlpii de telegraf a fost arborat tricolorul maghiar. În localitatea Tajti, agenții Budapestei au ridicat arcuri de triumf pentru a întîmpina armata maghiară. În localitatea Vácz, la învățător, organele polițienești au găsit drapele maghiare. În același timp intrau adînc pe teritoriul Slovaciei avioanele, la fel ca și în Rusia Subcarpatică, aruncînd material de propagandă cu următorul conținut:

„Frați slovaci!

Distrugeți căile ferate!, distrugeți oficiile poștale!' Luptați pentru Slovacia independentă! Dați foc depozitelor militare! Nu este timp, trebuie să vă realizați independența voastră. Părăsiți armata! Întoarceți-vă cu toate forțele voastre contra cehilor..."

Propaganda maghiară a utilizat, de asemenea, într-o largă măsură posturile clandestine de radio-emisie. Astfel, în orașele Rimászombat, Szob, Rozsns au fost instalate posturi secrete de radio-emisie care — lucrînd pe aceeași lungime de undă cu posturile oficiale slovace (Kosice și Bratislava) — difuzau știri false, pentru a alarma și pune în derută opinia publică, sau desfășurau în limba ucraineană și ruteană o propagandă înverșunată împotriva cehilor.

Aceste posturi secrete de radio-emisie, devenite „grupe de radio", care au activat pe teritoriul ceh înainte de a fi predat ungurilor, mai aveau și misiunea de a comunica cercurilor interesate din Ungaria evenimentele importante ce se petreceau pe teritoriul aflat încă sub controlul guvernului de la Praga. Astfel, în ziua de 8 noiembrie, postul de radio Budapesta a chemat grupele din Münchás și Ungvár, făcîndu-le acestora din urmă oarecare comunicări... S-a remarcat că ori de cîte ori organele militare cehe au vrut să ia măsuri pentru a împiedica activitatea subversivă sau să ia măsuri împotriva agenților prinși, se primeau ordine de la autorități[le superioare — *C.T.*] de a se înceta urmărirea, „pentru a se evita conflictele și a nu se înăspri relațiile".

Astfel, populația rurală și în special cea din Rusia Subcarpatică, cu un nivel cultural redus și lipsită de discernămînt, a putut fi ușor cîștigată prin promisiuni de către agenții Budapestei, contribuind într-o largă măsură la accentuarea acțiunii de autonomie preconizată de conducătorii slovaci și ucraineni.

În aceste condiții, misiunea agenților veniți din Ungaria, cît și a celor recrutați pe teritoriul ceh, a fost foarte ușoară, căci riscul de a fi prinși și pedepsiți era minim. Către sfîrșitul lunii septembrie, cînd s-a început organizarea unităților denumite „Szabad csapatok" (trupe libere sau neregulate), propaganda a fost continuată de către aceste trupe, la care s-au alăturat numeroși studenți, preoți, ziariști etc.

În concluzie, se poate afirma că propaganda organizată de agenții revizionismului maghiar pe teritoriul Republicii Cehoslovace a avut un succes desăvîrșit, atingînd obiectivele urmărite.

Următoarele fapte ilustrează cum nu se poate mai bine această constatare. În seara de 2 noiembrie a.c., cînd a luat sfîrșit Conferința de la Viena și postul de radio

[1] Arh. M.I., F.D., dos. nr. 5 513, f. 3-36.

Budapesta a avut rezultatul, orașul Kosice, în mai puțin de două ore, a fost pavoazat, cu drapele maghiare. Edificiile publice, casele particulare, tramvaiele au arborat tricolorul unguresc. Toată populația, femei, bărbați, tineri, bătrîni, copii și-au pus cocarde cu culorile naționale maghiare.

Funcționarii maghiari și slovaci de la poștă, gări și alte autorități publice au refuzat a doua zi să presteze serviciul, sabotînd operațiunile de evacuare ce urmau să se efectueze. În vitrinele magazinelor s-a expus fotografia Regentului Horthy, iar pe stradă se distribuiau imnul și crezul maghiar.

Acțiunea teroristă

Acțiunea teroristă a fost opera unor bande înarmáte, organizate pe teritoriul ungar, cu concursul oficialității. Misiunea acestor bande era să invadeze teritoriul cehoslovac și să atace diferite puncte, în scopul de a compromite ideea de autoritate a statului cehoslovac, starea de spirit a populației și a crea condiții favorabile unei eventuale intervenții a armatei regulate.

Încă din luna septembrie s-au primit informații despre unele trupe, denumite „Szabad csapatok" (trupe libere), în curs de organizare în diferite localități din Ungaria.

Recrutarea acestor trupe s-a făcut inițial din unitățile de asalt ale organizației naționaliste „Nyilas Keresztek" (Crucile cu Săgeți), apoi din membrii diferitelor societăți de tir, de vînătoare și sportive. Ulterior, unitățile constituite astfel au fost completate și încadrate cu ofițeri și subofițeri din cadrele active și de rezervă ale armatei maghiare.

Pentru a masca patronajul oficialității și adevăratul rost al trupelor neregulate, s-au lansat diferite zvonuri, afirmînd că aceste unități urmează să întreprindă acțiuni contra evreilor din interior, provocînd tulburări care să aducă la guvern partidul național-socialist, apoi s-a afirmat că vor fi întrebuințate la repararea drumurilor și altele asemenea. Trupele neregulate erau plătite cu doi pengö pe zi (circa 50 lei).

S-au identificat în total 11 centre de organizare și instruire a bandelor, cu un total de 18 batalioane, cuprinzînd 15 000 de oameni.

[În continuare documentul descrie pe larg toate aceste centre de instrucție, localitățile de cantonament, efectivele, denumirea, ofițerii instructori, comandanții, armamentul și muniția din dotare — *C.T.*].

Acțiunea din sectorul Feled (8 km S.E. Rimaszombad) — Volkenee a fost primul atac de bande, marcînd începutul acțiunii teroriste și a avut loc la 5 octombrie, în ajunul Conferinței de la Komaróm. Acțiunea s-a desfășurat pe un front de 10 km și a fost condusă de către comandantul companiei 9/7 gr. pază Hanginy. La acest atac au participat și santinelele de la pichetele de grăniceri dintre Uraj și Domhaza.

Posturile de grăniceri cehe, complet surprinse, au fost nevoite să se retragă. La dezorientarea lor a contribuit foarte mult și populația maghiară din regiune. Numeroși indivizi circulau prin zonă, strigînd: „fugiți că vin batalioanele de unguri!", acreditînd zvonul că atacă batalioane și trupe importante.

Nesiguranța trupelor de frontieră cehoslovacă a durat toată noaptea. Abia dimineața și-au putut da seama de realitate și au reușit să reacționeze cu succes, astfel că acțiunea bandelor a fost lichidată prin reprimarea lor. Cele două plutoane de pe direcția principală au ajuns pînă la calea ferată Feled-Rima-Szécs, unde au fost oprite cu focuri de armă automată de la postul aflat pe mamelonul de lîngă Kaczago Puszta. Acțiunea lor s-a soldat cu pierderi de 8 morți, 18 prizonieri și circa 25 răniți.

De remarcat: pentru a se induce în eroare posturile vecine de grăniceri cehi, unul din cele două plutoane s-a retras, prefăcîndu-se că este o unitate cehoslovacă. Astfel, a simulat un atac către frontiera ungară înaintînd în salturi și trăgînd într-un inamic imaginar, pînă cînd a depășit frontiera. Trucul a reușit complet, căci două posturi cehe care puteau interveni la timp pentru a tăia retragerea bandei nu au intervenit deloc, crezînd că este o unitate amică.

În ce privește consecințele diplomatice ale acestei acțiuni, atașatul militar maghiar a formulat scuze la Praga, susținînd că acțiunea a fost întreprinsă de comandantul companiei de grăniceri, căpitanul Felecsiki, din proprie inițiativă, găsîndu-se în stare de ebrietate...

Un alt atac terorist a fost întreprins în seara zilei de 11 octombrie cînd banda comandată de slt. Molnar a atacat gara Borzava, a aruncat în aer un pod de cale ferată, a oprit un tren de persoane, a distrus acele liniilor de la intrarea și ieșirea din gară, precum și toată instalația gării, iar un conducător de tren a fost ucis. Atacatorii erau înarmați cu pistoale automate, grenade de mînă și o pușcă mitralieră.

După săvîrșirea atacului, banda a luat cu ea un locotenent din armata cehă și un jandarm, care se aflau în tren, apoi s-a retras pe teritoriul ungar. Un dezertor din această bandă s-a predat însă postului de jandarmi și a dat informații despre banda comandată de lt. Prém, în curs de înaintare spre Munkacs. În urma informațiilor luate de la dezertor, în ziua de 12 octombrie s-au luat măsuri de încercuire a ei. Trupele cehe au făcut 16 prizonieri, între care și lt. de rezervă Matak din Budapesta. Restul agresorilor au reușit să fugă pe teritoriul ungar.

O altă bandă care a acționat în aceeași zonă a fost comandată de lt. Imré. Acțiunea acesteia a fost surprinsă de trupele cehe, în timp ce poposea la marginea unui lăstăriș, la sud de Berehova. Banda puternic atacată de

trupele terestre, în legătură cu aviația și cu tancurile, a intrat în panică, astfel că a început să se retragă. Pierderile suferite de bandă au fost de 60 morți, precum și 20 ofițeri (dintre care doi activi), 62 subofițeri și 210 soldați prizonieri.

În această bandă s-au mai găsit 9 ziariști care sînt: Szabo Gyula, Rajkay Laszlo și Laky Laszlo de la *Magyarsag*, Mester Kalman și Peczka Gabor de la ziarul *Virradat*, dr. Weninger Géza de la ziarul *Jaszlajok*, Ledermüller Oliver, de la ziarul *Nemzeti Ujsag*, Samojay Sandor de la ziarul *Magyardolgozo* și Varga Sandor de la ziarul *Vasvarmegei* din Szombathely.

Acțiuni teroriste de mai mică importanță s-au desfășurat și în următoarele zone:

a) *în zona Salanky*, o bandă a acționat în ziua de 13 octombrie, cu care ocazie a fost ucis un gradat și răniți 3 soldați unguri;

b) *în zona Perbenic-Bely*, o bandă a atacat în ziua de 14 octombrie și a capturat 3 funcționari, iar în lupta dată cu o patrulă cehă a fost ucis un ungur;

c) *în zona Perecin* a fost semnalată încă de la 12 octombrie o bandă care a trecut frontiera ungară, cu misiunea de a ocupa satele din această regiune, a înarma pe cetățeni și a-i răscula împotriva populației nemaghiare;

d) *în regiunea Salava* au activat teroriști unguri, care nu au putut fi prinși.

[În continuare, se redă pe larg tot inventarul, armamentul și muniția confiscate, documentele aflate la prizonierii capturați precum și numeroase fotografii ale acestora. Mai departe, raportul întocmit de S.S.I. continua astfel — *C.T.*].

Îngrijorare în rîndul românilor

Ofensiva diplomației maghiare, dublată de propaganda subversivă și acțiunea teroristă pentru redobîndirea teritoriilor revendicate din Cehoslovacia și-a atins pe deplin obiectivele. În afară de orașele Nitra și Bratislava, toate teritoriile cerute i s-au atribuit Ungariei prin sentința de arbitraj de la Viena.

Succesul obținut a mărit încrederea revizioniștilor în valoarea lozincilor lansate și a metodelor de lucru ce au fost utilizate, făcîndu-i să creadă că este momentul potrivit pentru a întreprinde o acțiune similară, în scopul redobîndirii celorlalte teritorii revendicate.

În ceea ce privește țara noastră, este de remarcat o profundă îngrijorare în sînul maselor românești de la frontiera de vest, mai cu seamă că minoritatea maghiară din România a fost asigurată de Budapesta că în curînd va fi pusă pe plan internațional problema Ardealului, care va fi alipit Ungariei.

În adevăr, întreaga opinie publică din Ungaria și chiar unele cercuri conducătoare nu ezită să afirme că de îndată ce se va termina ocuparea teritoriilor cedate prin acordul de la Viena, întregul efort diplomatic al Ungariei va fi îndreptat împotriva României, în scopul retrocedării Ardealului.

De asemenea, s-a acreditat părerea că „lupta pentru recucerirea Ardealului, fie pe cale diplomatică fie în extremis" — pe calea armelor —, va fi cu mult mai ușoară decît aceea dată împotriva Cehoslovaciei. Și aceasta pentru că în România „elementul etnic maghiar este mult mai numeros, locuiește în mase compacte în unele județe și este mult mai nemulțumit din cauza regimului de opresiune exercitat de către autoritățile românești".

În acest sens, persoane venite din străinătate și care au trecut prin Budapesta afirmă că ungurii — în toate manifestațiile lor — prin presă, broșuri, expuneri de hărți, fac cunoscute revendicările lor asupra celor patru județe românești de la graniță, ce urmează să li se atribuie fără condiții, și asupra altor trei, a căror soartă trebuie să o hotărască plebiscitul.

Se pretinde, de asemenea, autonomia politică și administrativă în acele regiuni din Ardeal, care sînt locuite de mase compacte de unguri. Numeroase hărți, concretizînd toate aceste revendicări, sînt expuse nu numai în Ungaria, ci și în numeroase vitrine ale marilor librării vieneze.

Fără îndoială că, adoptînd aceleași metode de lucru întrebuințate în Cehoslovacia, propaganda maghiară speră să se poată servi chiar cu mult mai mult folos de elementele iredentiste și revizioniste ce locuiesc în Ardeal, în special de cele originare din județele locuite de secui.

Este știut că toate aceste elemente au pus în Ungaria bazele unor numeroase organizații iredentiste, camuflate ca fiind asociații studențești ce poartă denumirea județelor de origine. De exemplu: „Grupul din județul Trei Scaune", „Grupul din județul Mureș" etc.

Una din cele mai importante organizații iredentiste identificate este „Asociația secuiască și a studenților secui" (Székely Egyetemi és Főikolai Halgatok Egyesület) cu sediul la Budapesta, formată, după cum însuși titlul arată, din studenți ce-și desăvîrșesc studiile superioare în capitala Ungariei și ai căror conducători stau într-o continuă și strînsă legătură cu cercurile conducătoare maghiare ale Budapestei.

Întreaga atenție a acestor cercuri se îndreaptă [în special] către studențimea pe care o cultivă, o fanatizează și o pregătește la lupta ce se va da pentru înfăptuirea „Ungariei Mari", pentru retrocedarea tuturor teritoriilor ce au aparținut odinioară „Coroanei Sfîntului Ștefan".

Studențimea, preoții și în-

(Continuare în p. 71)

UN NOU PREŢ...

Sîntem din nou la grea cumpănă. Dialogul nostru cu dumneavoastră, stimaţi cititori, a început de 18 luni să încorporeze şi aceste *scrisori* pe care, dat fiind conţinutul lor, le-aş numi *financiare*. Sîntem la numărul 300 şi în preajma jubileului de un sfert de secol. Ne-am mai mărturisit, şi o facem din nou, bucuria de a fi ajuns pînă aici, cu dumneavoastră, prin dumneavoastră şi datorită dumneavoastră.

Legătura noastră este şi intelectuală şi de suflet.

Greutăţile, dar mai ales apăsările, presiunile şi interdicţiile din trecut vor fi povestite de noi în acele *Caiete* pe care sperăm să le vedem cîndva apărute. Acum sîntem din nou la o răscruce, dar o răscruce financiară. Aşa cum am făcut-o pînă acum, vă spunem deschis care este situaţia noastră. Prin noile creşteri de preţuri la hîrtie, carton, tipar, energie, transport, difuzare, revista *Magazin istoric* costă din luna decembrie cu mult peste 50 lei. Am reuşit să facem faţă prin împrumuturi, publicitate şi o subvenţie, primită anul trecut în rînd cu alte reviste de cultură.

Rigorile economice sînt însă neînduplecate. Fără a majora preţul de vînzare ne va fi absolut imposibil să mai existăm (nu e de altfel o situaţie singulară în presa română; aproape toate ziarele şi revistele cunosc aceeaşi zbatere pentru a face faţă costurilor de producţie). Pentru o revistă de specialitate, în cazul nostru de cultură istorică, dificultăţile sînt încă şi mai numeroase, întrucît ţinem la ţinuta noastră ştiinţifică şi publicistică şi la independenţa noastră de gîndire. A rezista economic în aceste condiţii este aproape un miracol. Acest miracol îl puteţi face doar dumneavoastră, cititorii noştri. Noi ne facem datoria, depunînd cele mai mari eforturi spre a vă satisface cerinţele spirituale. Timpul nostru se împarte între pregătirea articolelor, machetelor, probelor de tipar şi o permanentă goană pentru tipografie, pentru difuzare, pentru reclamă. Pentru o transparenţă financiară, vă facem cunoscute cheltuielile necesare apariţiei revistei, potrivit evidenţei Editurii Presa Naţională. Din preţul de cost al revistei, peste 25% revin hîrtiei şi cartonului, 35% difuzării, peste 12% tiparului, mult sub 10% salariilor şi fondului pentru colaboratori, iar restul — altor cheltuieli de producţie, de locaţie şi administraţie. Echipa redacţională are un efectiv extrem de mic. Am acceptat aceste cote atît de reduse pentru personalul redacţiei dintr-un singur motiv: să asigurăm apariţia revistei, să rămînem slujitori ai istoriei. Aşa am ajuns acum la numărul 300.

Pentru a merge mai departe, de la nr. 4/1992, costul unui exemplar va fi la vînzarea liberă de 80 lei. Totalul cheltuielilor ridicînd preţul de cost la aproximativ 79 lei per exemplar, ţinînd seama de pierderile de la numerele trecute, această sumă de 80 lei abia acoperă, deocamdată, acest preţ de cost. Am propus *experimental*, un preţ special pentru abonaţi: 200 lei de trimestru, 400 pe şase luni şi 800 lei pe un an. Este un prim pas ca abonaţii să primească revista la un preţ mai redus.

Sîntem conştienţi de efortul ce-l veţi face. Judecînd după numai cîteva comparaţii luate la 1 februarie şi la preţuri medii (30 lei o revistă săptămînală; 12 lei un ou; 20 lei o pîine; 90 lei un kg cartofi, 28 lei un pachet ţigări Snagov; 18 lei o pungă ceai muşeţel; 150 lei o sticlă vin obişnuit; 65 lei o bere; 40 lei 1 km cu taxi-ul; 38 lei o garoafă), credem că noul preţ al revistei este în limitele posibilului.

Ştim că avem mulţi cititori pensionari şi elevi. Îi rugăm să ne înţeleagă. De altfel, pe toţi cititorii noştri îi rugăm să înţeleagă că *Magazin istoric* este o carte de istorie, a cărei calitate o cunoaşteţi, altfel nu aţi fi cumpărat-o 25 de ani. Iar astăzi orice carte bună nu poate fi cumpărată decît la un preţ dublu sau triplu. O carte de istorie lunară, de 100 pagini, în culori, cu o iconografie atît de bogată nu poate fi sub acest preţ de 80 lei.

Am primit în ultimele luni multe dovezi de simpatie, de dragoste, de sprijin, atît prin abonamente cît şi printr-o solidaritate financiară.

Sperăm că *Fundaţia Culturală Magazin istoric*, care şi-a început activitatea sub bune auspicii şi al cărei statut îl puteţi citi în acest număr, va fi în măsură să susţină revista. Noi ne vom face în continuare datoria.

Credem în această publicaţie, credem în dumneavoastră, credem mai departe în nevoia de istorie a românilor.

Cristian POPIŞTEANU

PITICI, BUFONI ŞI NEBUNI DE CURTE

EMMANUEL BOURASSIN

Diformitatea lor naturală sau sărăcia cu duhul au făcut din bufoni — însărcinaţi să-l înveselească pe prinţul sau regele la curtea căruia se aflau — nişte fiinţe aparte[1]. Unii dintre ei au avut o influenţă deloc neglijabilă în intrigile politice. Dintotdeauna diformitatea fizică sau mentală a provocat bătaia de joc şi luarea în ris.

La Pompei s-a găsit o statuetă de pitic-bufon din pămînt ars. Împăratul Octavian Augustus arăta cu plăcere celor apropiaţi lui un tînăr ce nu măsura decît şaizeci de centimetri; Iulia, fiica sa, avea în slujba ei un pitic pe nume Canopas. Împăratul Tiberiu îngăduia la masa lui un pitic căruia îi permitea o mare libertate de cuvinte şi căruia îi aprecia — se pare — cruzimea, de vreme ce el avea să-i grăbească supliciul unui condamnat politic pentru a satisface capriciul suveranului. Domiţian, alt cezar feroce, a oferit mulţimii Romei spectacolul unei lupte între pitici gladiatori. „Panem et circenses".

Un autor grec afirmă chiar că ar fi văzut la curtea lui Constantin cel Mare o stirpitură „înaltă cît o potîrniche" (sic!). Micul monstru se pare că dansa şi cînta minunat.

---

[1] Text semnat de unul dintre cei mai renumiţi medievişti francezi şi reproduş — cu subtitlurile redacţiei noastre — din revista franceză *Historia*, nr. 523 (iulie, 1990).

În imagini: detalii din tablouri, tapiserii sau medalii înfăţişînd nebuni şi pitici de Curte. Între ei, trei pitici celebri: Triboulet, al lui Francisc I. (sus, în mijloc), Turold, al lui William Cuceritorul (sus, dreapta) şi Bébé, al lui Stanislas Leszczyński (jos, în mijloc)

Iată-ne hannibalaţi!

În textele vechi revine frecvent cuvîntul „joculator", ceea ce înseamnă deopotrivă jongleur şi bufon („joker" — în engleză, de la „to joke" — a glumi). „Nelegiuitul joculator", pedepsit de justiţie, care era în slujba lui Hugo cel Mare, tatăl lui Hugo Capet, este greu de spus dacă era un nebun sau un saltimbanc. În schimb, un anume Golet, care a salvat viaţa tînărului William Cuceritorul, era în mod cert un bufon.

În timp ce stăpînul său dormea, Golet a avut un fel de viziune: a zărit nişte baroni normanzi, venind să-l asasineze pe duce! El şi-a trezit în mare grabă stăpînul, care, strîngînd o armată, i-a învins pe seniorii rebeli în bătălia de la Val-des-Dunes. Era în anul 1047. Peste mai puţin de 20 de ani, William Cuceritorul supunea Anglia. Avea atunci un pitic pe nume Turold sau Turoldus, care figurează la loc de cinste pe tapiseria de la Bayeux.

Succesorii marelui suveran normand la tronul Angliei şi la ducatul Normandiei i-au apreciat mult pe bufoni; Roger a fost nebunul lui Henric II Plantagenetul, Guillaume Picolphe a fost distracţia favorită a fiului lui cel mic, Ioan Fără Ţară. Acest prinţ decadent şi crud ţinea atît de mult la bufonul său încît, la începutul sec. XIII, i-a dat senioria Fontaine-Ozanne în Normandia (poate o aluzie glumeaţă la urechile de măgar care împodobeau boneta de nebun — aux ânes = cu măgari) şi multe alte fiefuri. Probabil că marii seniori au considerat această ascensiune un afront. În 1215, obosiţi de tirania suveranului, ei i-au impus Magna Charta Libertatum, baza libertăţilor engleze.

Primul bufon citat în cronicile regilor Franţei este Geoffroy, măscăriciul care-l înveselea pe severul Filip V cel Lung (1316-1322), dar în mod sigur cu mult înainte de domnia celui de-al doilea fiu al lui Filip IV cel Frumos (1285-1314), regii capeţieni întreţineau nebuni la curtea lor. Ioan II cel Bun, prizonier în Anglia între 1356 şi 1360, după lupta de la Poitiers, a avut un „rechigneur" (bufon), care se străduia să-l distragă de la griji.

În lucrările de specialitate se menţionează că la Troyes se găseau cei mai buni nebuni, adică bufoni „instituţionalizaţi" din întreaga Franţă. Cine ştie de ce tocmai acolo? Dreux du Radier în *Récréations historiques* (1767) notează: „Am aflat de la un magistrat municipal din Troyes, în Champagne, că în arhivele acestui oraş se găsea o scrisoare a lui Carol V (1364-1380), în care acest rege, aducînd la cunoştinţă primarului şi magistraţilor municipali moartea nebunului său, le poruncea să-i trimită un altul, «conform uzanţei»". Obiceiul era stabilit deci, şi Champagne avea privilegiul exclusiv de a furniza nebuni regilor francezi încă din vremea lui Carol V. Maliţia locuitorilor din Champagne este de altfel bine cunoscută...

Costumul obişnuit al nebunului de Curte era „gonella", o haină strînsă pe corp, multicoloră, ornată cu zurgălăi. Pe cap nebunul purta o bonetă cu urechi de măgar şi clopoţei. În mînă un sceptru burlesc, terminat cu un cap de bufon sculptat. Aşa erau nebunii — piese de şah, aşa figurau nebunii pe miniaturile manuscriselor.

Galbenul, verdele, uneori roşul erau culorile constante ale vestimentaţiei nebunilor. Bufonul era foarte familiar cu stăpînul său, căruia i se adresa cu „vere" sau „unchiul nostru". Ca un copil, primea uneori bice cînd depăşea limitele decenţei. Thévenin de Saint-Léger a fost bufonul favorit al lui Carol V; cînd, în 1374, acest servitor răsfăţat a murit, regele i-a făcut un mormînt bogat în biserica Saint-Maurice din Senlis.

Carol VI (1380-1422), el însuşi lovit de nebunie din anul 1392, a avut în serviciul său un saltimbanc numit Haincelin Coq; acest apucat se zbătea ca un diavol scoţînd sunete nearticulate. Îşi rupea hainele şi folosea un număr incredibil de mare de perechi de pantofi; cronicile franceze conţin nenumărate menţiuni privind pingelirile cizmelor domnului Haincelin. De multe ori, croitorii Curţii au avut de cusut sau croit din nou hainele sale de stofă roşu-închis. Aceasta a fost epoca de înflorire a nebunilor la Curte. Ducele Louis d'Orléans, fratele regelui, îl avea pe Coquinet, ducele de Berry pe Jeannet şi Milet; ducele Filip de Burgundia pe Nicolas; Marie d'Anjou, soţia lui Carol VII, a avut şi ea nebuna ei, pe Michon; ducii de Bretania ai veacului XV şi-au avut toţi bufonii lor.

Filip cel Bun, duce de Burgundia (1435-1467), ca şi întreaga sa Curte au fost încîntaţi de prezenţa unei fermecătoare pitice care, datorită bogatului său păr blond, fusese numită „Doamna de Aur" (era probabil ceea ce numim noi azi o femeie-liliput). În februarie 1454, cu ocazia fastuosului banchet în cursul căruia ducele şi cei din anturajul lui au jurat pe „un fazan viu" să plece în cruciadă, Doamna de Aur s-a aflat lîngă uriaşul Hance, alt fenomen, costumat în maur şi înălţat şi mai mult de un turban cu perle. Contrastele îi înveseleau grozav pe strămoşii francezilor. Filip cel Bun avea şi el un „prostănac" al cărui chip, foarte „à la Hieronymus Bosch" contrastează cu frumuseţea cavalerilor şi a doamnelor, într-un vestit tablou de la Versailles.

Carol Temerarul, al patrulea duce de Valois al Burgundiei, nu era defel genul glumeţ; el avea totuşi un nebun numit „Gloriosul", căruia îi permitea cele mai stranii necuviinţe verbale. Într-o zi, Carol Temerarul prezenta strălucita-i artilerie unor ambasadori străini, cărora le-a spus cu mîndrie: „Iată cheile ce mi-au deschis porţile atîtor oraşe". „Gloriosul" s-a prefăcut a căuta febril ceva pe jos. „Ce cauţi?", l-a întrebat ducele. „Cheile oraşului Beauvais". Oraşul Beauvais îi opu-

sese lui Carol Temerarul o îndîrjită rezistență. După înfrîngerea de la Grandson (1476), Carol, care se comparase adesea cu Hannibal, a fugit însoțit de o mică escortă în care se găsea și „Gloriosul". „Ei bine, iată-ne hannibalați", i-a spus stăpînului răutăciosul glumeț. Cînd a avut siguranța că stăpînul său și-ar fi putut găsi sfîrșitul, bufonul l-a părăsit ca un laș, lăsîndu-i un laconic cuvînt de adio: „Nebunul a devenit înțelept". Nu a mai fost revăzut niciodată. Walter Scott a făcut din el un personaj episodic.

Triboulet, bufonul înțelept

La curțile italiene ale Quatrocentoului, piticii și bufonii erau foarte apreciați. Beatrice d'Este, ducesă de Milano, colecționa monștri de plăcere. Le făcuse un apartament cu camere minuscule, „locuința uriașilor", amenajat în palatul Rochetta, din Milano. În scrisorile hazlii scrise pentru sora sa Isabela d'Este, „divina marchiză" de Mantua, ea povestește în glumă năzdrăvăniile bufonului Diodio, care s-a prefăcut a lua un porc drept un mistreț, sau pretinsele nenorociri ale piticei Morgantina, care plîngea ca un copil. Cînd i se zicea sărmanei nevinovate „Treceți rîul prin vad", ea își ridica fustele pînă la jartiere.

Foarte tînăra ducesă Beatrice, fină și spirituală altfel, se distra ca o fetiță pe seama acestor monștri diformi și petrecea ore întregi în mijlocul mîrîielilor, urletelor și fluierăturilor lor. Ei o amuzau mai mult decît odinioară păpușile.

În „camera soților" de la castelul San-Giorgio din Mantua, împodobită cu fresce de Mantegna, vizitatorul poate vedea pe marchiza Barbe de Brandenburg între pitica sa și „maura" (sclavii musulmani erau cumpărați în aur la Veneția).

Triboulet este primul dintre „nebunii înțelepți", dar „proștii", precum Caillette, au rămas multă vreme la modă. Triboulet (pe numele său adevărat Février sau Férial) se născuse în Foix-les-Blois, la cîțiva pași de castelul regal. Ludovic XII (1498-1515) l-a luat drept bufonul său; i-a dat un preceptor pentru a-i spăla acestui fiu de țăran stratul de murdărie plebee, ce se asocia atunci cu prostia. Se pare că preceptorul a reușit în misiunea sa, căci în curînd tînărul și-a revelat capacitatea de replică. S-a distins în 1508, cu ocazia intrării regalului său stăpîn în Rouen; a fost văzut în armata din Italia, în 1509. La urcarea sa pe tron, la 1 ianuarie 1515, Francisc I a moștenit nebunul socrului său.

Circulă o anecdotă semnificativă pentru puterea bufonilor. Un mare senior, ofensat de o butadă prea înțepătoare pe care i-ar fi plasat-o bufonul, l-a amenințat că-l va ucide în lovituri de bîtă. „Nu te teme, i-a spus regele, dacă cineva cutează să pună mîna pe tine îl spînzur în următorul sfert de oră". „Oh, vere, a gemut Triboulet, nu poți, te rog, să-l spînzuri cu un sfert de oră mai devreme?"

Rabelais l-a introdus pe omul nostru în *Pantagruel*. Triboulet a murit înspre anul 1538. Victor Hugo l-a făcut principalul personaj din *Regele se amuză*. El ne-a descris o biată făptură torturată de Francisc I și curtenii săi. Vechea antiteză a lui Hugo: urîțeniei fizice îi corespundea frumusețea sufletului. În meseria sa bufonul era înjosit, dar se răscumpăra prin dragostea ce i-o purta fiicei sale, crescută în secret.

Giuseppe Verdi l-a adus pe Triboulet în *Rigoletto*, bufonul ducelui de Mantua; marele compozitor a adoptat și el mitul nebunului — făptură înjosită și de toți disprețuită: Adevăratul Triboulet spunea adesea că prefera să fie nebun decît arhiepiscop, ceea ce dovedea că nu era atît de nemulțumit de condiția sa.

Francisc I a avut și alți nebuni, între ei Brusquet, care, la sfîrșitul domniei, va deveni aproape la fel de celebru ca Triboulet. Brusquet se numea în realitate Jean-Antoine Lombard și se născuse în 1520, la Antibes. Foarte tînăr, și-a încercat forțele în medicină și chirurgie, dar toți pacienții care i-au trecut prin mînă i-au murit! Cum arta lui Hipocrate nu se lipea de el, Brusquet a intrat în serviciul lui Henric II (1547-1559) ca valet de garderobă, apoi umorul său l-a făcut să fie ales nebun al regelui. În 1559, după moartea lui Henric II, nenorocirile l-au copleșit pe bufon. A lîncezit la curțile lui Francisc II și Carol IX, plebea i-a jefuit casa, căci îl considera hughenot, a trebuit să se refugieze în alte case, pentru a muri în dizgrație, în 1567 sau 1568.

Pajii regilor și ai prinților aduceau multă veselie la Curte (Henric IV spunea că „dacă Dumnezeu a creat omul, diavolul a creat pajii și lacheii"), dar uneori aceste nobile lichele aveau distracții crude. Francisc I, se spune, hrănea la curtea sa un nevinovat numit Caillette. Într-o zi, pajilor le-a venit ideea barbară de a-l ține pe nenorocit într-un țăruș din grajd. Regele s-a supărat și i-a chemat pe toți pajii unul cîte unul. Cine era de vină? „Pe cinstea mea, Mare Domn, eu nici nu am fost acolo", a venit imediat răspunsul de la fiecare dintre ei.

La sfîrșit, Caillette a crezut, în naivitatea sa, că și lui i se adresa întrebarea și a răspuns: „Pe cinstea mea, Mare Domn, eu nu am fost nici atît acolo". Vinovații nu au fost descoperiți, dar o justiție distributivă i-a pedepsit pe toți pajii regali, ce și-au luat porția de bice.

Drept leagăn — un sabot

Ca unei adevărate italience, Catherinei de Medicis îi plăceau la nebunie piticii și bufonii. Ea s-a ocupat chiar de creșterea lor, căsătorindu-i între ei. Fiul ei, Henric, i-a trimis doi năpîrstoci minusculi, „Polacre" și „Polacron", pentru a-i fi pe plac.

Şi după 1589, după schimbarea dinastiei de Valois, bufonii au rămas şi în serviciul primului Bourbon. Henric IV (1589-1610) s-a distrat mult pe seama nebunei sale Mathurine, care figurează în toate comediile-balet organizate de monarh la Luvru sau la Fontainebleau. El avea şi un bufon, Angoulevent, în vreme ce prima sa soţie, regina Margot, avea nebuna ei, pe Cathelot, păstrată într-un desen al timpului.

Suverani contemporani cu regii de Valois şi cu Bourbonii aveau şi ei bufonii lor: măscărici şi echilibrişti îl înveseleau pe Soliman Magnificul, pe hipodromul din Istanbul. Lui Carol Quintul şi Filip II le plăceau la nebunie piticii şi monştrii. Henric VIII al Angliei, la bătrîneţe, s-a amuzat mult în compania nebunului său, Will Sommers. Antipatizat de a cincea soţie a lui „Barbă Albastră", Sommers şi-a văzut interzise apartamentele suveranului. A şasea soţie s-a acomodat însă foarte bine cu prezenţa la Curte a bufonului, căruia i-a fost chiar recunoscătoare că îi distra soţul, un morocănos şi un irascibil.

Filip III al Spaniei, un caracter sever, a alungat bufonii din preajma sa, dar fiul său, Filip IV, a reunit la Curtea sa de la Escurial sau de la Madrid cea mai frumoasă colecţie de monştri văzută vreodată. Aceşti sărmani au avut un noroc totuşi în trista lor viaţă: i-a pictat Velasquez. În cea mai cunoscută pînză a sa, *Domnişoarele de onoare*, el desenează cele două „jucării omeneşti" ale infantei Marguerita: Nicolas Portosato şi Marie Bartola, o germană hidrocefală marcată serios. Portosato, un italian, a rămas 60 ani în post, constituind, pe rînd, distracţia lui Filip IV, Carol II şi Filip V.

Este oare de crezut? Oliver Cromwell, teribilul lord protector al Angliei, avea în anturajul său o trupă de bufoni. Dar să revenim la Franţa. După minoratul lui Ludovic XIII, nebunii şi-au pierdut din importanţa lor la Curte. Regele-Soare n-a vrut să întreţină „maimuţoi" la curtea sa: făcea rău demnităţii sale. Succesorii lui au avut bunul gust să-l imite.

Au mai existat cîţiva pitici-bufoni în Europa. Electorii din Brandenburg l-au avut pe Perkeo, o biată fiinţă diformă ce primea bice cînd nu-şi înghiţea cele 12 sticle de vin de Rhin. În haine albastre cu galben, ca un papagal, statuia sa străluceşte în crama uriaşă de la Heidelberg. Victor Hugo, atras de bufoni dintotdeauna, i-a dedicat un cuplet.

Mai celebru a fost piticul Bébé, amuzamentul Curţii de Lorena. Născut în 1741, Nicolas Ferry nu cîntărise decît 500 g la naştere, iar înălţimea sa fusese de 20 cm. A fost adus la biserică pentru botez într-o farfurie, iar un sabot i-a servit drept leagăn. Stanislas Leszczyński, fost rege al Poloniei, a luat această curiozitate în casa lui, cînd Bébé avea 10 ani. Mintea lui era scurtă, dar micul monstru putea fi uneori crud. Într-o zi a aruncat pe fereastră un căţeluş, al prinţesei de Talmont, pentru că aceasta îl iubea mai puţin pe el şi mai mult pe căţeluş.

Pentru regele Stanislas, Bébé era un mic animal domestic, un fel de maimuţoi, sau de papagal. El a fost logodit, numai pentru amuzament, cu o pitică şi a murit ramolit, în 1764. Minusculul său schelet este expus la Muzeul Omului din Paris. Nu depăşeşte 60 cm.

La începutul veacului XIX, Rusia ţaristă nu repudiase bufonii ca pe un obicei perimat al unor vremi trecute. În *Război şi pace* Lev Tolstoi aminteşte de un nebun pitoresc.

Avem oare motive să ne indignăm împotriva vechiului regim? Bufonul regelui era contrafacerea grotescă a monarhului, „dublura" sa, un fel de contraputere prin rîs. Este o explicaţie. Poate prea ingenioasă. Poate că prinţii nu vedeau mai departe de distracţia lor. ■

În româneşte de
Florentina DOLGHIN

NU UITAŢI — ABONAMENTUL

În această lună, martie, după cum ştiţi, **vă puteţi reînnoi abonamentele la publicaţiile dv. preferate.**

Magazin istoric este cartea dv. îndrăgită de istorie. Colecţia ei — o vastă bibliotecă de istorie, pe care o puteţi spori, lună de lună cu noi volume.

Abonamentul vă oferă nu numai garanţia continuităţii colecţiei dv. Magazin istoric, **ci, începînd din trimestrul următor, pentru prima dată, aveţi posibilitatea de a primi revista la un preţ mai mic decît cel de la vînzarea liberă.**

După cum puteţi afla din p. 48 a acestui număr, sîntem nevoiţi ca, începînd cu nr. 4/1992, să majorăm preţul revistei la 80 lei exemplarul, pentru a ne putea continua apariţia, în condiţiile noilor creşteri de costuri la hîrtie, carton, tipar, transporturi, difuzare etc.

O MENŢIUNE IMPORTANTĂ PENTRU ABONAŢI — constanţi cititori şi susţinători ai revistei. Pentru întîia dată aveţi posibilitatea de a contracta abonamentele la un preţ mai ieftin: pentru 3 luni — 200 lei (în loc de 240); pentru 6 luni — 400 lei (în loc de 480); pentru un an — 800 lei (în loc de 960).

Deci, nu ezitaţi: reînnoiţi-vă chiar acum abonamentul **Magazin istoric.**

GUERLAIN

164 ANI DE BIRUINŢE ÎN CĂUTAREA AROMELOR CELOR MAI DISTINSE DIN LUME

Opt denumiri celebre din gama de produse Guerlain

1889
JICKY

Pentru doamna strălucind de feminitate şi totodată cu alură sportivă

1965
HABIT ROUGE

Seducător şi plin de căldură, pentru domnul distins, rafinat

1919
MISOUKO

Capodoperă de echilibru, pentru doamna pasionată, de o aleasă discreţie

1969
CHAMADE

Viu, atrăgător, pentru doamna cu personalitate calmă, senină

1925
SHALIMAR

Călduros şi senzual, pentru doamna exuberantă, fără complexe

1979
NAHEMA

Parfumul feminităţii pentru doamna sigură de sine, pasionată, rafinată

1933
VOL DE NUIT

Sofisticat şi voluptuos, pentru doamna misterioasă, cu o inefabilă poezie

1983
JARDINS DE BAGATELLE

Luminos şi revigorant, pentru doamna independentă

Toată gama „GUERLAIN" (parfumuri şi ape de colonie, produse de machiaj şi ingrijire a frumuseţii) este distribuită pentru România de firma DUMAREX, Bucureşti, Calea Victoriei 23, et. IV, ap. 18, telefon 15.51.23., prin Magazin „Romarta Cosmetice", din Bulevardul Carol, nr. 14, Bucureşti.

ASA VA PLACE

ISTORIA?

Şi astăzi, la peste 400 ani de la naşterea sa, cardinalul de Richelieu (1585-1642), omnipotentul ministru al lui Ludovic XIII, nu încetează să furnizeze, prin viaţa şi personalitatea lui, un subiect dintre cele mai pasionante, aflîndu-se în centrul unor aprinse dispute ştiinţifice. Continuă să apară numeroase studii şi cărţi dedicate acestei contradictorii personalităţi a istoriei Franţei. Om politic abil şi curtean versat, Richelieu a ştiut să se afirme cu o inteligenţă şi un rafinament politic pe care puţini le-au egalat, ajungînd cel mai înalt sfetnic al regelui şi conducătorul efectiv al Franţei, în anii 1624-1642, timp în care a deţinut funcţia de prim-ministru. Lui Richelieu Franţa îi datorează în mare măsură înlăturarea fărîmiţării feudale, consolidarea monarhiei absolutiste, făurirea unui stat centralizat, sub sceptrul regelui. Richelieu a iniţiat o serie de legi privind economia şi armata, legi care au dus la înfrîngerea puterii marilor seniori; tot el a dat o lovitură puternică protestantismului francez, atacîndu-i pe huguenoţi. În epoca ministeriatului său, Franţa a cucerit noi teritorii peste mări şi s-a opus hegemoniei europene a Habsburgilor, participînd — alături de principii germani — la războiul de 30 ani.

În majoritatea cazurilor, cînd studiază personalitatea celui considerat „cel mai de seamă exponent al absolutismului în Franţa", cercetătorii pun accent pe acţiunea sa politică şi diplomatică, pe munca sa uriaşă şi pe voinţa sa de fier.

Între multele cercetări consacrate diferitelor aspecte din viaţa lui Richelieu se înscrie şi articolul care urmează, reprodus, cu subtitlurile redacţiei noastre, din revista franceză Historia **în care Michel Carmona, semnatarul a două volume despre personalitatea lui Richelieu** (Richelieu şi France de Richelieu), **ni-l prezintă de data aceasta pe cardinal în intimitatea unei zile de lucru.**

F.D.

O ZI DIN VIAŢA LUI RICHELIEU

MICHEL CARMONA

Valetul se retrage

Ornicul bate ora două. În Parisul care doarme este noapte neagră. La palatul-cardinal[1], stăpînul locului, Armand-Jean du Plessis de Richelieu, se trezeşte. Camera-i este deja plină de lume. Cardinalul, care s-a culcat, după cum îi era obiceiul, în jurul orei unsprezece, a petrecut o noapte agitată.

Părintele Joseph[2], care doarme într-o cameră alăturată, a primit mesaje urgente. Stînd în capul oaselor, cardinalul îl ascultă cu atenţie. Cîteva întrebări scurte, cu voce scăzută; părintele Joseph, de asemenea cu voce scăzută, răspunde. Secretarul se apropie, notează instrucţiunile din zbor, apoi se retrage, pentru a le da forma cuvenită şi a le transmite fără zăbavă destinatarilor. Un altul îi ia locul. În general, doi sau trei secretari petrec noaptea în camera cardinalului, veghindu-i pe rînd somnul. Au întotdeauna la îndemînă foi de hîrtie, o

[1] În 1643, palatul-cardinal, construit de Richelieu, a devenit palat regal, deoarece cardinalul i-l oferise, după moartea sa, regelui Ludovic XIII.

[2] François Joseph Leclerc du Tremblay, supranumit părintele Joseph (1577-1638), eminenţa cenuşie a cardinalului de Richelieu. La moartea lui, cardinalul a exclamat printre suspine: „Mi-am pierdut mîna dreaptă".

pană și cerneală.

Cînd Richelieu este bolnav — ceea ce i se întîmplă des — secretarii se transformă în infirmieri și-i dau îngrijirile curente, necesitate de starea lui. Cei ce nu sînt de gardă dorm îmbrăcați pe niște paturi de campanie, dispuse de-a lungul pereților. Ici și colo, în marea cameră care-i servește cardinalului de dormitor, sînt puse pe mese sfeșnice, cu una sau două lumînări aprinse. Dacă este nevoie, camera poate fi luminată *a giorno*, în cîteva secunde.

Michel le Masle este secretarul principal al lui Richelieu, cel mai apt să traducă scurtele instrucțiuni ale stăpînului, în scrisori sau cuvîntări desăvîrșit redactate. Stareț al mănăstirii Roches, le Masle a intrat în serviciul lui Richelieu în 1600. Îl servea pe atunci pe tînărul Armand du Plessis și-i ducea cărțile, cînd adolescentul mergea la colegiu. Richelieu are o încredere deplină în el. Devenit cardinal și prim-ministru, îi dă procură permanentă, pentru a încasa veniturile în locul lui. Charpentier este, de asemenea, unul dintre secretarii cei mai apropiați ai lui Richelieu. Este în serviciul său de mai bine de patruzeci de ani. Richelieu îl apreciază: „N-am mai cunoscut alt om de bine, nici slujitor mai leal și mai sincer".

Veștile nu sînt probabil prea grave, căci Richelieu, imediat după ședința de lucru improvizată, se culcă și adoarme pe loc. Cardinalul nu poate să se obișnuiască cu veștile proaste. Le rumegă, le răsucește fără încetare în minte; se duce somnul, se duce odihna. În vremuri normale, cardinalul doarme de la 11 seara la două noaptea. Este prima jumătate a nopții sale. La două noaptea, deșteptarea! În cameră, un valet, majordomul și confesorul se alătură secretarilor. Valetul îl ajută pe cardinal să-și facă toaleta. Richelieu, grăbit, refuză ceremoniile inutile. Deși este primul ministru al regelui Franței, nu-i trebuie ritualurile care însoțesc, la cei mari, deșteptarea.

Valetul îi prezintă cămașa de pînză albă foarte simplă, pantalonul negru. Cardinalul nu se îmbracă ca un om al bisericii, ci ca un „cavaler", sobru. Singurul lux: buretele, ca pentru rege și regină; muiat în apă călduță, șterge urmele nopții. Cinci valeți sînt afectați serviciului său personal. Primul valet, Desbournais, este pe lîngă el de pe vremea cînd Armand du Plessis, în vîrstă de nouă ani, își începea studiile la Paris. Cardinalul îi dă bucuros misiuni confidențiale și-l folosește drept curier pentru treburi delicate și urgente.

Ceilalți valeți se ocupă de îngrijirea persoanei lui Richelieu, de rufărie, de garderobă. Cînd cardinalul călătorește, răspund de alegerea catîrilor care vor trage lectica și de înlocuirea lor pe drum, dacă vreunul dintre ei se îmbolnăvește sau este victima unui accident. Spălarea cardinalului nu durează decît cîteva minute. Valetul se retrage, în timp ce majordomul se apropie. Personaj prim al casei lui Richelieu, el este în mod obligatoriu preot și, totodată, maestru de ceremonii și intendent general al lui Richelieu.

Ziua de lucru — de la ora 2 noaptea

În ierarhia funcțiilor, imediat după majordom vine confesorul. Primul titular al acestei misiuni a fost abatele Mulot, doctor de la Sorbona. Sinceritatea lui robustă plăcea mult lui Richelieu, ca și gustul lui foarte pronunțat pentru vin, de care se amuza mult cardinalul. Funcția n-a cunoscut frumoasa stabilitate a celor de secretar și de valet: cardinalul și-a schimbat de trei ori confesorul.

Ziua de lucru începe deci la două noaptea. Pînă la șase, Richelieu umblă încolo și încoace prin cameră și dictează fără întrerupere. Din cînd în cînd, își mai înmoaie buzele într-un castronaș cu supă, soarbe o înghițitură de tizană. Părintele Joseph intră și iese, adaugă o nuanță, o precizare, o referire la Scriptură. Eminența cenușie posedă o cunoaștere enciclopedică și un spirit de mare finețe. Cel mai adesea, părintele Joseph îi vorbește cardinalului la ureche. Își au secretele lor, pe care nimeni nu încearcă să le descopere. Pînă la moartea părintelui Joseph, în 1638, o strînsă complicitate i-a unit pe cei doi bărbați.

La ora șase, Richelieu se culcă din nou. Părintele Joseph, în odăița de alături, primește spioni, umbre discrete de anonimi, veniți din cele patru colțuri ale lumii. Cu un ochi rapid, căruia nimic nu-i scapă, parcurge primele exemplare din *Gazette* sau din *Mercure de France*, umede încă de cerneala proaspătă. Două sau trei „pene" din cabinetul său de scribi vin să primească ordinele, să-l țină la curent pe părintele Joseph cu starea lucrurilor. Pe cînd Parisul se trezește, străzile se animă, eminența cenușie păzește al doilea somn al cardinalului, care doarme astfel încă o oră, maximum două.

La orele 7-8, iată-l pe Richelieu din nou în picioare. Atmosfera este înfierbîntată. Cardinalul aude slujba, în timp ce este bărbierit și i se aranjează barba — tăiată fin, ascuțită sub bărbie. În tot acest timp, cardinalul dictează, dictează, dictează. Valetul-bărbier lucrează cît poate de repede. Cu obrazul abia uscat, Richelieu este deja în picioare, umblă prin cameră cu pași mari, luînd în brațe una dintre pisicile favorite, răsfoiește un registru sau cercetează unul dintre dosarele pe care secretarii le stivuiesc pe masă.

O singură variantă la această organizare imuabilă: duminica, Richelieu împărtășește. Slujba este atunci urmată de o predică rostită de unul dintre predicatorii la modă, pe care cardinalul îi invită pe rînd. Scena are mare ținută, chiar prea mare, dacă este să dăm crezare

unuia dintre ei, François Augier, pe care atîta pompă sfîrşeşte prin a-l supăra: „Un gard de muschete crea un spaţiu destul de mare între scaunul predicatorului şi cel al cardinalului. Acesta, aşezat pe o estradă, era mai curînd un tron decît un scaun obişnuit...“ Richelieu nu celebrează singur slujba decît la sărbătorile mari, în faţa familiei regale şi a elitei de la Curte.

Cu spaima timpului care trece

În zilele săptămînii, către ora 9-10 seara, începe defilarea curtenilor, a ambasadorilor şi a secretarilor de stat. Înainte de prima audienţă, Richelieu a îmbrăcat roba purpurie de cardinal, pălăria şi pantofii cu tocuri, care-l înalţă cu cîţiva centimetri. Cardinalul ascultă cu atenţie — răspunsurile lui o dovedesc — şi totuşi mintea sa clocoteşte: în cursul audienţelor, poate fi văzut deseori „luînd pana şi făcînd însemnări, pentru a nu pierde nimic din ceea ce produce mintea lui rodnică“.

Un alt detaliu izbeşte pe vizitatorii care îl întîlnesc pe cardinal pentru prima dată: prezenţa permanentă a şefului gărzilor alături de stăpînul său. Dacă vizitele pe care le primeşte cardinalul au un caracter într-adevăr confidenţial, şeful gărzilor se îndepărtează, pentru a sta lîngă uşă, cu ochiul aţintit asupra interlocutorului lui Richelieu şi gata în orice moment să intervină. El nu părăseşte camera decît cînd regele conferă cu cardinalul; doarme într-o cameră vecină cu aceea a lui Richelieu.

Groaza de complot vine de departe, datează de la conjuraţia lui Chalais din 1626[1]. Regele i-a dat în acel moment cardinalului o gardă de 30 oameni pentru securitatea sa. Efectivul a fost ridicat la 50, începînd din 1630, şi la 150, în timpul ultimilor zece ani ai vieţii lui Richelieu. Acesta şi-a împărţit garda în două corpuri: compania gărzilor călare şi compania gărzilor pedestre sau muschetarii. Acestor gărzi permanente, Richelieu le adaugă recruţii în termen, în număr de 50. O companie de paji completează efectivul: sînt tineri nobili care intră la vîrsta de 11 ani în serviciul cardinalului. Slujba lor este doar de escortă sau de paradă. Pajii sînt adesea turbulenţi, însă Richelieu se amuză îngăduitor. Gărzile cardinalului poartă o cazacă stacojie brodată cu aur, argint şi mătase.

Casa militară a lui Richelieu cuprinde şi şase scutieri şi un anumit număr de gentilomi adjutanţi. Toţi sînt nobili. Scutierii au sarcina să se ocupe de echipajul personal al lui Richelieu. Funcţia lor zilnică începe, de regulă, în momentul cînd cardinalul se îndreaptă spre Consiliu, către ora 11. Dar, de fapt, nu există nici o oră stabilită, nici o zi fixă.

Atunci cînd regele se află la Fontainebleau, Richelieu la Paris sau la Rueil, şedinţele se răresc, supuse doar urgenţei sau acumulării de probleme. Restul timpului, consiliile sînt aproape zilnice. Se întrunesc în camera Mariei de Medicis, din respect pentru regina-mamă, pînă la criza din „la journée des dupes“[2]. Apoi, în camera regelui, în afara cazului cînd, sănătatea cardinalului agravîndu-se, Ludovic XIII, din delicateţe şi în ciuda rezistenţelor interesatului, vine să le ţină în camera lui Richelieu. Consiliul durează, în medie, o oră şi jumătate. Cînd se termină, este tocmai ora mesei. Cardinalul vine acasă

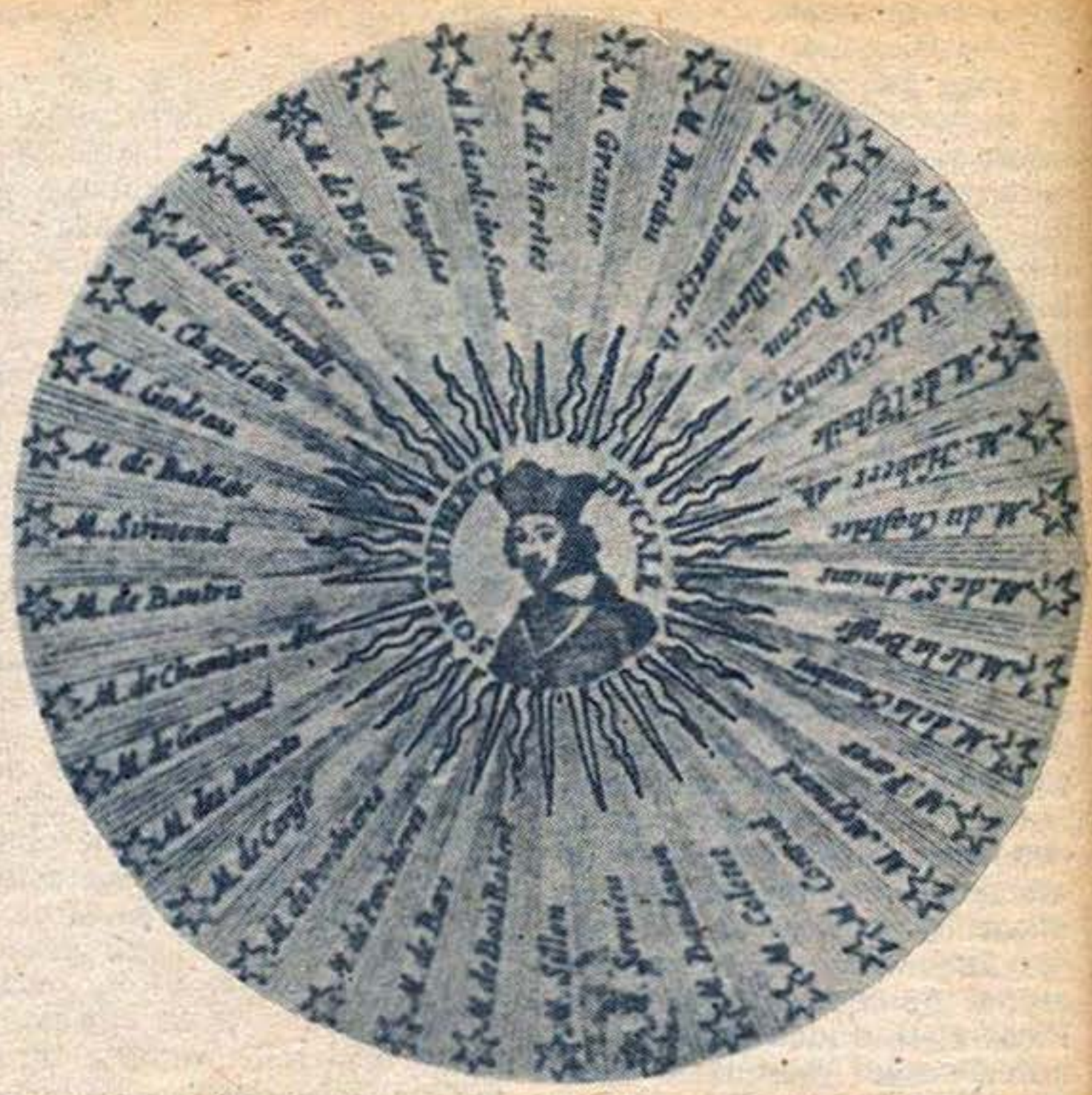

Richelieu, înfăţişat ca un soare de la care pornesc tot atîtea raze cîţi academicieni francezi erau atunci. După cum se ştie, la iniţiativa cardinalului, a fost creată, în 1634, Academia Franceză

[1] Henri de Talleyrand, conte de Chalais (1599-1626), şeful garderobei regelui, a conspirat împotriva lui Richelieu, instigat de metresa sa, ducesa de Chevreuse; a fost condamnat la moarte şi executat.

[2] Autorul se referă la ziua de 10 noiembrie 1630 (cunoscută sub numele de „la journée des dupes“ — ziua păcăliţilor), în care cardinalul, intrat în conflict cu regina-mamă, Maria de Medicis, şi cu întregul grup de favoriţi ai acesteia, s-a aflat la un pas de dizgraţia regală şi poate chiar de moarte (*Magazin istoric*, nr. 6/1970).

pentru dejun. Acesta numără de obicei 14 tacîmuri.

A dejuna cu cardinalul este o onoare redutabilă. Richelieu nu mănîncă aproape nimic şi-şi scrutează cu ochi nemiloşi oaspeţii. Cu mintea tot timpul în alertă, îi chestionează despre mii de lucruri. Vinurile servite la masa cardinalului sînt alese dintre cele mai fine, cu toate că Richelieu însuşi nu bea niciodată. El posedă, de altfel, propriile vii, îndeosebi la Rueil, care produc un vin uşor şi înţepător, foarte apreciat.

După dejun, reîncep audienţele. Gărzile forfotesc escortînd pe vizitatori, ducînd depeşe urgente, îndepărtînd cu asprime pe curioşii adunaţi după grilajul reşedinţei cardinalului. Acesta găseşte timp să citească rapoartele pregătite de colaboratori. Dosare scurte, în care ideile-cheie sînt puse în relief sintetic şi limpede. Vai de cei ce nu ştiu să-şi exprime gîndurile în cîteva formule dense! Richelieu se va plictisi să se străduie să le găsească un sens şi, foarte repede, nu se va mai osteni să le citească.

Cina este servită către ora şapte şi jumătate seara. Puţine seri de gală. Richelieu nutreşte o mare pasiune pentru muzică. Întreţine în casa lui vreo duzină de concertişti şi se înflăcărează după o cîntăreaţă de melodii italiene. Dar obligaţiile funcţiei sale sînt prea stringente, iar cardinalul se plînge amarnic că nu poate asculta muzică decît o dată pe lună. Reprezentaţiile teatrale, care îi plac cardinalului la nebunie, sînt şi ele prea rare: 10 sau 12 pe an. Cina este simplă: ca şi la prînz, aceeaşi succesiune de feluri. Richelieu mai mult ciuguleşte decît mănîncă.

La 10 seara, toată lumea se retrage. Cardinalul mai lucrează cam o oră, după care merge la culcare. Satisfacţia datoriei împlinite? Niciodată la acest om pe care-l macină spaima timpului care fuge, a destinului care se pregăteşte în umbră.

La remorca lucrurilor?

Prima grijă a lui Richelieu: să fie informat. De aceea, părintele Joseph, mai apoi Mazarin (cel care avea să-i succeadă în funcţie)[1] au ordin să vină să-i comunice cardinalului, chiar în orele destinate odihnei, veştile interesante, de îndată ce sosesc. Richelieu lucrează mult asupra dosarelor.

Pentru a pune capăt incertitudinilor care-l asaltează, se străduieşte să hotărască şi să rezolve repede. Cînd lucrurile se tărăgănează, sfîrşeşti prin a nu mai vedea limpede. Trebuie deci să o iei înaintea ezitărilor posibile. De aceea, cardinalul se încrede mult în dosarele prezentate de colaboratori. Temător, pune adesea la lucru asupra aceluiaşi subiect pe mai mulţi dintre apropiaţii săi. Dar spirit precipitat, nu-şi dă decît rareori osteneala să confrunte rapoartele diferite care-i parvin în acest mod. Cînd subiectele abordate sînt importante, Richelieu stabileşte el însuşi planul de lucru al colaboratorilor. S-au păstrat voluminoasele dosare relative la pregătirea Adunării Notabililor din 1626-1627. Richelieu a întocmit lista pieselor ce trebuiau consultate de colaboratori, din care aceştia urmau să-i facă un rezumat.

Uneori totuşi cardinalul ezită, stă la îndoială, şovăie, fără să reuşească să se hotărască asupra căii de urmat. În astfel de situaţii, el înmulţeşte consultările, audienţele, convorbirile.

Reacţia lui Richelieu în faţa ştirii care se abate asupra lui este întotdeauna dublă. În primul moment, este copleşirea în faţa neprevăzutului, a loviturii destinului. Apoi cardinalul îşi revine şi trece la acţiune. Această comportare nu corespunde nici pe departe imaginii pe care ne-a lăsat-o istoria, aceea a unui personaj suveran, înălţat pe un piedestal de infailibilitate. Să nu mai vorbim, de greşelile de analiză, de nehotărîrea căreia îi urmează apoi cea mai supărătoare grabă. În cursul ministeriatului său, care începe în 1624, îl vedem pe Richelieu căzînd deseori în descurajare. Judecata i se întunecă, poate comite cele mai grosolane greşeli.

Între ele, un punct comun: fuga din faţa unei soarte potrivnice. Care este primul reflex al cardinalului după scena desfăşurată la 10 noiembrie 1630, în camera

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1975.

Gravură alegorică reprezentîndu-l pe cardinal eradicînd erezia şi revolta

reginei-mame, cînd se crede dizgrațiat? Să scape din Paris, pentru a se închide în citadela de la Le Havre. Dar cînd spaniolii, în 1636[1], amenință Parisul, ale cărui străzi răsună de o mulțime agitată, strigînd lozinci potrivnice cardinalului? Să demisioneze, să părăsească orașul, să se refugieze în sudul Loarei, să se înmormînteze într-o mănăstire, să nu mai audă vorbindu-se despre politică, despre putere.

De aici vine impresia foarte contrastantă pe care o dau metodele de guvernare ale lui Richelieu. Cardinalul a vrut să se creadă că era stăpîn pe cursul lucrurilor, că prevăzuse dinainte tot ce avea să se întîmple. El îi destăinuie, de exemplu, lui Montchal, arhiepiscop de Toulouse: „Mă gîndesc mult înainte de a acționa, însă cînd mi-am format o părere, merg drept la țintă, înlătur totul și acopăr totul cu roba mea roșie". Cardinalul *ar fi vrut* să fie așa, dar realitatea a fost cu totul alta. Oare nu pentru a se autoconvinge și a-și întări hotărîrea umbla repetînd: „Odată treburile începute, trebuie urmărite cu o perpetuă continuitate a scopurilor"?

Richelieu la remorca lucrurilor, supunîndu-se lor, mai curînd decît dirijîndu-le — imagine deranjantă, în primul rînd pentru cardinal. Ea este totuși adevărată. Așa cum scrie Victor-L. Tapié în lucrarea *Franța lui Ludovic XIII și a lui Richelieu*: „Acest magnific constructor al unității franceze și al absolutismului regal n-a făcut tot ceea ce voia, a făcut deseori ceea ce nu socotea că va face, pentru a lăsa o operă grandioasă, desigur, însă pe multe laturi neterminată și fragilă". Judecată politică, chiar dacă datorată unui istoric binevoitor și nu unui contemporan răuvoitor. Judecată care nu exprimă efortul asupra lui însuși, pe care Richelieu a trebuit să și-l impună în fiecare clipă a existenței sale, pentru a transmite posterității acea „construcție magnifică".

[1] În timpul războiului Spaniei cu Franța, din anii 1635-1659.

Fără mască

Fondul caracterului lui Richelieu este extraordinara sa mobilitate. Așa cum îl observă Tallemant des Réaux[2] cardinalul „se schimbă cum vrea și, după ce a părut vesel, într-o clipă pare pe jumătate mort". Dezbărat de masca pe care și-o impune, el apare, în ochii intimilor, foarte aproape de nebunie, în comportările lui zilnice. Un pamfletar contemporan ni-l arată pe Richelieu stăpînit de bruște accese de furie, în cursul cărora „ar fi spart Franța, dacă ar fi fost de sticlă... În aceste momente, nu mai este același, are fruntea încrețită, nasul ascuțit, buzele tremurînde".

Pamfletarul îl acuză fără ocolișuri pe cardinal de a avea mintea cuprinsă de o bună doză de nebunie: „Cei ce l-au criticat mai familiar au recunoscut în mintea lui frumoasă (pe care mulți au admirat-o) un mare amestec de nebunie; totul îl rănea și nimic nu-l alina". Dacă și alți contemporani ai lui Richelieu au împărtășit această părere, rari sînt aceia care și-au asumat riscul de a o publica, în afară de cazul cînd erau refugiați în străinătate. Insistența cu care s-a scris în epocă despre antecedentele familiale ale lui Richelieu în materie arată că mulți îl considerau, cum am spune azi, cam țîcnit. Admiratorii necondiționați ai cardinalului vor vorbi de o dispoziție burlescă. Deosebirea este doar în cuvinte.

Madame Charlotte-Elisabeth de Bavière, soția lui Philippe d'Orléans, fratele mai mic al lui Ludovic XIV, nu l-a cunoscut pe cardinal, însă personalitatea lui o fascina și căuta pe la foștii lui colaboratori amintiri și anecdote care să o facă să-l înțeleagă mai bine. Iată una, mai mult decît tulburătoare: „Richelieu era victima unor violente accese de nebunie și-și imagina uneori că e cal. Țopăia atunci împrejurul biliardului, dădea cu piciorul în servitori, nechezînd ca un cal, și făcea un zgomot îngrozitor timp de o oră. După care, servitorii îl puneau în pat. Cînd se trezea, nu-și amintea nimic". Gabriel Naudé, bibliotecarul cardinalului, scrie: „Richelieu se distra uneori luptînd cu (cei din jur), trăgînd în ei cu o țeavă de suflat proiectile mici sau aruncîndu-le cărți în cap".

În 1611, primul ministru are primele accese de febră prelungită, care-i vor submina pînă la moarte sănătatea. În acel an, timp de șase luni, fierbințelile nu-l părăsesc deloc și este uneori nevoit să-și întrerupă activitatea. În 1634, reumatismul și durerile de dinți completează tabloul sănătății sale șubrede. În timp ce corespondența sa publică păstrează un ton hotărît, optimist, în mijlocul celor mai mari greutăți, față de intimi, Richelieu nu caută să-și ascundă neputința pe care i-o provoacă boala. Cînd evocă frigurile care-l doboară zile și săptămîni în șir, este cuprins de deznădejde, vorbește de nevoia retragerii, trădînd epuizarea omului care a pretins prea mult de la o natură fragilă.

Ultimele luni ale vieții sînt un adevărat calvar. La 6 mai 1642, scrie unui prieten: „Cînd credeam că voi ajunge la liman, o nouă furtună mă aruncă departe. Mi s-a făcut o nouă congestie la braț". În realitate, Richelieu nu scrie, ci dictează. Căci sînt zece ani de cînd apariția unui abces sub brațul drept îi interzice practic folosirea lui. La 23 mai, își dictează testamentul. Documentul, întocmit de față cu martori, nu poartă semnătura cardinalului. Așa cum declară martorii, „din cauza bolii și a abceselor intervenite în braț", cu toate că era întreg la minte, Richelieu nu mai este în stare, la acest sfîrșit de mai 1642, să aștearnă cele cîteva litere ale numelui. Moare, la 4 decembrie același an. ■

[2] Memorialistul francez Gédéon Tallemant des Réaux (1619-1692) este autorul unor așa-numite *Historiettes*, care nu erau destinate publicului. Ele relatau, pe un ton familiar, foarte liber, anecdote de la Curte. Au fost publicate în 1834.

Războiul de reîntregire văzut de la București

AMINTIRI DIN ROMÂNIA

RAYMUND NETZHAMMER

Soarta războiului nu urmează calculele invadatorului. Se dovedea — pentru a cîta oară?! — că piața armelor nu poate aduce stabilitatea socială, iar frazele lui Netzhammer redau ostilitatea poporului față de invador. Răceala cu care sînt primiți, ei și feldmareșalul Mackensen, de către călugării de la mănăstirea Căldărușani i-a ținut pe cei doi vizitatori în sfera superficialității de înțelegere, după cum, cu toți laurii victoriei militare, „spărgătorul de fronturi" comite eroarea de a reduce fenomenul războiului doar la culisele politicienilor și confruntarea propriu-zisă a armelor. Prăbușirea psihică a lui Mackensen este redată cu deosebită forță, prin fraza densă a memorialistului, atunci cînd marele comandant înfrînt este confruntat cu peisajul românesc, odinioară teatrul unor bătălii crîncene, pe care le cîștigase cu atîta vîlvă.

Netzhammer a trăit și acționat în două momente deosebite și compararea lor îl așază în tabăra celor devotați poporului român, a celor obiectivi, dotați cu puterea înțelegerii mersului obiectiv al istoriei. El a fost martor al cotropirii capitalei românești de către trupele germane și al momentului în care cotropitorul este obligat să părăsească precipitat orașul. Acest ultim moment este prezentat în încheierea serialului nostru. Netzhammer este garantul înarmării gărzilor cetățenești române destinate să mențină ordinea și să evite răzbunările sîngeroase. Dacă realitatea faptelor descrise nu ne-ar fi cunoscută parțial și din alte surse, multe pagini din jurnal ne-ar apărea ca literatura unui preot romantic. Tocmai autenticitatea imaginilor dă garanția măiestriei artistice a literatului. Paginile sale „... miscuit utile dulci..."

Cînd vom avea răgazul necesar traducerii și selectării textului, vom reveni, poate, cu alte și alte pagini din extrem de bogata memorialistică a lui R. Netzhammer, care, chiar și după plecarea lui din țara noastră, pînă la moartea sa, în septembrie 1945, a rămas un fin și atent observator al destinului istoric al României.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

1918

Marți, 25 iunie. Prințesa Martha Bibescu mi-a trimis o invitație la masa de seară și secretarul meu, Lucius, m-a însoțit. Am mers cu trăsura noastră și am ajuns într-o oră în curtea castelului. Ne-am plimbat mult timp de-a lungul lacului, printre arbuști și flori, pe sub pomii uriași ai parcului. Prințesa era emoționată și sub povara faptei celei mai tinere dintre surorile sale, care s-a sinucis în îndepărtatul Montreux, unde se afla și mama sa. Ne-a povestit istoria acestei triste întîmplări — un roman de dragoste. Prințesa m-a invitat la Mogoșoaia nu doar pentru a mă informa de această dramă, ci să-mi vorbească despre curiosul testament al surorii ei: lasă averea ei săracilor și un anumit număr de valoroase acțiuni ale Băncii Naționale pentru biserica catolică din București. Familia contestă valabilitatea testamentului — zice prințesa —, dar părerea ei este că numerele indicate de decedată sînt singurele date certe și, prin urmare, dorința ei trebuie respectată.

Am servit masa cu prințesa pe terasă. Cu Iașul este în corespondență continuă și spune că nu știe încă rezultatul războiului. Interesul ei pentru germani a scăzut simțitor.

Înainte de miezul nopții, am ajuns înapoi la București. Zilele trecute au fost 37 de grade la umbră; de ieri a scăzut cu cîteva grade și în seara asta a fost o răcoare plăcută...

Sinaia, 20 septembrie. Comandantul din Sinaia, căpitanul Stahn, a raportat mareșalului von Mackensen că mă aflu în oraș. Imediat am primit o invitație la masa de prînz. La palat [Peleș] se pregătește o masă deosebită, cu ocazia [prezenței] unor oaspeți români de vază. În drum spre Peleș m-am oprit la vecinul și prietenul meu din București, Knechtel, directorul grădinilor regale, care locuiește în vila lui situată pe deal, cu o perspectivă minunată. Pe vremuri ședea și mai sus, în locuința de serviciu a casei grădinarilor regali, de unde străbătea cu regele Carol pădurile și înălțimile Sinaiei. Pensionarul de azi retrăiește dragi amintiri.

Ce schimbat este totul! Străzile și cărările sînt în bună stare, la fel și florile care înconjoară Peleșul și Pelișorul, cele două castele minunate care duc o viață tihnită, dar în mica pădurice — o liniște mormîntală. La fel și în Sinaia, unde înainte de război era atîta veselie! În fața castelelor stă de gardă soldatul german cu casca de oțel. La Peleș, în locul portarului bătrîn cu barba căruntă — un soldat străin și un ofițer german.

Ca pe vremea regelui Carol, invitații din hol așteaptă pe stăpînul casei. Sînt prezenți: prefectul român al județului Prahova și un funcționar din prefectură, prefectul poliției — Tzigara, consilierul de construcții — Liman, arhitectul preferat al regelui Carol și pădurarul șef — Mack, care dirija și veghea bunurile regale din Bușteni și Sinaia pînă la Predeal. Dintre civili și ofițeri, cunosc numai pe diplomatul von Horstmann. Acum apare von Mackensen. Ne salută și intrăm în marea sufragerie regală, luînd loc la masă.

Regia și unele persoane dinainte au rămas! Numai actorul principal este schimbat. Au început conversațiile. Mareșalul e foarte atent cu invitatul principal, prefectul de Prahova, care se chinuiește mult cu germana. Mackensen a întrebat:

— Știți deja veștile despre prințul Carol? Acești oameni nu vor mai putea să se întoarcă[1]!

Curînd, la masă s-a vorbit liber despre această chestiune. Cafeaua s-a servit în holul sălii, cu plafonul de sticlă. Horstmann s-a așezat lîngă mine, povestind detalii despre căsătoria prințului moștenitor [Carol] și eventualele ei urmări.

Mareșalul se bucură că toate tablourile și goblenurile sînt iarăși agățate în hol, ca pe vremea regelui Carol, și m-a dus în Sala florentină, unde sînt la locul lor toate tablourile de valoare. Mackensen a observat că eram emoționat, că am umblat prin aceste locuri nu de prea multă vreme, împreună cu regele Carol și cu Carmen Sylva...

Sîmbătă, 5 octombrie. În această după-masă, mareșalul von Mackensen dorește să viziteze, însoțit de mine, mănăstirea ortodoxă Căldărușani. Pornim pe șoseaua Ploiești și la dreapta spre Balotești. În Căciulați vedem marele castel boieresc Blaremberg, așezat într-un parc întins, cu o alee de patru rînduri de tei, ridicat de către un prinț valah. Trecînd prin satele Căciulați, Pașcani și Moara Săracă, acestea ne fac o bună impresie prin frumoasa lor așezare, curățenia caselor și a străzilor. Regiunea are păduri întinse, iar stejarii livrează Capitalei cele mai bune lemne de foc.

Mănăstirea Căldărușani, cu numeroase turnuri, pare frumoasă văzută de departe, însă de aproape, din cauza curților neîngrijite și nemăturate, arată urît. Mareșalul cere primului călugăr întîlnit să ne arate chiliile lor. Ne conduce la casa starețului, care nu este acasă. Locuința sa este lîngă clădirea cu chilii, are cîteva camere și un salon de primire frumos și bine aranjat. De aici se vede lacul și o frumoasă grădină cu trandafiri, flori și viță de vie, și mulți stupi de albine. La marginea lacului este un mic debarcader pentru plimbare cu barca. Lacul are mulți pești și raci. Într-o magazie se păstrează plase și alte scule pentru pescuit. Pe mareșal nu-l interesează pescuitul. El vrea să vadă chiliile călugărilor. Intrăm în incinta mănăstirii printr-un gang unde se află chiliile. După multe ezitări, un călugăr ne deschide o odaie. Este foarte

---

[1] Se referă la cunoscutul episod al căsătoriei prințului Carol cu Zizi Lambrino și complicațiile provocate de acest gest necugetat al neastîmpăratei odrasle regale (vezi amănunte în *Magazin istoric*, nr. 6 și 7/1972).

simplă și sărăcăcios mobilată. Pe masă erau cîteva cărți bisericești. Ni s-a spus că aici locuiește un preot. Nimeni nu ne-a deschis o chilie a unui călugăr, care mai toți sînt inculți și analfabeți.

Am coborît în curtea mănăstirii. Într-o astfel de mănăstire, unde locuiesc doi sau trei preoți și un diacon, nu poate fi vorba despre o bibliotecă. Dacă nu ni s-a arătat nimic în mănăstire, mareșalul a cerut să vadă sala de mese.

După ce călugării s-au sfătuit între ei, ne-au condus într-o sală mare, afumată, unde se aflau cîteva mese lungi și joase de stejar. Imediat ni s-a spus că de multă vreme nu se mai mănîncă aici. Din cauza sărăciei își ia fiecare călugăr, din cazanul cel mare din bucătărie, porția cuvenită, iar seara fiecare se descurcă cum poate. Cum să nu ne mirăm la aceste explicații, pornind de la concepția occidentală a mănăstirilor? Și Căldărușani nu este socotită cea mai săracă mănăstire!

Între călugări am găsit și o curiozitate: un bărbat care a studiat ingineria la politehnica din Zürich. Cum a ajuns oare acest intelectual la mănăstire? Umblînd prin curte, am fost rugat de doi călugări să intervin la mareșal, să nu se mai rechiziționeze lîna de oaie și recolta de vin a mănăstirii. O impresie foarte bună a făcut biserica mănăstirii, de curînd restaurată. Mareșalul a văzut multe biserici ortodoxe, însă nu a avut ocazia să i se explice icoanele și așa-zisa proscomidie.

A trebuit să întrerupem vizita, deoarece clopotele sunau începutul slujbei și Mackensen nu voia să incomodeze în nici un fel rugăciunile călugărilor.

La întoarcere am trecut prin satele Grădiștea, Gagu și pe lîngă așezări de țigani și bulgari, intrînd în oraș prin Colentina. Mareșalul s-a interesat despre ultima mea călătorie în Dobrogea. Își amintește de toate localitățile văzute de noi și povestește de luptele grele și sîngeroase. El dormea în vremea aceea într-un vagon de cale ferată cu care venise de la Tîrnovo la Dobrici, Caraomer și Cobadin.

Am vorbit mult despre partea politică a războiului, dar azi Mackensen era foarte reținut. Se simțea că armistițiul Bulgariei [încheiat la 25 septembrie, urmat de capitularea acestei țări la 29 septembrie] îl enerva, dar nu și-a exprimat părerea. Nu discută nici abdicarea țarului Ferdinand [al Bulgariei, la 3 octombrie]. Sigur este că preferă să vadă pe tron pe prințul Boris, care este un bun soldat și un om deștept, decît pe tatăl lui care este fricos și fără putere fizică. Conform noii constelații, Dobrogea va rămîne României, iar regimentele Armatei 3 bulgare care se mai află în nordul Dobrogei vor fi dezarmate...

Joi, 24 octombrie. În timpul celor doi ani de ocupație, mareșalul Mackensen vine pentru a patra oară să mă ia la o plimbare cu mașina. Azi vrea să mergem spre sud.

Războiul și succesele lui Mackensen se prăbușesc fără folos pentru Germania! Lăsînd în urmă Parcul Carol și cimitirele, am discutat tema celor 14 puncte ale lui Wilson[1]. La părerea mea că Wilson este ori un om mare și sincer, ori o jucărie în mîinile mîrșave ale politicienilor europeni, Mackensen nu a răspuns nimic. Părerea lui e simplă: că dreptatea e învinsă, iar minciuna și vicleșugul triumfă în așa fel, încît aproape că îți poți pierde încrederea și în Dumnezeu. Mackensen zice că presa a

Elevii de liceu din București au capturat una din mitralierele cu care trupele de ocupație ținuseră sub teroare populația Capitalei

În p. 59: familia regală română se reîntoarce în Capitală în fruntea unor unități ale armatei române și ale trupelor aliate din sudul Dunării

[1] Referire la cunoscutul discurs rostit de președintele S.U.A. în fața Congresului, în care își dezvoltă programul său de pace *(Cele 14 puncte)*. Punctele X și XI din acest discurs rostit la 8 ianuarie 1918 de către președintele Woodrow Wilson îi interesau în mod deosebit pe români. Iată cuprinsul lor: „X. Popoarele Austro-Ungariei, cărora dorim să le asigurăm și salvgardăm un loc printre națiuni, trebuie să capete cele mai largi libertăți de dezvoltare autonomă. XI. România, Serbia și Munte Negru trebuie evacuate; teritoriile ocupate trebuie reconstruite; Serbiei trebuie să i se acorde accesul liber și sigur la mare; relațiile dintre statele balcanice să fie determinate prin înțelegere amicală pe baza coordonatelor istorice ale loialității și naționalității; de asemenea, trebuie să se stabilească garanții internaționale pentru independența politică și economică și pentru integritatea teritorială a statelor balcanice".

Ulterior, guvernul american s-a pronunțat pentru dreptul la autodeterminare al popoarelor din Imperiul austro-ungar.

făcut războiul și tot ea l-a continuat. Împăratul este omul cel mai pacifist și dinastia Hohenzollern are cele mai mari merite și este o adevărată rușine ca ei să piară și alții, care n-au făcut nimic, să rămînă! Este un fapt recunoscut că Prusia este statul cel mai bine organizat, iar acum, deodată, acesta nu mai e bun de nimic!... [urmează un traseu prin sate pe care autorul l-a mai prezentat cu prilejul altei excursii făcute tot în compania lui Mackensen].

Pe drumul prin satul și pădurea din Comana, gîndurile lui Mackensen sînt tot la luptele și războinicii lui!

— Dacă în Germania am fi avut un om mare cu adevărat, ce-ar fi putut face cu succesele noastre militare! Însă diplomația ne-a stricat fronturile și victoria războiului!...

Starea noastră sufletească era și rămînea melancolică. Prăbușirea s-a produs și mareșalul care a condus oastea din victorie în victorie și din succes în succes, se întreabă:

— Cine sînt vinovații pentru această prăbușire? Răspunsul său este: social-democrații ne-au distrus soldații!...

Vineri, 8 noiembrie. Instituțiile militare germane își fac peste tot bagajele. Se vînd multe pe prețuri derizorii și multe se dau cadou.

Duminică, 10 noiembrie... Mareșalul von Mackensen apare cu adjunctul său la palatul arhiepiscopal, ca să-și ia rămas-bun de la mine, dar nu mă găsește acasă. Locotenent-mareșalul austriac Salis-Servis, care ne-a onorat și în alte dăți cu vizita lui, și-a luat de asemenea rămas bun. Cu toate că este cetățean elvețian, a obținut o funcție militară înaltă în Austria. Sufletește a rămas fidel patriei elvețiene, mai ales cantonului Graubünden, de unde se trage el și toată familia lui...

În oraș se zvonește că împăratul Wilhelm și prințul moștenitor au abdicat, iar social-democratul Ebert este cancelar [în realitate, la 10 noiembrie 1918, s-a constituit Consiliul împuterniciților poporului, condus de Friedrich Ebert și Hugo Haase, dar acesta din urmă a demisionat la 29 decembrie 1918; acest organism a funcționat pînă la 13 februarie 1919, cînd în funcția de cancelar a fost ales Philipp Scheidemann]. Francezii [corpul expediționar din Balcani] au trecut peste Dunăre, la Rusciuk, și românii au dat germanilor un ultimatum să părăsească țara în 24 ore.

Luni, 11 noiembrie. Ziarele românești publică decretul de mobilizare generală și manifestul regelui către români, chemîndu-i să reia armele și să arunce dușmanul din țară. Azi dimineață și-a luat rămas bun benedictinul Knobloch, care a activat în internatul de băieți cu cele mai bune rezultate și seminaristul Entrup din Craiova, care era foarte util școlii. Din cauză că unii învățători și profesori vor pleca în patriile lor, va fi foarte greu să menținem școlile noastre la nivelul actual. În strada Lipscani au fost prădate magazine și în apropierea templului din str. Sf. Vineri sînt adunați o mulțime de oameni. Nu mi-era ușor, deloc să ajung pe jos în Calea Călărașilor. În Piața Sărindar se înghesuia o mulțime de oameni, iar la Poștă erau toate scările ocupate. În lipsa mea, la palatul arhiepiscopal, m-a căutat prefectul poliției Tzigara, lăsîndu-mi rugămintea să-l chem imediat la telefon cînd mă întorc. L-am chemat. Mă ruga să mă duc urgent la comandatură, la comandantul german, generalul Koch, să-l rog să permită ca jandarmeria română să iasă înarmată, pentru a putea menține ordinea și să evite revoluția. Germanii care plecau nu mai aveau puterea și autoritatea să potolească puterile revoluționare și să oprească jafurile.

Am mers imediat la comandatură. Soldatul german și sergentul [de stradă] român [ce făceau de gardă] mai întîi m-au oprit, apoi m-au lăsat să intru. În coridorul de jos era lumină, dar la etaj numai în anticamera generalului Koch. Toate camerele erau deschise și nu se arăta nici un om. În sfîrșit, a apărut al doilea comandant, maiorul Volkmann. El vorbea despre neliniștea din oraș și spunea că în tot timpul războiului nu i s-a întîmplat o asemenea situație; și-a luat rămas bun.

După cîteva clipe, a venit generalul Koch. El era liniștit și calm, se bucura că mă vede și că duminică, vrînd să vină la mine, a nimerit în strada Esculap într-o mare demonstrație. La început a fost împotriva înarmării românilor [jandarmi], dar pe urmă a zis că va face încercarea. Totuși, m-a întrebat:

— Poate d-nul arhiepiscop să garanteze că acești oameni nu o să tragă asupra noastră?

Am răspuns simplu:

— Atîta pot să garantez: că d-nul Tzigara este loial și o să-și facă datoria!

— Atunci să primească arme!

Ne-am luat rămas bun.

Calmul și sîngele rece al generalului m-au impresionat. De la comandatură am plecat la prefectura poliției, unde am fost primit imediat. Marele birou al prefectului era plin de funcționari și comisari. D-nul Tzigara m-a primit respectuos și serios și m-a condus în cabinetul său particular, unde l-am înștiințat de acordarea armelor pentru jandarmerie.

Abia ajuns acasă, d-nul colonel Kontz, care trebuia să livreze armele, a trimis pe șeful lui de birou și pe un locotenent cu întrebarea dacă e adevărat că prefectul poliției române, Tzigara, vrea să înarmeze jandarmeria și dacă se pot da cele 500 arme cerute. Răspunsul meu a fost:

— Se pot da!

Marți, 12 noiembrie. În timpul nopții, cîteva incendii la periferie. Toți soldații și ofițerii germani au părăsit Capitala.

Se ordonă pavoazarea caselor cu ocazia intrării armatei Antantei! ■

• Dans cu mitra pe cap • Varlaam contra Vasili III • Comisii cu... comisari • Iconostase pentru... construcţii • Biserică — sediu al cooperativei „Kommunist" • Ruguri din icoane şi cărţi religioase • Sfinţi cu ţigări în gură • Cai în odăjdii preoţeşti • Sub ameninţarea ridicării cartelei de pîine • Mai urmau: războiul şi Hruşciov • Mai rău decît jugul tătar • Banii bisericilor pentru conferinţa de la Genova • 8 000 preoţi împuşcaţi • Papa se adresează lui Cicerin

1917-1930. Biserica rusă nu crede în lacrimi

FLORENTINA DOLGHIN

Astfel se operau rechiziţionările de odoare bisericeşti

Martie-aprilie 1922, Moscova. Zeci de camioane şi căruţe, escortate de gărzi înarmate, se scurg de la porţile mănăstirilor şi bisericilor spre strada Nastasinskaia, unde în impozanta clădire a fostei Vistierii a statului îşi are acum sediul Tezaurul. Convoaiele transportă cutii împachetate cu grijă, conţinînd icoane, odoare, odăjdii, candele, vase de cult, cruci, cădelniţe, ferecături pentru Evanghelii — sute de puduri [1 pud = 16,38 kg] de aur şi argint jefuit din biserici! Rusia pierdea pentru totdeauna milioane de icoane şi alte odoare, iar cele mai cunoscute lăcaşuri sfinte ale ţării aveau să devină furnizoare de... lemn de foc şi fier vechi[1].

Revelator pentru cinismul epocii este că acţiunea se desfăşura „la cererea oamenilor muncii", care nu-şi găseau liniştea, nu se mai puteau odihni din cauza bătăii clopotelor. În realitate, aceste evenimente dramatice se petreceau în întreaga Rusie, sub privirile îngrozite ale enoriaşilor, ce le urmăreau cu lacrimi în ochi şi blesteme pe buze. Iată ce notează un martor ocular: „Autorităţile locale, conduse de comandantul miliţiei, Sedov, au închis biserica, i-au alungat pe preoţi, după care a urmat un adevărat sacrilegiu: au urcat pe pristol o femeie, i-au făcut o plecăciune, apoi au trîntit-o jos, au răsturnat pristolul, l-au spart în bucăţi, au scos coroniţele de flori de la icoane şi le-au atîrnat de gîtul cailor, o fată a unuia dintre ei şi-a pus mitra[2] pe cap, a luat sceptrul sfînt în mînă şi a început să danseze în mijlocul bisericii". Era anul 1924, într-o mănăstire din gubernia Vologodsk.

[1] Articol întocmit pe baza unui serial apărut în şapte numere ale revistei *Moskovski jurnal* — nr. 1-7/1991 — şi a unui documentar din *Soverşenno sekretno*, nr. 2/1991.

[2] Acoperămînt pentru cap, înalt, ornamentat cu broderii şi cu pietre preţioase, purtat de arhierei şi de unii arhimandriţi şi arhiprezbiteri la slujbele religioase.

Cazane de bucătărie din clopote

În Rusia, relaţiile statului cu Biserica nu au fost niciodată line. Nici în vremea lui Vasili III Unificatorul (1505-1533), care, cu toată frica lui de Dumnezeu, nu s-a sfiit să-l închidă în mănăstire pe mitropolitul Varlaam, cînd acela a început să-l contrazică, nici în aceea a lui Ivan cel Groaznic (1533-1584)[1].

Nu s-a purtat cu mănuşi cu Biserica nici Petru I (1682-1725). Se ştie că el a făcut tunuri din clopote topite şi că anual, din fondurile Bisericii, aloca 15 000 ruble întreţinerii unui detaşament pedestru. În timpul domniei lui Petru III (1761-1762) a început — e adevărat, încă timid — secularizarea pămînturilor mănăstireşti, pentru ca împărăteasa Ecaterina II (1762-1796), care i-a succedat, să opereze cea mai dură expropriere a Bisericii. În vremea ei, episcopii şi arhimandriţii depindeau în totalitate de stat. Comori inestimabile — adunate veacuri la rînd de Biserica ortodoxă rusă — s-au scurs într-un şuvoi neîntrerupt în buzunarele marii nobilimi.

Cu toate acestea, pînă la Revoluţia din octombrie 1917, Biserica îşi păstrase o mare strălucire şi pompă. Este adevărat, mai puţin în oraşele mici şi la sate, unde parohul primea 100 ruble pe lună, iar diacul... 30. Preoţii de ţară împărtăşeau toate greutăţile şi tot inconfortul vieţii săteşti. Explicabil de ce după revoluţie, în ciuda tuturor persecuţiilor la care au fost supuşi, între emigranţi n-au fost decît 0,2 la sută preoţi.

Măsurile împotriva bisericilor nu au constituit nici pe departe o acţiune întîmplătoare. Ele s-au aplicat planificat, în cele mai mici detalii, pornind de la o şedinţă a C.C. al P.C. (b) din Rusia, la care au participat L. Kamenev, I. Stalin, L. Troţki, V. Molotov. În gubernii s-au trimis directive secrete privind modul cum trebuie acţionat, iar paralel cu comisiile oficiale de confiscare a bunurilor Bisericii — la centru, ca şi în gubernii — s-au creat alte comisii, strict secrete, ce puteau calcula şi distribui bunurile rechiziţionate. În cadrul lor fuseseră cooptaţi comisarii diviziilor şi brigăzilor din garnizoanele respective. În plus, în caz de dezordini puteau interveni unităţi cu destinaţie specială.

În ianuarie 1918, printr-un decret al Consiliului Superior al Economiei Naţionale, obiectele din aur de peste 16 zolotnici (1 zolotnic = 4,26 g) erau declarate proprietatea statului. În decurs de o lună, muzeele, bisericile, mănăstirile s-au văzut obligate să prezinte la secţia de metale preţioase a Consiliului o listă completă a obiectelor de aur deţinute. La Moscova, între primele victime au fost icoanele şi vasele de cult din aşa-numitele biserici de casă — de pe lîngă mănăstiri, institute de medicină, spitale, aşezăminte de binefacere, de învăţămînt. Prin pamfletele la adresa preoţilor, prin criticarea Bisericii ca instituţie, presa n-a făcut decît să pună paie pe foc, să instige la violenţă. Patrimoniul Bisericii — se afirma în ziarele vremii — era folosit pentru cauza construirii socialismului: „Lupta contra religiei — lupta pentru socialism".

În august 1919, Comitetul executiv al Sovietului orăşenesc Kostroma cerea permisiunea guvernului de la Moscova să folosească alama clopotelor şi lemnul icoanelor din oraş: „Clopotele sînt necesare cantinelor; pot fi topite şi transformate în cazane de băcătărie, iar lemnul icoanostaselor, care în cea mai mare parte este de stejar suflat cu aur, ar putea folosi la construcţii. Stratul de aur îl vom scoate". Alteori, odoarele bisericeşti au intrat în recuzita teatrelor, a cluburilor sau au fost pur şi simplu vîndute pentru a decora pălării, pantofi etc.

„Eu unul i-aş împuşca pe toţi popii..."

În anii 1919-1920, Rusia era sfîrtecată de lupte între albi şi roşii. Ghilotina terorii tăia capete şi de o parte şi de alta. Ura şi războiul de clasă făceau ravagii. Ele s-au repercutat şi asupra lăcaşurilor sfinte. Unele biserici au fost închise, dar mare parte au devenit sedii ale noilor instituţii sovietice care invadaseră oraşele. O biserică a ajuns puşcărie, alta sediu al comisariatului militar, alta al cooperativei „Kommunist", pentru ca în 1930 să fie dărîmată.

În 1919, acţiunea de lichidare a religiei era abia la început. Sosit la Moscova, cekistul Rogov nota mînios în jurnalul său: „Totuşi, nu pricep în ruptul capului: capitală roşie şi bat clopotele... De ce s-or mai afla în libertate obscurantiştii? Eu unul i-aş împuşca pe toţi popii, din biserici aş face cluburi şi gata cu religia!". Şi Rogov nu era singurul adept al acestei terapii de şoc. „La cererea populaţiei locale", în unele localităţi au avut loc campanii de profanare a moaştelor sfinţilor ruşi, deveniţi şi ei, subit, „duşmani ai poporului". Numai în 1919, 58 moaşte au fost pîngărite.

Istoricii sovietici sînt în prezent unanimi în afirmaţia că graniţa anilor '20-'30 ai secolului nostru a reprezentat cea mai tragică perioadă din cronica monumentelor de arhitectură religioasă rusească. Anul 13 al Revoluţiei din octombrie, 1929, s-a dovedit nefast pentru Biserica rusă. Încă din 1928, literatura religioasă fusese cvasi-interzisă. În schimb, tirajul unui singur ziar, *Ateistul*, era, în acelaşi

---

[1] Conflictul Biserică-Regalitate nu poate fi limitat la Rusia medievală. Între alte ţări am aminti numai Anglia, care, în decurs de cinci secole (XII-XVI) a înregistrat două asemenea confruntări devenite celebre: cazurile Thomas Becket, transmutat din istorie în literatură prin operele lui T.S. Eliot şi Jean Anouilh, şi Thomas Morus, autorul *Utopiei*. Ambii arhiepiscopi de Canterbury au sfîrşit asasinaţi la porunca monarhilor: Becket în 1170, din ordinul lui Henric II Plantagenet, în catedrala de la Canterbury, Morus în 1535, din ordinul lui Henric VIII, după 15 luni de detenţie, în Turnul Londrei.

an, 1928, de 56 000 exemplare. Pretutindeni se deschideau muzee ale ateismului. Au apărut primele manuale de ateism, reeditate apoi de numeroase ori. În cadrul aceleiași isterii și terori antireligioase, în prima jumătate a anului 1929 au fost închise 423 biserici (numai într-o singură lună, august, 103).

În zilele Crăciunului, vitrinele magazinelor din Moscova erau pline de manifeste ateiste. Pe străzi, în piețele publice, se încingeau ruguri din icoane și cărți religioase. Cu o veritabilă euforie, organizatorii își îndeplineau planul de creare a statului celui mai fără de Dumnezeu din lume. Proporțiile monstruoase ale acestui plan aveau să cutremure întreaga lume civilizată. Imagini jignitoare la adresa credincioșilor, lipite cu clei pe zidurile exterioare ale bisericilor, icoane cu sfinți purtînd țigări în gură, cai mascați cu odăjdii preotești reprezentau deja situații care pe puțini îi mai mirau. Oamenii se obișnuiseră cu „glumele" ateiștilor.

Sub amenințarea ridicării cartelei de pîine și îmbrăcăminte, mulți funcționari completaseră declarații formale de renegare a religiei și hulire a lui Dumnezeu. La Moscova, în acei ani, acțiunile antipascale se desfășurau sub lozinca „Pentru o Moscovă fără Dumnezeu, pentru sate cu colhozuri și fără Dumnezeu". „Prin lovitura de moarte dată Rusiei ortodoxe — scrie un cunoscut istoric rus — primele două cincinale au înroșit cu sînge Biserica, poate mai mult decît a făcut-o jugul mongolo-tătar. Dar ne mai așteptau războiul cu Germania și agresiunea lui Hrușciov asupra religiei, de la sfîrșitul anilor '50 și începutul anilor '60".

Un document fără copii

În folosul cui s-au organizat toate aceste atrocități? În literatura sovietică de specialitate a circulat pînă la obsesie ideea că jaful averilor mănăstirești din anii '20 a fost dictat de lupta cu foametea, cu care se confrunta Rusia vremii. (De altfel, multe acțiuni s-au desfășurat sub lozinca „Bunurile bisericilor pentru salvarea celor ce mor de foame"). Incontestabil că proporțiile dezastruoase ale foametei nu pot fi minimalizate: ea a afectat 20 milioane oameni, dintre care 5 milioane au murit. Pretextul oficial al confiscării averilor mănăstirești a constat în plățile pentru grîul cumpărat peste graniță. Într-adevăr, din punct de vedere tactic, momentul era extrem de prielnic: „Acum, cînd pe drumuri pot fi văzute sute, dacă nu mii de cadavre, putem (trebuie) să confiscăm averile bisericilor cu cea mai necruțătoare energie și să nu ne dăm în lături de la înăbușirea celei mai mici împotriviri. Este momentul cînd putem conta în proporție de 99 la sută pe un succes deplin în nimicirea dușmanului și pe asigurarea unor poziții de cîteva decenii", scria Lenin într-o scrisoare secretă, către Molotov, pe 19 martie 1922. Epistola avea o mențiune specială: „Nu cumva să se bată copii [după acest document]".

Opinia publică sovietică nu a cunoscut această scrisoare mulți ani, pînă în 1990 cînd a fost publicată în revista *Izvestiia C.C. al P.C.U.S.*, deși peste graniță ea fusese publicată, iar la Moscova era etichetată ca un fals calomnios

Clopotniță de biserică, în timpul dărîmării (anul 1932)

Cina cea de taină, *în versiunea ateiștilor sovietici din anii '20*

la adresa lui Lenin. „Dacă va fi necesar, în vederea realizării scopului politic cunoscut, scria acolo Lenin, să se recurgă la cele mai severe măsuri". Deci părintele statului sovietic, fondatorul puterii muncitorilor și țăranilor legitima forța în operația de confiscare a averilor mănăstirești.

Banii colectați de pe urma bisericilor au avut așadar o destinație politică, și nu una filantropică, de procurare a alimentelor necesare populației înfometate.' „Fără acest fond — scria Lenin lui Molotov — sînt absolut de neconceput activitatea de stat, în general, construcția economică, în special, și susținerea poziției noastre la Genova"[1].

[1] Este vorba despre Conferința de la Genova, începută în aprilie 1922, cu participarea a 29 de state, prima mare reuniune internațională la care participa Rusia Sovietică, unde s-a încercat să se determine guvernul sovietic să recunoască toate datoriile contractate de regimul țarist.

După opinia unor cercetători, numai fărîmiturile, respectiv numai 1 la sută din valoarea odoarelor bisericești rechiziționate au ajuns la cei ce sufereau de foame. Restul s-a topit fără urmă în unghere le secrete ale bugetului statului. Guvernul a cumpărat grîu de peste graniță pentru nevoile populației. Dar cea mai mare parte a fost rechiziționată de la ceilalți țărani, din guberniile neatinse de foamete.

Autoritățile sovietice și-au motivat jaful comis asupra Bisericii și printr-o acțiune a acesteia, de la sfîrșitul anului 1921, cînd în orășelul iugoslav Sremski Karlovți, a avut loc congresul ierarhilor Bisericii ruse din emigrație, unde s-au pus bazele separării acestei biserici de Patriarhia Moscovei. Într-un apel, congresul chema la luptă împotriva bolșevismului și pentru reinstaurarea monarhiei în Rusia. Literatura laică a insistat mult asupra faptului că acest moment i-a provocat pe bolșevici la „măsuri de răspuns". Ceea ce este doar parțial adevărat, pentru că, după cum am văzut, represiunile împotriva instituției începuseră înaintea anului 1921.

Tot în acel an, la 23 februarie 1921, guvernul sovietic a emis un decret de confiscare a averilor mănăstirești, inclusiv relicvele, pe care biserica le socotea sfinte. Au urmat proteste vehemente din partea fețelor bisericești, ciocniri sîngeroase între populație și detașamente ale armatei roșii, ceea ce a îndreptățit presa bolșevică (alta, oricum, nu mai rămăsese la acea dată) să declanșeze o zgomotoasă campanie, învinuind Biserica de contrarevoluție. În țară a început un val de procese, cel mai cunoscut fiind al mitropolitului Petrogradului, Veniamin. Numai în 1922 au fost împușcați peste 8 000 slujitori ai Bisericii. Ceea ce nu este decît partea

văzută a icebergului. Cîţi preoţi au fost ucişi pe tot cuprinsul ţării, cîţi au umplut lagărele, ca primi locuitori ai arhipelagului Gulag...

„Hrăneşte copios şi plăteşte bine“

S-a discutat mult în istoriografia sovietică despre scopul lichidării Bisericii ruse. Desigur, umplerea vistieriei de stat şi de partid. Dar şi unul politic: lichidarea ultimului bastion al cugetului liber din Rusia. Partidele „frăţeşti“, menşevicii şi eserii, fuseseră deja desfiinţate. Tot ce nu se supunea unei voinţe unice, cea comunistă, trebuia să dispară.

Lichidarea bisericilor a lăsat şi cifre: pînă la 1 aprilie 1923 fuseseră confiscate următoarele cantităţi: aur — 60 puduri; argint — 48 000 puduri; briliante şi diamante — 33 456 bucăţi (1313 carate), apoi alte briliante şi pietre preţioase — 1 pud, 34 funturi (1 funt = 0,453 592 kg).

Valoarea tuturor acestora este greu de estimat în ruble, pentru că multe obiecte rituale erau comori artistice şi valori istorice de nepreţuit. În mai 1921, un reprezentant al papei, îngrijorat de distrugerea unor opere de artă unice, s-a adresat comisarului poporului pentru afaceri externe, Gheorghi Cicerin, cu rugămintea de a aproba vinderea lor Vaticanului. După unele calcule, măsurile luate împotriva bisericilor au adus acestora pagube de 8 000 000 000 000 ruble, la cursul de atunci al rublei. Nimic fantasmagoric în această cifră cosmică. Pentru că multe odoare fuseseră dăruite bisericilor de ţari, de marii cneji. De pildă, numai două mitre luate din mănăstirea Kievo-Pecersk se estimau la 100 000 000 ruble. Unde sînt ele acum?

Din mărturiile contemporanilor, reiese că multe au ajuns pe piaţa neagră, fiind apoi scoase peste graniţă. Magazine de antichităţi din Londra şi Paris vînd pînă astăzi resturi ale acestui lux. Se ştie mult prea puţin despre destinul acestor comori după confiscarea lor.

Marea cultură rusă, Biserica ortodoxă rusă şi pămîntul rus sînt cei trei stîlpi ai civilizaţiei ruse care nu au cedat în faţa barbarilor autohtoni. Dar pentru a rezista au trebuit să urce Golgota. ■

ALBUM ISTORIC BUCOVINEAN

(Urmare din p. 32)

din Storojineţ, Lăpuşna sau grădina publică din Cernăuţi.

Acuarelele lui Knapp au plăcut atît de mult, încît au fost litografiate la Viena, în stabilimentul litografic „Reiffenstein şi Rosch“ de litografi celebri: J. Novopaky, F. Wolf, Gottfried Seelos, Johann Varoni şi, astfel multiplicate, au fost difuzate în două ediţii (una în trei culori, alta cu cinci-şase culori). Fruntaşul bucovinean de la 1918, Iancu Flondor avea un set, un album se află în Biblioteca universitară din Cernăuţi, altele la Muzeul din localitate, la mănăstiri, precum şi în colecţii particulare; litografii disparate au fost cumpărate de Alexandru Odobescu, care le-a donat Academiei Române.

18 litografii au explicaţii în limba română şi germană. Textul „lămuritor“ la *Bucovina ilustrată* a fost alcătuit de Ernst Rudolf Neubauer, directorul liceului din Rădăuţi şi tradus în româneşte de Ioan Mitkievici; unele date istorice sînt inexacte, redate într-un stil greoi, dar romantic. Litografiile color diferă de acuarele, fiind evidentă execuţia îngrijită şi simţul punerii în pagină caracteristice unor artişti experimentaţi cum erau litografii austrieci menţionaţi mai sus.

Cele mai multe dintre acuarele sînt vederi cu perspectivă largă ale frumoaselor privelişti moldoveneşti, cu dealurile împodobite de păduri, cu satele sau oraşele cuibărite în văi, cu apele în cădere liberă şi şerpuiri leneşe, cu casele răzleţite sau formînd aglomerări urbane, între care şi o imagine panoramică a *Sucevei, odinioară capitala Moldovei,* potrivit explicaţiei de pe planşă. O valoare istorică documentară are litografia *Monumentul Tartarilor lîngă Prisaca,* înfăţişînd însemnul ridicat la hotarul comunei Vama în anul 1717 de către Mihai Racoviţă, domnul Moldovei, pentru a marca victoria dobîndită de el acolo împotriva tătarilor, monument cunoscut îndeobşte cu numele de Stîlpul lui Vodă; de asemenea, planşa intitulată *Institutul idropatic de la Storijineţ* are o istorie aparte; proprietarul moşiei Storojineţ era George, cavaler de Flondor, tatăl lui Iancu de Flondor. El pusese la dispoziţia vizitatorilor o parte din pădure şi Institutul de hidroterapie, de dimensiuni mari, format din patru clădiri care erau în legătură cu stabilimentul băii, avînd peste 50 de camere într-un pavilion, amenajat şi cu saloane pentru petreceri. În acest decor, domni, doamne şi copii (femeile cu rochii elegante, după moda apuseană, cu umbreluţe şi crinoline, domnii cu fes, fumînd ciubuce ori îmbrăcaţi şi ei după moda europenească) se plimbă în landouri sau pe jos.

Încadrîndu-se în tiparul vedutelor cu caracter romantic, cu valorări obţinute prin contrastul de tip exotic, specific sec. XIX, realizările lui Fr. X. Knapp acumulează o încărcătură emoţională şi informaţională care le conferă caracterul unui mesaj artistic şi documentar deosebit de valoros pentru acest colţ al pămîntului locuit de români. ■

Cătălina MACOVEI

PAGINI DE VIAŢĂ (III)

ARTUR GOROVEI

În 1903, Artur Gorovei (1864-1951) împlinea 39 ani. Era avocat la Fălticeni, după ce peregrinase cu serviciul prin mai multe localităţi. Îşi luase licenţa în drept în 1890 şi, concomitent cu munca la tribunal, desfăşura o susţinută activitate de strîngere, cercetare şi valorificare a folclorului românesc, publicînd mai multe studii şi articole. În 1894 a fost invitat la congresul Asociaţiei Internaţionale de Folclor (International Folk-Lore Association) de la Chicago, unde a trimis un studiu referitor la Nunta la români, **care a apărut în** Analele **congresului.**

Cea mai importantă realizare a sa în această perioadă o constituie întemeierea revistei Şezătoarea, **publicaţie de folclor, scoasă în 1892 împreună cu mai mulţi intelectuali fălticeneni.**

Activitatea sa de folclorist l-a pus în contact cu personalităţi de frunte ale vieţii culturale şi ştiinţifice româneşti — între alţii cu Mihail Sadoveanu, N. Iorga, G.T. Kirileanu — pe care-i evocă în jurnalul său. Nicolae Iorga l-a vizitat în cîteva rînduri la Fălticeni şi l-a amintit în unele din scrierile sale. Într-o notaţie din caietele sale de amintiri, A. Gorovei scria, la rîndul său, despre Iorga: „peste cîteva zile [în iulie 1904], am plecat cu Iorga şi cu Scurtu[1] la nunta poetului [Şt. O.] Iosif, în satul Buciumeni, judeţul Tecuci... Am văzut pentru prima oară pe Iosif şi pe logodnica lui, pe frumoasa Natalia Negru, fiica preotului din sat... Am găsit acolo pe Sadoveanu, pe C. Sandu [Aldea] şi mai erau şi alţi, necunoscuţi... După cununie ne-am întors la casa preotului, unde se pregătea masă mare în grădină. Aşteptînd ceasul mesei, se dansa în casă. Mai ales Sadoveanu era mare jucăuş...

Peste cîtva timp m-am dus la Bucureşti şi am fost la Iorga... Tipărea o ediţie germană a Istoriei românilor **... Au trecut 22 de ani şi relaţiile între mine şi Iorga au fost întrerupte. Nu mi-a mai scris şi l-am întîlnit o singură dată în culoarul Camerei Deputaţilor. În 1930, m-am gîndit la el şi l-am trimis volumul meu** Alte vremuri **cu o scrisoare... Ne-am împrietenit, dar sînt de atunci trecuţi nouă ani şi nu ne-am mai întîlnit, iar în 1931 m-a invitat să ţin cursuri la Universitatea populară «Nicolae Iorga» din Vălenii de Munte".**

În 1904, A. Gorovei s-a înscris în Partidul Conservator, ca simpatizant al lui Take Ionescu, fiind numit, la 19 ianuarie 1905, prefect al judeţului Suceava. În acelaşi an, la 4 noiembrie, a demisionat din funcţie. La 12 iulie 1905, N. Iorga, într-o scrisoare către A. Gorovei, îi scria, ironic: „Vivat folclorul! Jos takismul cu prefecţii săi cu tot!" Cînd, în 1909, A. Gorovei a devenit inspector agricol sub un cabinet liberal, N. Iorga îşi exprima, în Neamul românesc **din 29 iulie, nedumerirea faţă de atitudinea politică a cărturarului de la Fălticeni: „D. Artur Gorovei se face inspector agricol. Un suflet care iese din iadul takist pentru a intra în Purgatoriul liberal? Să nu uite însă că acest Purgatoriu n-are uşă spre Raiul politicii oneste"[2].**

Să urmărim, în continuare, alte fragmente din jurnalul inedit al lui Artur Gorovei, păstrat la cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române. Am folosit pentru informaţiile şi citatele din scrisori volumul Scrisori către Artur Gorovei, **ediţie îngrijită şi introducere de Maria Luiza Ungureanu, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.**

Ioan LĂCUSTĂ

[1] Ioan Scurtu (1877-1922), profesor şi ziarist român din Transilvania, stabilit în Bucureşti; editor al lui Eminescu; unul din colaboratorii şi conducătorii revistei *Semănătorul* (revistă literară săptămînală, apărută la Bucureşti între 2 decembrie 1901 şi 27 iunie 1910, în fruntea căreia s-au aflat, succesiv, Al. Vlahuţă, G. Coşbuc, I. Chendi, Şt.O. Iosif, N. Iorga, M. Sadoveanu ş.a.

[2] La acestea, A. Gorovei îi scria lui Iorga la 13 august 1909 că postul de inspector agricol i-a fost oferit de „membrii Consiliului Superior de agricultură cari, bănuind după cele puţine cîte am scris eu pînă acuma, că aş fi în stare să conduc un inspectorat agricol, în modul cum înţeleg ei, mi l-au oferit...

Şi de aceea, fără a mă întreba cărui sfînt mă închin, ba chiar ştiind că mă găsesc în «iadul tachist», precum îţi place să-mi numeşti prietenii, mi-au oferit un loc de inspector agricol.

În asemenea condiţiuni l-am primit. Cît timp oi sta, asta-i altă socoteală. Te asigur însă că dacă mă voi convinge înşelat cînd mi-am închipuit că voi putea fi în stare să fac să se aplice legea la aplicarea căreia trebuie să veghez, cînd îmi voi da seama că ar fi zadarnică încercarea mea de a pune în executare planul ce mi l-am făurit despre o activitate care nu rezultă din legea care a creat pe inspectorii agricoli; cînd mă voi convinge de toate acestea — şi pentru care nu-mi va trebui mult timp — atunci iubite prietene, eu nu voi mai putea sta unde mă găsesc şi mă voi afunda iarăşi în «iad» precum zici" (*Cf. Scrisori către N. Iorga*, vol. II, ediţie îngrijită de Barbu Theodorescu, Bucureşti, 1979).

1903

17 septembrie. Ieri, cînd am ajuns în tîrg, am găsit în ograda casei pe Iorga, care venise cu trenul la 10.50. Umblă prin toată țara, pentru a aduna note la un studiu asupra orașelor României. Nu am prea înțeles ce studiu e acesta. Mi-a cerut și documente. Orice document înainte de 1830 e bun și important.

L-am dus la Baia și sara l-am adus la Bunești [proprietatea autorului, în apropiere de Fălticeni]. Mi-a vorbit despre toate și mi-a povestit, cu multă poftă, o serie de anecdote. A rămas surprins de a fi găsit la mine cărți și reviste și mi-a spus că eu sînt un factor intelectual în provincie.

Mi-a făgăduit o mulțime de lucruri: să-mi trimeată jurnalele care le primește el, să trimeată timbre Lențucăi [soția lui A.G.], să-mi trimeată cărți de ale lui, să vorbească lui Haret[1] pentru a căpăta un bilet de liber parcurs pentru a face studii prin țară, să vorbească lui Bianu[2] pentru *Șezătoarea.*

Astăzi l-am dus la gară. A plecat la Botoșani.

1904

29 ianuar. În cartea lui Iorga *Drumuri și orașe din România*[3], în locul unde vorbește despre Folticeni, zice: „E un tîrg mic, dar cu unele strade boierești, frumușele, avînd fațade albe și grădini de flori. Aici locuiesc familii care de multă vreme își păstrează cuibul în această regiune de liniște sănătoasă. Într-una din aceste case albe stă în timpul iernii și vara cîteva ceasuri pe zi omul care reprezintă mai mult în Folticeni spiritul modern, adevăratul patriotism și grija pentru cele mai scumpe averi ale poporului nostru: datinile și amintirile, poezia lui; în Artur Gorovei, editorul *Șezătorii*, găsesc cel mai bun călăuz ce puteam dori".

Mille mi-a cerut un roman pentru *Adevărul*: o serie de povești frumoase, legate prin un fir care rămîne de găsit[4].

20 februar. M-am înscris la conservatori și am intrat în activitate politică: am iscălit apeluri electorale, contestații etc.

29 mart. La 14 mart am fost la întrunirea din București. Sîmbătă, cu o zi mai înainte, am făcut o vizită la șef. Take Ionescu ne-a primit rece; Nababul[5] cuviincios, iar generalul Lahovary[6] ne-a bruftuit.

Intrarea mea între conservatori a supărat pe cîțiva prieteni precum Iorga și Gh. Kirileanu[7].

17 april. Astăzi am primit de la Ministerul instrucțiunii o adresă iscălită de Adamescu, prin care-mi trimite chestionarul folkloristic pe care l-am publicat în *Șezătoarea*, pentru a-l revedea, a-l completa și a-l îndrepta pe unde ar trebui. „Totodată, vă rugăm să alcătuiți niște instrucțiuni, cît se poate mai scurte, clare și precise, pentru învățători, prin care să-i învățați cum să facă culegerile, ca apoi acele instrucțiuni și chestionarul să-l putem răspîndi printre învățători".

22 iulie. Ieri am avut o surpriză plăcută: a intrat în casă o doamnă și în urma ei un domn. Doamna m-a întrebat dacă o cunosc; în adevăr, figura îmi era cunoscută, dar nu-mi aminteam numele: era d-na Iorga. D-l care o însoțea era I. Scurtu. Iorga plecase, atunci chiar, spre București pentru a face corecturi la *Sămănătorul.*

D-na Iorga a rămas la noi, iar Scurtu s-a dus la otel.

Iorga sosește mîine cu trenul de 10.40.

28 iulie. De o săptămînă trăiesc zilnic cu Iorga. E un om așa de curios! Scrie cartea care se va intitula *Sate și mănăstiri*[8]. Pe un carnet de mușama scrie cu creionul foile care vor merge direct la tipar. Scrie în tren, în trăsură, în răstimpuri, între o bere în restaurantul unei gări etc.

Ca om de familie e și mai curios. Nu permite nimănui să-l contrazică, nici chiar prietenilor cei mai buni sau persoanelor cu care atunci face cunoștință.

16 noiembrie. Am fost la București. Conservatorii noștri sînt tot dezbinați.

Un om care muncește toată ziua și care, oricît se zice, a dat lucrări de valoare pentru neamul nostru [este] N. Iorga, în casa căruia am fost jenat de sărăcia în care trăiește.

29 decembrie. Politica noastră s-a încurcat. Au căzut liberalii, Cantacuzino a format un cabinet conservator.

La 22 am plecat la Bucu-

---

[1] Spiru Haret (1851-1912), matematician și om politic român, profesor universitar în București, membru al Academiei Române, ministru al instrucțiunii (1897-1898, 1901-1904, 1907-1910), a reorganizat învățămîntul românesc de toate nivelurile.

[2] Ioan Bianu (1856-1935), filolog, profesor universitar la București; membru al Academiei Române, director și organizator al Bibliotecii forului academic *(Magazin istoric*, nr. 1/1986).

[3] În lunile iulie-septembrie 1903, Nicolae Iorga a străbătut țara în scopul de a cunoaște cît mai multe din localitățile românești. În octombrie a definitivat volumul *Drumuri și orașe din România*, care a apărut în ianuarie 1904 la Editura Minerva (ediția a doua în 1916).

[4] Într-o scrisoare din 28 decembrie 1903, C. Mille îi comunica lui A. Gorovei intenția de a transforma „una din edițiile *Adevărului* într-un ziar popular de informațiuni și aș voi să încerc foiletonul național. Și, între altele, m-am gîndit că ar prinde perfect o serie de foițe, între 50-100, care să cuprindă o întreagă serie de povești populare frumoase, legate printr-un fir care rămîne de găsit".

[5] George G. Cantacuzino (1837-1913), om politic, numit și Nababul pentru marea sa avere, șef al Partidului Conservator; în 1904 era președintele guvernului.

[6] Iacob Lahovary (1846-1907), general și om politic, ministru în mai multe rînduri; în 1904 era ministru de externe.

[7] Gh.T. Kirileanu (1872-1960), folclorist, cercetător al istoriei și vechii culturi românești, membru de onoare al Academiei Române *(Magazin istoric*, nr. 3-6/1982, 10-12/1990, 1-4/1991).

[8] În urma altor călătorii documentare prin țară, cînd, după cum mărturisește, „n-a fost vale, n-a fost povîrniș de deal, n-a fost colț de lume unde să nu fi pătruns astfel", N. Iorga a publicat volumul *Sate și mănăstiri din România*, Editura Minerva, 1905 (ediția a doua, 1916), lucrare scrisă „pentru învățătorul și preotul din sate, către cititorul de peste munți, om cu inimă curată, către tinerii din școlile înalte și către acei ce le-au părăsit de puțină vreme pentru a intra în viață".

rești. Bădărău[1] ne-a primit bine, ne-a arătat interes și a și vorbit cu Cantacuzino. Amicii mă propuneau pe mine ca prefect, deși îi rugam să nu mai umble cu astfel de propuneri ridicole.

În ziua de 23 am fost la Nababul acasă, care ne-a vorbit cu mult ifos despre mintea și inima românului și ne-a spus să fim la 3 ceasuri la Consiliul de Miniștri, unde vor fi și ceilalți și se vor pune toate la cale.

Dar nici nu ne-a primit în audiență și ne-a pus prefect pe Giurăscu.

Am plecat plouați.

ticeni] prin care mă felicită și-mi cere să vin la Pașcani, pentru a pleca la București. Am înțeles că era vorba de prefectarea mea și m-am dus.

În București, am așteptat pe Bădărău care venea din Iași; l-am dus la otel „Frascatti", unde locuiește. Pe la 11 m-am dus din nou la Bădărău, am mers cu el la Ministerul de justiție, apoi mi-am pierdut ziua fără nici o treabă, așteptînd pe a doua zi, pe cînd Giurăscu era chemat în București.

La 19 el n-a venit, ci a ce-

Cornéliu Diaconovici în biblioteca sa

1905

9 februar. De săptămîni de zile, abia în astă sară m-am mai liniștit.

La 17 ianuar a fost la Iași o mare sfadă în Consiliu de Miniștri: ai noștri din Folticeni au amenințat că-și retrag candidatura, dacă nu se schimbă prefectul Giurăscu, iar ca înlocuitor m-au cerut pe mine.

Pe la 3 ceasuri, în ziua de 17, primesc o telegramă iscălită de Catargi [N. Catargi, șeful conservatorilor din Făl-

rut un concediu de 10 zile. În realitate era bolnav. În Consiliul de Miniștri, ținut acasă la generalul Manu, s-a hotărît numirea mea ca prefect de Suceava. Am apărut și eu în fața primului ministru. M-am dus la Ministerul de interne, unde mi s-a făcut decretul și înainte de a-l iscăli regele, am și depus jurămîntul pe la 7 1/2 sara.

Mergînd spre casă mi-am adus aminte că tocmai în acea zi se împlinesc 16 ani de la moartea tatei.

În ziua cînd murise liberalul prin credință Petru Gorovei, în aceeași zi, peste 16 ani, începea viața activă politică neoconservatorul Artur Gorovei.

16 mai. Am fost la București, unde am stat cinci zile. Am avut o substanțială convorbire cu primul ministru, cu care m-am despărțit în buni termeni, după ce mă luase cam repede.

În april, am fost chemat la București pentru a mi se anunța candidatura lui Simu[2] la colegiul II de Senat. Pe la finele lui april am fost iar la București, tot pentru această candidatură.

Simu e un om bun. A făcut ceva studii și e pasionat pentru artă. Are o frumoasă colecție de bronzuri.

Sînt minute cînd îmi place că sînt prefect; vor fi clipe de mîndrie sau chiar mulțămirea de a te vedea pus în stare de a face ceva bine, care mă îndeamnă, uneori, și pentru scurt timp, a dori să continuie această mărire la care m-au ridicat împrejurările; dar și foarte adeseori sînt dezgustat și de multe ori mi-am luat hotărîrea să mă retrag pe ziua de 1 septembrie în viața mea de mai nainte, chiar de ar fi să renunț de a mai face politică.

26 mai. La 19 mai, ora 2, am fost primit în audiență la rege. M-a primit în bibliotecă, pe care însă n-am putut s-o văd, din pricină că tot timpul a trebuit să mă uit în ochii regelui. Mi-a dat cele două degete reglementare și următoarea convorbire pe care o redau cît mai fidel.

M-a întîmpinat cu aceste cuvinte:

— Dl. Gorovei, prefect de Suceava?

— Da, Majestate.

— D-ta ești fiul d-lui Gorovei, care a fost prefect. Unde a fost prefect ultima dată?

— La Piatra, Majestate; el

---

[1] Alexandru Bădărău (c. 1859-1927), om politic, profesor de liceu în Iași, apoi deputat; conservator.

[2] Anastase Simu (1854-1935), colecționar de artă; fondator al Muzeului Simu din București (1910), a cărui colecție de artă românească și străină a donat-o statului în 1927; membru de onoare al Academiei Române (1933).

îmi era unchi, frate cu tata.

I-am vorbit despre lucrările mele de folklor.

El a zis:

— E curios ca un prefect să fie literat. La Folticeni mulți prefecți au fost literați. Și dl. Donici, nu-i așa?

El credea că fostul prefect N. Donici era fabulistul [Al.] Donici.

Vorbindu-i despre elementul bun al învățătorilor din județ, m-a întrebat dacă dr. Diaconovici[1], autorul *Enciclopediei române*, nu e fiul fostului prefect de Suceava, Diaconovici. Cînd i-am spus că Diaconovici și-a vîndut toată averea și s-a strămutat în Cernăuți, mi-a zis:

— El a fost persecutat în Folticeni.

La plecare mi-a dat iarăși două degete, dar m-a apucat și cu al treilea, mi-a ținut mîna cîteva secunde într-a lui și mi-a zis:

— Doresc sănătate și treabă bună la județ.

După audiența de la rege, am fost la primul ministru. A doua zi am fost la dejun la Simu.

13 august. Cînd am fost la Rîșca [într-o vizită cu mitropolitul Partenie al Moldovei], bătrîna prințesă Suțu mi-a spus că nu a avut onoarea să mă vadă de cînd sînt prefect. Astăzi i-am făcut o vizită cu Lențuca.

Nu știi cum să-i judeci pe oamenii aceștia. În casa lor pute mizeria, dar au fecior, care servește dulceață cu mănuși albe pe mîni și au grădinar care se ocupă cu florile din seră! Aud că adeseori n-au un franc în casă.

22 august. În una din zilele trecute, servitoarea mă anunță că a venit inspectorul cel mai mare. Am crezut că e un inspector administrativ; era însă I. Kalinderu[2], cu pumnalul la brîu, care venea să-mi facă vizită.

Mi-a spus că sînt un scriitor cunoscut și apreciat și m-a întrebat pentru ce nu am prezentat nimic la Academie.

I-am vorbit de o lucrare ce pregătesc, un ansamblu asupra folklorului și mi-a spus că ar putea-o tipări Academia.

A doua zi a fost la mine Nicu Gane[3]. Îmi place acest bătrîn, care are încă inima tînără și apucăturile unui tînăr. După 23 de ani s-a apucat să isprăvească *Infernul* lui Dante, pe care a început a-l traduce pe cînd era tînăr. Prin noiembrie speră că va fi gata.

E înseninător să stai de vorbă cu acești oameni; cînd însă te vîri între cei care fac politică...

Bădărău m-a chemat la Văratic, unde venise cu Vlădescu. M-am dus. L-am găsit în compania lui Buznea, Dobias și Zirra[4] și a mai multor „dame", mai mult sau mai puțin suspecte. Am stat la masă împreună cu mitropolitul [Partenie] și sara am fost la concert în localul primăriei. Au cîntat Zirra tatăl și fiul. Iar conu Alecu era foarte sentimental, dădea ochii peste cap, cînd se vorbea despre femei și iubire. ■

---

[1] Corneliu Diaconovici (1859-1923), publicist și lexicograf; prim-secretar al asociației ASTRA, sub auspiciile căreia a publicat *Enciclopedia română*, Sibiu, 1898-1904, în trei volume. Nu era rudă cu fostul prefect de Suceava.

[2] Ioan Kalinderu (1840-1913), jurist român; administrator al domeniilor Coroanei; membru al Academiei Române (1893); a publicat studii de drept și istorie română.

[3] Nicolae Gane (1838-1916), prozator, membru al „Junimii"; ministru de domenii (1888), primar al Iașilor (1897); în 1906 a publicat traducerea *Infernului* lui Dante; membru al Academiei Române (1908). În casele sale din Fălticeni, a locuit cu chirie (apoi le-a cumpărat) A. Gorovei.

[4] Alexandru Zirra (1883-1946), compozitor și pedagog român, unul dintre promotorii creației românești de operă *(Alexandru Lăpușneanu, Capra cu trei iezi, O făclie de paști)*.

MAI ÎNTÎI A FOST CEHOSLOVACIA

(Urmare din p. 47)

vățătorii vor fi elementele cele mai utile pentru desfășurarea propagandei revizioniste și a acțiunii defetiste în sînul maselor maghiare și secuiești din Ardeal.

Toți studenții, cărora, desigur, în cazul unui conflict armat, le vor veni în ajutor deopotrivă masele minoritare din Ardeal și elementele instruite, trecute fraudulos peste frontieră, la noi, vor constitui primele grupe de asalt în vederea dezlănțuirii actelor de sabotaj și terorism, distrugeri de poduri, căi ferate, aruncarea în aer a depozitelor de muniții, distrugerea oficiilor poștale și a rețelelor telefonice.

Se afirmă că, atît la Budapesta cît și în provincii, se lucrează cu febrilitate la organizarea lor. Astfel, s-au pus bazele primelor grupe de radiotehnicieni formate din studenți sau absolvenți ai școlilor politehnice, care datorită pregătirii tehnice căpătate vor putea fi imediat utilizați.

De asemenea, întrucît mulți dintre aceștia nu au satisfăcut legea recrutării, fiind amînați pentru continuarea de studii, se purcede în prezent la instruirea lor pe baze militare.

Avînd aceste edificatoare exemple este o imperioasă datorie de a lua din timp — adică cît mai neîntîrziat — măsurile de a stăvili propaganda subversivă și a organiza preîntîmpinarea cu toată energia, dintru început, a oricărei încercări teroriste la granița de vest a țării.

Astăzi, mai mult ca oricînd, la frontiera de vest a țării, în toate posturile de conducere, trebuie să fie puși oameni de mare energie, încredere și spirit de prevedere. ■

ÎN CONSTANTINOPOL, ACUM TREI VEACURI PE URMELE UNUI ROMAN AL PRINCIPELUI NICOLAE MAVROCORDAT

RĂDUCU-GABRIEL PĂUN

În anul 1989, sub titlul bilingv *Filoteo Parerga/ Les Loisirs de Philotée*, **Montréal-Athénes apărea lucrarea** *Preocupările lui Filoteu*, **avînd ca autor pe domnul Moldovei şi Ţării Româneşti, Nicolae Mavrocordat (***Magazin istoric*, **nr. 8, 9/1985). Stabilirea textului, traducerea în limba franceză şi comentariul aparţineau lui Jacques Bouclard, prefaţa fiind semnată de C. Th. Dimaros.**

Alături de Dimitrie Cantemir, Nicolae Mavrocordat se înscrie, aşadar, între principii cărturari, ce au ilustrat nu numai viaţa politică a ţărilor române (să amintim că prin cele patru domnii — două în Moldova: 1710-1711; 1712-1715 şi două în Ţara Românească: 1716; 1721-1730 — a inaugurat epoca pe care, de regulă, o numim „fanariotă"), ci şi pe aceea social-culturală, printr-o serie de reforme în spiritul ideilor iluministe ale vremii.

Domnitorul nu a fost însă doar un om politic, ci şi o distinsă personalitate culturală. Beneficiind de o educaţie aleasă, demnă de un prinţ al Franţei — după cum se exprima un contemporan —, Nicolae Mavrocordat se dovedise un elev remarcabil, uimindu-şi profesorii de limbi străine, filosofie şi istorie. La 18 ani cunoştea şase limbi (turcă, persană, arabă, latină, franceză şi italiană), la care se vor adăuga apoi româna şi, din 1721, ebraica. Stăpînea foarte bine greaca clasică, ce se adăuga limbii materne (în cazul său, mai potrivit ar fi termenul paternă, întrucît tatăl său, celebrul învăţat Alexandru Mavrocordat Exaporitul era grec, mama, Sultana, trăgîndu-se din Muşatini).

Contemporanii erau unanimi în a aprecia cultura prinţului, ca şi vasta sa bibliotecă (*Magazin istoric*, **nr. 6/1976), considerată a fi cea mai mare din Orient, la vremea aceea.**

Încă de la 17 ani, prinţul începuse să compună dialoguri în manieră antică şi poezii, iar ulterior să scrie un număr important de lucrări, pe cele mai diferite teme, dintre care însă puţine au văzut lumina tiparului. Amintim, dintre ele, *Sfaturile*, **către fiul său, Constantin, viitorul domn, şi** *Tratatul despre datorii*.

Solida cultură clasică, lecturile întinse şi profunde din autori renascentişti şi moderni,

faptul că era în permanență la curent cu evenimentele culturale și politice continentale (citea în mod regulat principalele ziare occidentale) l-au impus ca pe o figură luminoasă a culturii sud-est europene a veacului XVIII.

Ca domn, Nicolae Mavrocordat s-a aplecat cu atenție asupra istoriei românești. După cum mărturisea el însuși într-o scrisoare către patriarhul de Ierusalim, Hrisant Nottara (fostul colaborator al lui Brâncoveanu în materie de politică culturală a creștinătății ortodoxe). Mavrocordat luase inițiativa întocmirii unui corpus de cronici a țărilor române, Nicolae Costin, Radu Popescu, Axinte Uricariul, Nicolae Rosetti întocmind, la sugestia sa, letopisețe cuprinzătoare. Curtea voievodului — tipică pentru monarhii luminiști ai Europei — adunase distinși oameni de cultură din toată zona sud-est europeană, celor deja enumerați adăugindu-li-se Nikolauss Wolff, Stefan Bergler, Ioan Scarlatos ș.a., iar corespondența prințului acoperea o arie extrem de vastă pentru posibilitățile timpului: de la Ierusalim la Constantinopol, din Anglia, Franța, Germania la Alexandria.

„Lalele" de Constantinopol

Crescut și format în capitala otomană, viitorul domn cunoștea perfect viața marelui oraș de pe Bosfor. Perioada lui de afirmare a coincis cu o epocă de liberalizare a sistemului politic otoman și a modului de viață în societate (mai ales cel din Capitală), grație domniei lui Ahmed III, între anii 1711 și 1730, numită de istoriografie „epoca lalelelor". Multe dintre aceste aspecte apar și în romanul său, *Filoteo Parerga*.

Acțiunea se petrece după 1715 (anul cînd autonomia Peloponezului e recunoscută de Poartă), iar structura lucrării seamănă foarte mult cu „romanul filosofic", care era foarte popular în epocă în Occident și în care au excelat Voltaire și Montesquieu. Narațiunea este foarte simplă: în fapt, întîlnirile Prințului (personificare a autorului) — adesea frizînd neprevăzutul — pe care le pune în scenă autorul nu sînt decît pretexte pentru intense și profunde discursuri filosofice care ne ilustrează mentalitatea și — nu mai puțin — vestita cultură pe care o dețineau vîrfurile comunității creștine din Constantinopol.

Deși este o lucrare scurtă, în care acțiunea se petrece în numai 24 de ore, romanul reușește să fie o frescă a societății otomane, așa cum se putea observa ea în Capitală. Prințul nu insistă asupra descrierii orașului; ea ar fi fost inutilă, întrucît scrierea se adresa unui public avizat. Un singur element apare distinct: grădinile, care reprezentau una din mîndriile capitalei otomane și, totodată, un domeniu față de care sultanul dovedea o preocupare și o dragoste aparte. „În fine — notează autorul —, dacă actualul sultan se preocupă foarte mult de economii în alte domenii și nu admite risipa, cînd e vorba de înfrumusețarea grădinilor... nu precupețește nici eforturi, nici bani și răsplătește din plin munca ingenioșilor inovatori în materie de grădinărit". Firește, Constantinopolul nu era singurul oraș care deținea astfel de grădini, Versailles ori Sans Souci și chiar Petersburgul aveau parcuri asemănătoare, dar tocmai aici (sau și aici) era realizată joncțiunea lumii răsăritului european cu marile capitale ale continentului.

Romanul e o frescă, dar o frescă deloc statică sau unilaterală. Acțiunea coboară de la sultan la deținuții de drept comun din Ediculé, de la înalte probleme de stat la mărunte afaceri suspecte ale unor falsificatori de bani sau medici de ocazie.

Viața constantinopolitană e dinamică, totul apare în permanentă mișcare. Circulă banii în piața în care se întîlnesc dimineața creștinii. Circulă patrulele însărcinate cu păstrarea ordinii publice, ba chiar intră în urmărirea unui suspect (cu mandat de percheziție în regulă, e adevărat) în curtea amfitrionului celui ce povestește.

Sultanul e idealizat, ca un monarh luminat, în sensul cel mai perfect al conceptului, tipul suveranului complet și de competență multilaterală: „El — scrie Mavrocordat — cuprinde cu spiritul său pătrunzător întregul sistem monarhic, pe care îl animă în diferite feluri datorate geniului său, și îl face să funcționeze, nici chiar amănuntele nu îi scapă din vedere".

Dar viciile aparatului de guvernare apar la fiecare pas: mită, venalitate, afaceri cu bani falși, procese intentate pe nedrept, chiar dacă autorul se străduiește să arate că de fapt, marele stăpîn, pe cît e de binevoitor cu supușii săi, pe atît de dur cu cei care cad în greșeală „pedepsind fără milă persoanele care abuzează de magistraturile care le-au fost încredințate și care asupresc pe acei ce intră sub competența lor".

Deschiderea spre lumea europeană este evidentă. Atît la nivelul stăpînirii („el [sultanul] face puțin caz de venețieni și polonezi, detestă pe ruși, iubește pe francezi, englezi și olandezi și-i consideră pe germani ca fiind războinici de onoare"), cît și al tuturor oamenilor culți. Personajele cărții pomenesc adesea despre lecturile lor, care sînt din clasicii greci și latini, dar și din autori contemporani sau renascentiști: Machiavelli, Hobbes sau Bacon, iar în salonul gazdei erudite se întrec în a face conversație un italian, un francez și un englez, veniți fiecare cu noutăți din întreaga Europă. Călugării capucini și iezuiți își încep — și nu fără folos — activitatea de misionari în Egipt.

O lume în schimbare

Oamenii înșiși înregistrează substanțiale transformări în mentalitate. În mod evident, ei nu mai gîndesc aidoma ca pe vremea lui Soliman Magnificul. Nici otomanii, care încep să se deschidă către cultura occidentală și să predice idei de renovare a modului de viață închistat de pînă atunci, nici grecii, care se simt mai puternici, mai stăpîni pe ei și încep să urce treptat către mecanismele de decizie politică ale imperiului (exemplul Exaporitului fiind cel mai ilustru). Apare, totodată, în germene, acea „mare idee" (și Mavrocordat lasă să se întrevadă aceasta), care va purta poporul grec în lupta sa de eliberare, conștiința apartenenței la marele Bizanț, cucerit cîndva de Mahomed.

Dar orașul — ca orice mare oraș al lumii — păstrează și elementele sale obscure. Creștinii preferă să-și oficieze cultul acasă, pe ascuns, iar alții să devină oficial musulmani (cum e cazul primei gazde a povestitorului, Iacob). De altfel, fenomenul „creștinismului mascat" e cunoscut și din alte surse.

Șarlatania, obscurantismul (religios, mai ales), delicvența, consumul de droguri apar foarte clare în descrierea scenelor din închisoare. Dublate de venalitatea funcționarilor, ele arată într-un fel aparte, slăbiciunile sistemului otoman. Alchimia și practicarea frauduloasă a medicinei, combinată cu elemente de magie, trădează înapoierea culturală și nivelul maselor largi ale societății.

Aducerea în discuție de către narator a modelelor clasice ale sensibilității orientale (poezia lui Nedim și Fuzuli) nu pot acoperi această realitate, deși adesea prințul face observații apreciative la adresa înțelepciunii și nobleței sufletești a otomanilor: „Trebuie infirmată opinia greșită a celor care spun că nația otomană e străină de orice finețe și noblețe; dar, fără îndoială, dacă ea e în adevăr lipsită de lucrările prețioase ale autorilor „moderni... [otomanii] au o pasiune imensă de a cunoaște și de a se instrui și, plătind bani grei, urmează școli, dovedind un suflet însetat de cunoaștere și o deosebită plăcere pentru lucru".

Cu toate acestea, ceva se mișcă în Constantinopol. Imperiul — obosit pe plan militar — pare că răsuflă mai ușurat, dar, se întreabă naratorul, în ce măsură se datorează aceasta miniștrilor (în bună parte greci) sau sultanului?

După cum am văzut, prințul încearcă să acrediteze a doua posibilitate. Considerentele de oportunitate politică ale acestei păreri sînt însă prea evidente ca să-i dăm crezare la acest capitol, mai ales că celelalte surse contemporane (preponderent, franceze sau engleze) dau o cu totul altă imagine a sultanului, decît cea oferită de prinț. Să nu uităm, în aceeași ordine de idei, că numai cu un an înaintea prezumtivei acțiuni a romanului, avusese loc supliciul domnitorului Constantin Brîncoveanu și al familiei sale, supliciu care dăduse în suficient de largă măsură exemplul „prefacerilor" din Imperiul otoman și a calităților umane ale lui Ahmed III.

Nu-i mai puțin adevărat că autorul își face astfel cunoscute ideile sale, influențate de iluminismul european, formulînd un portret al suveranului ideal, luminat, așa cum se contura această figură în scrierile iluministe ale timpului, precum și aceea a curteanului de finețe și abilitate diplomatică, acreditată încă cu cîteva veacuri în urmă de Baldasare Castiglione, al cărui *Manual al bunului curtean*, deși vechi de trei veacuri continua să fie încă un model pentru oamenii acelui timp.

Adăugîndu-se operei cantemiriene, de asemenea vădind o profundă cunoaștere a societății otomane, *Filoteo Parerga* lui Nicolae Mavrocordat reprezintă o secțiune „pe viu" a lumii constantinopolitane a începutului de secol XVIII, o contribuție măcar parțial românească la înțelegerea acestei societăți și, ca atare, o sursă ce merită să fie pusă sistematic în valoare. ■

UN MONUMENT DE CULTURĂ

Situarea poporului român „în calea răotăților", pentru a relua formula lui Grigore Ureche, dar și marea generozitate și pietate a românilor — manifestate prin donații către așezămintele religioase din întreaga arie a bazinului oriental al Mediteranei — au făcut ca bunuri ale patrimoniului cultural românesc să fie risipite astăzi în lumea întreagă. Neobositul căutător de izvoare — în sensul cel mai larg al cuvîntului — care a fost Nicolae Iorga, precum și pasionatul cercetător al „urmelor românești" care a fost Marcu Beza au dat la iveală mărturii ale culturii și simțirii românești, păstrate pe meleaguri străine.

În descendența acestor investigații, domnul Virgil Cândea, membru corespondent al Academiei Române, a realizat o operă cu adevărat monumentală: *Mărturii românești peste hotare* (București, Ed. Enciclopedică, 1991, 602 p.), subintitulată modest *Mică Enciclopedie*, dar al cărei prim volum ce cuprinde literele A-G oferă date și informații de-a dreptul copleșitoare prin abundență și noutăți. Nimeni altul, decît Virgil Cândea, nu putea realiza o astfel de explorare. Cel care, din Statele Unite pînă în Liban, a cercetat „urmele românești" era chemat să dea această vastă enciclopedie, un instrument de lucru fundamental, care va aduce cele mai mari servicii istoriografiei române și străine. Cărți, manuscrise, documente, opere de artă etc. au fost minuțios înregistrate și descrise, alcătuind o uimitoare hartă a răspîndirii generozității și spiritualității românești. Cunoașterea istoriei poporului nostru este astfel substanțial înnoită, prin contribuția unui om de cultură cu un orizont de cunoaștere și interes pe măsura operei realizate.

FI. CONSTANTINIU

DE LA CÂȚĂ NECULESCU, MANFRED VON KILLINGER, CONSTANTIN TĂNASE, LA FIRMA

Dincolo de nota puțin stranie provocată de apropierea dintre cele patru nume, unul mai cunoscut, celelalte mai puțin sau deloc, nu ne aflăm în fața unei „piruete" publicistice, ci în mijlocul unui dens capitol de istorie bucureșteană, care începe pe la mijlocul secolului XVIII și ajunge pînă în zilele noastre. Cîteva secvențe din acest capitol le vom reconstitui acum, pentru a descifra enigma clădirii de pe Calea Victoriei cu numărul 174.

Vom începe cu Gh. Crutzescu, autorul admirabilei monografii intitulate *Podul Mogoșoaiei*, publicată în 1943: „La celălalt colț al străzii, Legațiunea Germaniei, cu modificările aduse succesiv, sunt încă vechile ziduri ale lui Câță Neculescu, cel mai original dintre toți Neculeștii pomeniți pînă aci".

Într-un document din 1776, doi membri ai unei familii Neculescu sînt menționați ca stăpînind locuri întinse în zona de la răsărit de Biserica Albă; în 1830–1831, documentele vorbesc despre alți Neculești, posesori de case și terenuri în aceeași zonă a orașului. Neculeștii sînt o familie foarte numeroasă, înrudită cu alte neamuri de vază ale timpului (Balș, Polizu, Filitti, Slătineanu, Urdăreanu, Kretzulescu, Fălcoianu și alții), după cum îi menționează Octav-George Lecca în lucrarea sa *Familii boierești române*.

Consultînd *Planul orașului București din 1895–1899*, pe Calea Victoriei, la nr. 188 este indicată „casa Dimitrie Cezianu", care pînă în preajma acelei date aparținuse lui Câță Neculescu. Noul proprietar a efectuat unele lucrări, fără a modifica însă structura clădirii pe care o vedem și azi în același loc al Căii Victoriei, dar cu un număr schimbat datorită modificărilor topografice; ea are acum nr. 174, cum figurează la cadastru de cîteva decenii. Noul proprietar a efectuat unele amenajări în interior, ceea ce o dovedește și anul 1896 purtat de unul din exemplarele ziarului *Epoca* lipit pe spatele tapetului cu care au fost ornamentați pereții interiori la acea dată și descoperit în aceste zile, cu ocazia renovării clădirii de către firma SALTO-S.R.L.

Făcînd un alt salt peste timp, clădirea din Calea Victoriei 174, ni s-a impus din nou atenției în cursul evenimentelor din deceniile 4–5 ale secolului nostru. Într-un anuar statistic al Capitalei din 1936, la adresa indicată figurează sediul Legației germane din București, unde între 1936 și 1944, și-au desfășurat activitatea cei doi miniștri plenipotențiari ai celui de-al III-lea Reich: Wilhelm Fabricius și baronul Manfred von Killinger. În 2 septembrie 1944, acesta din urmă, împreună cu secretara sa, și-au pus capăt zilelor (vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1986).

Peste puțin timp, prin anii '50, clădirea din Calea Victoriei 174 a reintrat din nou în fluxul vieții orașului. Aici au funcționat una din sălile de spectacole ale Teatrului „Constantin Tănase" și Agenția de impresariat artistic ARIA, iar o vreme și-au avut redacțiile două publicații: *Revista muzeelor* și *Monumente istorice și de artă*; în sala respectivă s-au ținut diverse reuniuni și cicluri de conferințe și nu întîmplător, poate, una din primele întruniri ale scriitorilor bucureșteni, după Revoluția din decembrie 1989, s-a desfășurat tot aici.

După o „patronare" comunistă de peste 45 de ani, timp în care nu s-a ținut cont de bogata istorie a acestei clădiri – grație Societății comerciale româno-austriacă SALTO-S.R.L., prin dinamicii ei conducători *Ovidiu Vladu* și *Marcel Pușcaș* (cei care au finanțat lucrările de renovare), prin talentul și bunul gust al arhitectului Camil Roguski (acesta s-a ocupat și de restaurarea Palatului Cotroceni și a Castelului Peleș) – astăzi edificiul se află în mîini bune. Sîntem siguri că ei vor continua lanțul întrerupt de comuniști, redînd Capitalei, și nu numai ei, o clădire plină de istorie.

...Chiar dacă Câță Neculescu a rămas un nume ascuns în pagini de mult tipărite, el coboară din cînd în cînd pînă în pragul vieții noastre cotidiene, aducîndu-ne aminte un străvechi proverb: Cine n-a zidit o casă...

IOANA URSU

• Activităţi oficiale şi griji domestice • Un vis: rolul de eminenţă cenuşie • Viaţa la Bucureşti: „extraordinar de scumpă“ • De la hotel Hugues la Şosea • Echipaje luxoase şi lachei • Un baron baltic, un bastard fudul, un „faux bonhomme“ şi un domn „foarte levantinizat“ • Oameni noi şi un prieten vechi • Aristarhi Bey informează

JOSEPH MARIA VON RADOWITZ

ÎN MISIUNE LA BUCUREŞTI (II)

DUMITRU HÎNCU

Pentru a înţelege cît mai exact
atribuţiile şi activităţile oficiale ale lui Joseph von Radowitz,
nu e, desigur, lipsit de interes dacă amintim
că în jurul anului 1871, la Bucureşti
(care avea atunci o populaţie de circa 220 000 locuitori)
trăia o colonie de vreo 2 000 resortisanţi (supuşi) şi protejaţi ai Prusiei,
iar în toată ţara numărul acestora era de 5 000-6 000.
Consulul general al Prusiei avea în subordinea sa
consulate la Iaşi şi Galaţi, viceconsulate la Sulina şi Giurgiu
şi o agenţie consulară la Craiova.
Personalul Consulatului general era totuşi, destul de restrîns.
În afara diplomatului de carieră din fruntea lui,
acesta se compunea dintr-un vice-consul, un dragoman,
un şef de birou, un secretar de cancelarie şi trei slujbaşi mai mărunţi.
În afara îndatoririlor din capitala ţării,
consulul general era şi reprezentantul ţării sale
în Comisia europeană a Dunării, cu sediul la Galaţi.

De la hotel Hugues la Şosea

Toate acestea, la care se adăugau, firește, și inerentele obligații protocolare și mondene, ar fi putut umple din belșug timpul lui Joseph Maria von Radowitz. El s-a socotit însă îndrituit să joace și un rol de eminență cenușie, de consilier ocult al prințului Carol, ceea ce, în chip firesc, s-a dovedit ulterior un izvor de nedorite și nu puține complicații. Dar să nu anticipăm...

Pentru moment, să-l însoțim însă în primii săi pași prin capitala României. Sosit la post, von Radowitz s-a instalat la hotelul Hugues, cel mai elegant stabiliment de acest fel din Bucureștii vremii. Cum intenționa totuși să-și aducă și soția, iar prințul Carol își exprimase de la bun început — ne asigură von Radowitz — dorința și speranța de a-l vedea aranjîndu-și o casă frumoasă și de a face ceva pentru societatea bucureșteană, *„ceea ce era și cel mai bun mijloc de a dobîndi influență și a fi și pentru el util“*, noul consul general a început să caute o reședință potrivită. În cursul acestor căutări, spre surprinderea lui, a trebuit să constate că viața la București era *„extraordinar de scumpă“* și că salariul său (de 8 000 de mărci) nu era îndestulător pentru a-i asigura o *„reprezentare“* demnă de ceea ce el considera că se cuvenea rangului său. Pus în fața acestei situații nescontate, von Radowitz a scris la Berlin superiorului său direct, Keudell, pentru ca acesta, la rîndul lui, să intervină pe lîngă Bismarck spre a i se pune la dispoziție mijloacele necesare. Dar, în locul răspunsului sperat, s-a pomenit cu un reproș prea puțin diplomatic și ieșit parcă mai degrabă de sub pana vreunui Feldwebel (plutonier) de intendență, care îi preciza ritos mai întîi că, *„așteptările prințului“* cum că o reprezentare adecvată i-ar putea fi de folos din punct de vedere politic erau *„oarecum copilărești“*, iar în al doilea rînd că *„un popor decăzut nu*

putea fi ținut în frîu prin dineuri fine, ci prin cîteva batalioane energice".

Întrucît trimisul prusian a renunțat la ideea de a găsi o casă frumoasă în centrul Capitalei, s-a mulțumit cu una situată spre margine, mai exact într-o latură a Șoselei Kiseleff și aparținînd *„unei doamne Filipescu, născută prințesă Bibescu"*. După o seamă de amenajări ale sistemului de încălzire, întrucît casa era, de fapt, o reședință de vară, von Radowitz a avut plăcerea să constate că soția sa a găsit-o totuși cît se poate de convenabilă, așa că au continuat să locuiască acolo și în cursul iernii următoare.

Singurul inconvenient era acela că, locuința fiind departe de centrul politic și comercial al orașului, se impunea neapărat cumpărarea de trăsuri și cai. *„Lucru oricum obligatoriu la București"* — ne explică, de altfel, von Radowitz — unde *„lumea bună"* nu se deplasa decît cu echipaje care mai de care mai luxoase. Încît și-a adus și el trăsuri de la Viena și a cumpărat niște cai frumoși din Transilvania pe care, la rechemarea sa, i-a vîndut chiar cu cîștig. În plus, ne mai povestește tot el, trimișii marilor puteri la București, precum și boierii de vază, călătoreau prin oraș însoțiți întotdeauna de un lacheu și adaugă: *„În felul acesta, am avut și eu parte, singura dată în viața mea, de un «chasseur», cu multe galoane, egretă fluturînd în bătaia vîntului și cuțit de vînătoare scînteind în soare, podoabă acum tot mai anacronică în casele diplomaților și la ambasade".*

Corpul diplomatic bucureștean

Un alt demers, ba chiar prioritar, al lui von Radowitz a fost, se înțelege, stabilirea de contacte cu membrii corpului diplomatic acreditați la București. Reprezentanții celorlalte mari puteri erau învestiți cu titlul de „agent diplomatic", în vreme ce acela al Prusiei trebuia încă să se mulțumească cu titulatura de consul general. Ceea ce nu crea totuși vreo discriminare pentru cel din urmă — ne liniștește von Radowitz, *„căci și mie mi se spunea «Mr. l'agent», iar cînd mi-a venit soția* — remarcă el ironic —, *cei care i se adresau, o complimentau de cele mai multe ori cu apelativul «Madame l'agente», ceea ce era oricum mai bine decît un altul uzitat uneori, cel de «Madame la Console»".*

Mai mult, răsfoind *Notele și amintirile* consulului general al Prusiei ajungem la convingerea că acesta nu numai că nu încerca vreun sentiment de inferioritate, ci, dimpotrivă, avea o senzație exact contrară față de colegii săi din București, asupra cărora ne-a lăsat o descripție, poate uneori fidelă, dar sigur dezbărată de orice curtoazie. Oricum, după părerea lui von Radowitz, cel mai bun cunoscător al locurilor și oamenilor din România vremii era trimisul țarului, baronul baltic Offenberg, venit în țară ca ofițer, cu trupele de ocupație ruse, în 1853, și, ca atare, *„văzuse născîndu-se mai multe Românii".*

Acest baron, afirmă von Radowitz, *„reprezenta, însă, o politică prea puțin favorabilă intereselor țării și avea o atitudine plină de dispreț față de tot ce era moldo-valah, ceea ce nu-l împiedica, totuși, să se bucure de o mare popularitate, îndeosebi în cercurile feminine".* Grație recomandării căpătate la Istanbul din partea contelui Keyserling, baronul Offenberg s-a arătat cît se poate de prietenos față de consulul general prusian, care ne și asigură că i-a fost *„cel mai de încredere și util coleg".*

Un personaj foarte original era însă, neîndoios, consulul general austro-ungar Zulauf-Pottenburg. Acesta era un fiu natural al bătrînului prinț Nikolaus Esterhazy, care-i legitimase situația civilă sub numele mamei — Zulauf. Dar diplomatul austriac nu numai că ignora superb obîrșia-i cam echivocă, dar se remarca tocmai prin faptul ca era extrem de fudul, oricînd gata să facă caz de ascendența-i prea aristocratică. Altminteri, pe plan politic, ne asigură von Radowitz, colegul său Pottenburg era nul și, de altfel, nici nu se sinchisea de nimic, îndeletnicindu-se, mai ales, cu treburi mărunte, *„reminiscență posibilă a fostei sale activități din cadrul poliției politice".*

Dar nici reprezentantul englez nu găsea mai mult har în ochii lui von Radowitz. *„Mr. Green* — ni-l descrie diplomatul prusian — *era un bătrîn semi-oriental, cum mai erau mulți pe vremea aceea în serviciul consular britanic și nu se mai potrivea deloc cu epoca în care metoda minciunilor viclene și a făgăduielilor ipocrite începuse să devină depășită pînă și în politica moldo-valahilor. Era de mult recunoscut ca un* faux-bonhomme *și nu se bucura de nici o influență".*

Dimpotrivă, în izbitor contrast cu el, se detașa, sub raport etic și comportamental, personalitatea trimisului francez, Mellinet, care avea să plece însă în scurtă vreme din București, înlocuit, de altfel, de un fost coleg de la München al diplomatului prusian.

Trimișii Greciei și Italiei au fost scutiți și ei de comentariile acide ale lui von Radowitz. Turcia nu avea reprezentant decît în Comisia europeană a Dunării, întrucît relațiile politice ale României cu Imperiul otoman mai erau încă de competența agentului român la Istanbul, iar problemele referitoare la frontiere de aceea a valiului Bulgariei sau a pașei de Rusciuc. Consulul olandez la București era, în viziunea lui von Radowitz, *„un domn bătrîn și foarte levantinizat"*, pe nume

Keun. În schimb, primul trimis al Statelor Unite ale Americii la noi, Benjamin Franklin Peixotto, s-a bucurat de toată atenția consulului general prusian, care recunoaște că avea motive bine întemeiate să fie părtinitor în judecata lui. Într-adevăr, în 1887, în amintirile asupra perioadei petrecute de el la București, Peixotto i-a făcut un portret foarte măgulitor lui von Radowitz, care s-a și

sivă, cu dinții ca de mărgăritar, iar bărbia frumoasă și o statură potrivită, trupul zvelt, denotau un aer de autentic gentilom. Sau, ceva mai departe, tot după Peixotto: *„Vorbind cu egală ușurință franceza și engleza, el amesteca deseori în graiu-i natal expresii împrumutate din cunoașterea și folosirea celor dintîi"*.

Mai mult, n-ar fi putut, desigur, pretinde nici chiar von

totuși perfid consulul general, juca și ea un rol de seamă în înalta societate bucureșteană. Secretariatul particular al prințului era condus de un consilier, alsacian de origine, pe nume Vogel, *„un om vrednic, dar nu prea reprezentativ"*, în schimb *„foarte devotat"*. Cu unul din subalternii acestuia, von Radowitz a intrat însă din cauza *„lipsei lui de tact în societate"*, într-un conflict

Patru delegați în Comisia europeană a Dunării pe una din străzile Galaților, în 1859: baronul Offenberg (Rusia), Omer pașa (Turcia), D. de Bitter (Prusia) și D. Engelhardt (Franța); în această Comisie, von Radowitz va reclama „o împuternicire infinit mai cuprinzătoare" decît aceea de reprezentant al Prusiei

grăbit să-l reproducă *in extenso* în propria relatare. În felul acesta, ne putem face și noi o imagine asupra impresiei pe care o producea Joseph Maria von Radowitz celor pe care-i cunoștea. Văzut de Peixotto, von Radowitz se înfățișa privirilor ca un bărbat frumos, cu trăsături fine și pielea albă ca de femeie. Mustățile lungi și răsucite, mai deschise la culoare decît părul castaniu, îi acopereau numai în parte o gură expre-

Radowitz.

Acreditat pe lîngă prinț, Joseph Maria von Radowitz a avut, în mai mare măsură decît alți agenți diplomatici din epocă, posibilitatea de a cunoaște resorturile intime ale Curții și demnitarii ei. Căci a întreținut excelente relații cu mareșalul Curții, Filipescu, care — ne asigură el — *„își îndeplinea bine misiunea"*; soția acestuia, o femeie frumoasă și agreabilă, *„d'un riche passé"*, a ținut să adauge

ce n-a putut fi stins decît grație intervenției prințesei Elisabeta. Slujbașul în cauză, consilierul financiar Abegg, fusese trimis de tatăl prințului la București spre a pune ordine în finanțele oarecum în derivă ale Curții. Von Radowitz l-a găsit *„necuviincios"* și ne încredințează că ar fi *„atras multe critici și necazuri prințului"*, deși tot el recunoaște că se prea poate să-l fi și *„scutit de anumite treburi superflue"*.

Tertipul colegului francez

Abia pornit pe calea familiarizării cu noile realități de care lua cunoștință, von Radowitz a avut ghinionul să contracteze o enterită, dublată de o afecțiune a ficatului, care l-a țintuit mult timp la pat, iar cînd s-a însănătoșit, a trebuit să abordeze și cea de a doua latură a misiunii lui, aceea de reprezentant în Comisia europeană a Dunării, pentru care, atîta vreme cît a rămas la noi, a și arătat, de altminteri, o nedisimulată predilecție. Ne explică chiar el: *„După larma politică și viața zgomotoasă a Bucureștiului, era, de fiecare dată, o plăcere să cobor spre gurile Dunării, la bordul excelentului vas cu aburi și să mă îndeletnicesc o vreme numai cu treburi bine puse la punct și concrete, să iau parte la o acțiune importantă, care realiza și obținea lucruri realmente utile"*. Această deslușire comportă însă cîteva lămuriri suplimentare. Comisia europeană a Dunării fusese creată prin Tratatul de la Paris din 1856, odată cu o alta: Comisia statelor riverane. Cea dintîi avea doar mandatul de a se îngriji de amenajarea pentru navigație a gurilor fluviului, urmînd ca, ulterior, să se contopească cu consora ei. În realitate însă, în curgerea vremii, relația dintre cele două comisii a luat un sens total contrar prevederilor tratatului prin care fuseseră create. Comisia riveranilor nu și-a putut impune autoritatea, iar următoarele conferințe ale marilor puteri europene au tot prelungit mandatul Comisiei europene a Dunării. În răstimpul cît von Radowitz se afla la București, mandatul acestei comisii ar fi trebuit tocmai să expire. Dar cum nu s-a întîmplat așa, ea continua să exercite o autoritate suverană asupra cursului fluviului de la Brăila și pînă la vărsarea în mare, poseda propria-i poliție, preleva impozite, promulga ordonanțe obligatorii, contracta împrumuturi și avea propriu-i drapel (vezi *Magazin istoric*, nr 6/1970).

Prusia, Rusia și Austria — ne spune von Radowitz — erau reprezentate în Comisia europeană a Dunării prin consulii generali sau agenții diplomatici acreditați la București, Anglia, Franța, Italia și Turcia aveau însă comisari speciali desemnați în acest scop. Deși fluviul străbătea în cea mai mare parte

Manolache Costache Epureanu — șeful unui guvern „de nuanță intermediară, absolut nouă"

teritoriul ei, România nu era încă admisă a face parte din Comisie, al cărei secretar general era un... alsacian, pe nume Wohler, *„o perlă de șef de cancelarie"*, după opinia lui von Radowitz. Oricum, dar spre necazul diplomatului prusian, la prima-i tentativă de a lua parte la lucrările Comisiei n-a fost admis decît la o singură ședință, din cauza opoziției categorice a colegului francez, care a refuzat să-i accepte acreditarea în calitate de reprezentant al Confederației statelor germane de nord, ci doar al Prusiei. *„Împrejurarea că tocmai francezul s-a prevalat de acest tertip m-a frapat. Căci, se vede că el nu bănuia că, în scurt timp, voi reclama pentru mine o împuternicire infinit mai cuprinzătoare"*, va remarca, malițios, după decenii, von Radowitz, făcînd o aluzie cum nu se poate mai străvezie la rezultatul războiului franco-prusian izbucnit în primăvara aceluiași an și la crearea celui de al II-lea Reich.

Pînă una-alta însă nevoit să se întoarcă curînd la București, consulul general al Prusiei a aflat la cîrma țării un nou guvern. *„Golescu* — notează el — *nu mai izbutise să facă față Camerei și nici să alcătuiască un alt cabinet «alb»; unul «roșu» nu voia prințul, încît se apelase la o nuanță intermediară, absolut nouă, partidul junimist. Cei mai mulți dintre noii miniștri erau* homines novissimi *doar primul ministru* [Manolache Costache] *Epureanu avea îndărătul lui un trecut parlamentar mai îndelungat. Printre proaspeții numiți se afla, spre plăcuta mea surpriză, și colegul de corporație studențească și prietenul Petre Carp* [ca ministru de externe]. *De la venirea mea la București ne mai salutasem cu multă căldură, însă nu ne întîlnisem prea des. El făcuse parte dintr-o gașcă politică gălăgioasă care desfășurase o acerbă opoziție față de prinț, prin ziarul* Payis Roumain, *co-redactat de Petre Carp. Aceasta a fost prima și cea mai puțin recomandabilă activitate a lui. Dar din momentul în care a fost chemat la o activă colaborare în sînul guvernului, a renunțat la fostele lui reminiscențe și a devenit un convins, devotat și bun reprezentant al intereselor dinastiei. În calitate de ministru de externe al țării în care eram acreditat, el a arborat față de mine un aer cordial, însă nici unul, nici*

(Continuare în p. 82)

LETONIA

Începută cu Estonia *(Magazin istoric*, nr. 2/1992), incursiunea noastră în trecutul istoric al celor trei ţări baltice, ce şi-au cîştigat recent independenţa, continuă cu Letonia[1].

Ţară scăldată de apele Mării Baltice şi flancată, la nord şi la sud, de celelalte două surori, Estonia şi Lituania, Letonia (64 500 km² şi 2 647 000 locuitori — după recensămîntul din 1987) a fost una dintre cele mai dezvoltate zone din punct de vedere economic ale U.R.S.S., păstrîndu-şi, o vreme, o evoluţie de tip occidental.

Cele mai vechi mărturii arheologice despre existenţa omului pe teritoriul Letoniei datează din mezolitic (mileniile 9-4 î.e.n.), primul strat de cultură mezolitică fiind descoperit în 1964, în staţiunea Osas. Neoliticul este şi el bine reprezentat arheologic: în staţiuni de pe litoralul baltic sau de pe malurile unor lacuri s-au găsit unelte din piatră şi din oase şi obiecte de lut. În mileniul I î.e.n. patriarhatul a luat locul matriarhatului, au apărut primele unelte de fier, iar cultivarea pămîntului a devenit principala ocupaţie, creşterea animalelor, pescuitul şi vînătoarea trecînd pe locul secundar.

Triburile ce locuiau zona în neolitic au fost „vizitate" în mileniul II î.e.n. de strămoşi ai unor triburi baltice (zemgáli, seli, latgai), aşa încît se consideră că letonii — atestaţi pe ţărmurile Balticii din primele secole ale erei noastre — provin din amestecul acestor două grupuri de populaţii.

În epoca următoare, în zonă s-au dezvoltat metalurgia, olăritul şi alte meşteşuguri, precum şi negoţul, ce beneficia de o importantă arteră comercială, fluviul Daugava, făcînd legătura între populaţiile Letoniei şi cele est-slave. Pe teritoriul Letoniei s-au descoperit monede arabe, bizantine sau provenind din Europa apuseană.

În evul mediu, societatea letonă era constituită din „nobiles" sau „meliores", ce ocupau puncte fortificate (400 identificate), ţărani, meseriaşi şi negustori, populînd centre cunoscute ca Mejotne, Tervete, Riga, Er-

[1] Desigur că, după eliberarea lor de sub dominaţia sovietică, istoricii celor trei ţări baltice îşi vor elabora propria istorie, o vor supune unor analize noi şi complete, beneficiind eventual de revelaţii documentare la care noi nu am avut acces. Menţionăm, de asemenea, că în întocmirea acestui articol ne-am izbit de penuria surselor documentare — de altfel şi acelea contradictorii — fapt explicabil însă, tema nemaifiind prezentă pînă acum în istoriografia română.

În imagine: vedere contemporană din Riga, vechiul oraş germanic, fondat în anul 1201 de episcopul Livoniei Albert de Buschoevden.

sica, Ludza, Culdiga. Istoria letonă a reţinut prinţi de renume ca Viesturs, Talivalds, Rusinch, al căror stindard roşu cu bandă albă a rămas drapelul naţional al Republicii Letone pînă în epoca independenţei ţării, dintre anii 1918 şi 1940.

După ce, în vechime, au rezistat unor presiuni din partea slavilor, scandinavilor şi finlandezilor, letonii au trecut prin patru perioade distincte de stăpîniri străine:

a) *Dominaţia pur germană* (1158-1562). Din a doua jumătate a secolului XII, în bazinul Daugavei (Dvinei) şi-au făcut apariţia negustori din oraşele Germaniei de Nord (susţinuţi de feudalii germani şi de Biserica catolică), care au încercat să pună stăpînire pe traseele comerciale ce străbăteau Letonia. În anul 1185, un călugăr venit din Holstein, Meinhard de Segenberg, a fondat la Uexküll, la vărsarea Dvinei, prima biserică din Letonia, iar în anul următor arhiepiscopul de Bremen l-a consacrat pe acesta episcop al Livoniei (regiune istorică ce cuprindea teritorii ale Letoniei şi Estoniei actuale).

În octombrie 1199, papa Inocenţiu III a predicat o cruciadă împotriva populaţiilor din Livonia, numindu-l episcop al Livoniei pe Albert de Buschoevden (mort în 1229), care va conduce expansiunea germană în regiunea baltică. Doi ani mai tîrziu, episcopul Albert de Buschoevden a fondat oraşul Riga, unde şi-a transferat sediul şi unde a stabilit ordinul militar al gladiferilor, întemeiat în anul următor, în scopul supunerii şi creştinării triburilor baltice. În tot cursul sec. XIII, două ordine religios-războinice germane, al teutonilor şi al gladiferilor (ce aveau să fuzioneze în 1237), au implantat în zonă burguri, în jurul cărora s-au dezvoltat oraşele Dünaburg (Daugavpils), Libau (Liepaia), Mitau (Ielgava), Windau (Ventspils) etc. S-a constituit atunci o foarte puternică feudalitate a pămîntului, aceea a „baronilor germani" *(Baltische Ritterschaft)*, care i-au redus la starea de şerbie pe letoni. Sub toate celelalte dominaţii ce se vor succeda pe teritoriul leton, pînă la începutul veacului XX, această oligarhie îşi va menţine neatinse poziţiile.

Totodată, veacul XIII a gemut sub convulsii teutono-letone, între care: în 1226, un conflict între episcopul Albert, ordinul gladiferilor şi oraşul Riga a impus un arbitraj papal, fiecare primind o treime din teritoriile baltice. Zece ani mai tîrziu, în bătălia de la Saule, cavalerii gladiferi au fost zdrobiţi de lituanieni şi zemgali. Anul 1260 a adus marelui cneaz leton Mindovg o mare victorie pe lacul Durbe, asupra forţelor unite ale teutonilor, livonienilor şi danezilor.

Mai tîrziu, în veacurile XIV-XV, oraşele letone au fost împînzite de negustori şi meşteşugari organizaţi în bresle şi ghilde, ce monopolizâseră întreg comerţul din zonă. Pe atunci, ceea ce este azi Letonia erau două state: Livonia şi Curlanda, dintre care primul a devenit foarte puternic, deşi sub dominaţie germană, reuşind să beneficieze, de fapt, de o totală independenţă între anii 1347 şi 1494. Livonia a luptat în acel timp cu Polonia şi Moscova (1411-1494), epuizîndu-se în acest efort şi devenind o ispititoare pradă pentru vecini.

În anii '20 ai veacului XVI, în Letonia s-a introdus Reforma, răspîndindu-se lutheranismul: seniorii feudali, episcopii şi membrii ordinului livonian au rămas catolici, numai iobagii îmbrăţişînd noua religie, lutherană. Pe acest fundal religios fărîmiţat, structurile politice ale Livoniei şi-au sporit şubrezenia.

b) *Dominaţia poloneză* (1562-1795). În secolul XVI, de teama ţarului Ivan cel Groaznic, care a organizat expediţii în Livonia, gladiferii s-au plasat sub suzeranitatea Poloniei. Ultimul Mare Maestru al gladiferilor, Gotthard Kettler, a secularizat ordinul, a fost obligat să abandoneze o parte din teritoriul Suediei, iar Livonia Poloniei (1561), dar a primit în compensaţie ducatul Curlandei, unde a introdus lutheranismul (1566). În secolul XVII, învinsă de Suedia, Polonia a pierdut Livonia (1621), din care nu a păstrat decît o mică parte, ce se va numi „Livonia poloneză" [Letgalia], prin opoziţie cu „Livonia suedeză". Era o nouă fărîmiţare a teritoriului leton. Pentru a-şi întări stăpînirea, magnaţii polono-lituanieni au organizat o contrareformă: la Riga s-a creat un colegiu iezuit.

c) *Dominaţia suedeză* (1629-1721). Ea s-a extins doar peste Livonia, administrată de guvernatori generali suedezi. În urma războiului polono-suedez pentru stăpînirea Livoniei (1600-1629), încheiat prin armistiţiul de la Altmarck (26 septembrie 1629), război care a devastat din nou teritoriul Letoniei, Suedia a primit Letonia de nord (cu Riga), iar Polonia Letonia de sud (Letgalia). Stăpînirea suedeză a fost binefăcătoare, dar de scurtă durată.

d) *Dominaţia rusă* a cuprins la început Livonia, după pacea de la Nystadt (1721), apoi şi Curlanda, după a treia împărţire a Poloniei (1795), şi a durat pînă în 1918. După ce, în bătălia de la Poltava, armata rusă condusă de Petru I i-a înfrînt pe suedezii lui Carol XII (în anul 1709), în 1710 armatele ruse au cucerit Revelul (Tallinn), Riga şi Viborgul, pentru ca, la sfîrşitul Războiului nordic (1700-1721), ruşii să capete Livonia, cu Riga, şi Estonia, cu Revelul şi Narva. Practic, începînd din 1795, Letonia a intrat sub stăpînire rusă, în condiţiile în care baronii baltici au continuat să domine viaţa politică a ţării. Incontestabilă, în toată această perioadă, a fost superioritatea culturală a germanilor, reprezentanţi privilegiaţi ai puterii publice în ţară. Din 1795 pînă în 1882, de pildă, din 15 guvernatori ai Livoniei 14 au fost germani.

Sub dominaţie rusească, populaţia letonă — în cea mai mare parte formată din şerbi — a obţinut libertate personală, dar nu şi pămînturi. În 1812, cînd francezii lui Napoleon au ajuns în gubernia Curlanda, ocupînd-o, ţăranii letoni au nutrit mari speranţe în eliberarea lor. Speranţele le-au fost însă înşelate. Pentru a menţine puterea nobililor, guvernul ţarist a elaborat o serie de reforme în Curlanda (1817), Livonia (1819) şi Letgalia (1861). Ca efect al noii legi agrare, promulgată în 1861 *(Magazin istoric*, nr. 11/1991), a început să apară o clasă distinctă de mici fermieri, nucleul primilor germeni de naţionalism leton. Standardul de educaţie şi cel economic, băncile, afacerile municipale, reţeaua de căi ferate — în 1861, s-a inaugurat traseul Riga-Daugavpils, în 1868, Riga-Elgava), preţuirea folclorului (cîntecele populare letone se numeau „dainas") i-au plasat pe letonii din Curlanda şi Livonia cu mult deasupra nivelului de civilizaţie al populaţiei din imperiul ţarilor. Din punct de vedere capitalist, la începutul sec. XX, Letonia era una dintre cele mai dezvoltate regiuni ale Rusiei.

Într-o perioadă vulcanică, precum cea a revoluţiei ruse din 1905, în Letonia s-a născut ideea de independenţă şi autonomie, susţinută de un inginer agronom, Karlis Ulmanis, care a plătit cu exilul în S.U.A. (1905-1913) lupta pentru a-şi găsi prozeliţi. Mişcarea pentru independenţă a fost crud reprimată de ţar: 2 000 le-

toni au fost executaţi, iar alţii deportaţi în Siberia.

Primul război mondial părea a constitui o oportunitate pentru scopul independenţei. Intraţi în Libau, în mai 1915, germanii au fost opriţi pentru mai multe luni de către regimentele letone, dar, după revoluţia rusă din februarie 1917, ei au reuşit să pătrundă în Riga (20 august 1917). Un Consiliu naţional leton, format în noiembrie 1917, din care făcea parte şi Ulmanis, a susţinut moralul populaţiei, protestînd împotriva păcii de la Brest-Litovsk (martie 1918), care a stabilit protectoratul german asupra unei mari părţi a ţării. Bolşevicii au cedat Letonia germanilor, care urmăreau crearea unui mare ducat ereditar pentru împărat.

Victoria aliaţilor în război a permis, la 18 noiembrie 1918, proclamarea Republicii letone independente şi formarea unui guvern provizoriu. O lună mai tîrziu, bolşevicii au invadat Letonia, declarînd, printr-un manifest, trecerea întregii puteri în mîinile Sovietelor. În ciuda condiţiilor de armistiţiu ce le impuneau să rămînă în ţară pînă la formarea unei armate naţionale, germanii s-au retras fără luptă. Vreme de mai multe luni, letonii, o armată de 80 000 oameni, sprijiniţi în ascuns de „divizia de fier" a lui von der Goltz şi de ruşi albgardişti, au opus o puternică rezistenţă bolşevicilor. După dure operaţii de iarnă, cu concursul polonezilor şi al unor unităţi albe estone, ei i-au respins pe bolşevici. La 22 mai 1919, Riga era a letonilor, iar la 22 martie 1920, s-a încheiat un armistiţiu cu bolşevicii, apoi un tratat de pace, la 11 august.

La 26 ianuarie 1921, marile puteri au recunoscut *de jure* independenţa Letoniei, admisă, pe 21 septembrie acelaşi an, în Societatea Naţiunilor.

Reunită pentru prima oară la 1 mai 1920, Adunarea Constituantă a votat, în octombrie acelaşi an, o lege agrară ce ataca poziţia hegemonică a baronilor baltici, iar pe 15 februarie 1922 o constituţie democratică oferea puterea executivă unei Camere unice, formate din 100 membri, „Saeima", aleasă pentru trei ani, prin vot universal, egal, direct, secret şi proporţional. Preşedintele Republicii era ales pe aceeaşi durată (primul preşedinte a fost Jean Tschakste, al cărui mandat a fost reînnoit pînă în 1927, an în care lui Tschakste i-a succedat Gustav Zemgals).

În toată perioada independenţei ţării, comerţul Letoniei s-a desfăşurat cu precădere cu Marea Britanie, Belgia şi Germania (export) şi cu Germania, Marea Britanie, Rusia sovietică şi Lituania (import).

În pofida existenţei unei constituţii democratice, Letonia a cunoscut, după primul război mondial, o perioadă de instabilitate politică, căreia i-a pus capăt o lovitură de stat, la 15 mai 1934, întreprinsă de liderul agrarian Karlis Ulmanis, care în anii 1925, 1926 şi 1931 fusese preşedinte al Consiliului de Miniştri. El a suspendat Constituţia, a stabilit un regim autoritar şi şi-a asumat puteri de şef de stat (1936), cumulînd titlurile de preşedinte al Republicii şi preşedinte al Consiliului de Miniştri. După cum se ştie, în urma pactului Ribbentrop-Molotov, din 23 august 1939, şi a prevederilor din protocolul adiţional secret, act urmat de agresiunea nazistă asupra Poloniei, Letonia a fost obligată să accepte ocuparea mai multor aerodromuri şi baze navale de către armata sovietică, stipulaţii ale unui tratat de prietenie şi asistenţă mutuală letono-sovietic, încheiat la 5 octombrie 1939, ce completa un alt tratat, de neagresiune, între cele două ţări, semnat încă din februarie 1932. Reprezentanţii Letoniei şi ai Estoniei au fost prezenţi la Londra, în iulie 1933, unde s-au încheiat convenţiile pentru definirea agresiunii.

În iunie 1940, U.R.S.S. a invadat întreaga Letonie, care — la 3 august — a fost proclamată republică sovietică şi a intrat în componenţa U.R.S.S. Ulmanis a fost arestat, deportat în U.R.S.S. (iulie), iar 35 000 letoni au fost exilaţi în Siberia. În vara anului 1941, germanii i-au alungat pe ruşi din Letonia. La 1 iulie ei au ocupat Riga. Trupele germane au ocupat ţara, pentru trei ani, pînă în toamna lui 1944, cînd a început ofensiva sovieticilor în zona Mării Baltice, aceştia intrînd în Riga la 13 octombrie şi restabilind Republica Socialistă Sovietică Letonă, pentru aproape o jumătate de veac.

Mînaţi de un puternic simţ al naţionalităţii lor, letonii au luptat, în numele acestui ideal, vreme de şapte secole şi, după cum o probează ultimele lor acţiuni politice, abia acum, la sfîrşitul veacului XX, şi-au recăpătat independenţa.

În continuarea legăturilor lor reciproce, întrerupte în perioada dominaţiei sovietice şi germane (1940-1991), România şi Letonia şi-au restabilit relaţiile diplomatice încă din primele zile ale proclamării independenţei letone. ■

JOSEPH MARIA VON RADOWITZ...

(Urmare din p. 79)

celălalt n-am luat acest lucru au sérieux şi atît în timpul serviciului, cît şi în afara lui, am conservat intimitatea noastră din tinereţe. Eu am ţinut totdeauna mult la Carp pentru prospeţimea, căldura şi probitatea lui, de care nu s-a dezis nicicînd în cursul lungii lui cariere ulterioare. Din păcate, atunci nu era încă copt pentru a îndeplini cum se cuvine o asemenea misiune, însă era, totuşi, cel mai de seamă dintre colegii lui".

Peste hotare, noul guvern făcuse, în genere, o bună impresie — nota von Radowitz — întrucît se considera că era alcătuit din oameni integri. Dar superiorii berlinezi ai consulului von Radowitz, care îşi culegeau informaţiile din sorginte fanariote, n-au fost, se pare, de aceeaşi părere. Căci ne spune tot von Radowitz: *„Într-o scrisoare cu caracter privat, secretarul de stat Thiele mi-a comunicat că trimisul turc la Berlin, Aristarchi bey, îi spusese: «Prinţul Carol a vrut să se înconjoare de oameni mai onorabili decît cei care au format pînă acum reprezentanţa naţională. Alteţea Sa se înşală. Printre supuşii lui nu există oameni cinstiţi»".*

Pentru Thiele, model de corectitudine era, probabil, cavalerul industriaş Strousberg *(Magazin istoric,* nr. 2-5/1979), tocmai întors în ţară, nu cu multă vreme înaintea unui răsunător faliment, soldat nu numai cu ruinarea multor speranţe şi a multor averi, ci şi cu convulsii politice atît în Germania, cît şi în România şi, un timp, chiar cu o mare tensiune în relaţiile dintre cele două ţări. ■

(Va urma)

AVENTURA APARIŢIEI CĂRŢII

PIERRE CHAUNU

Răspîndirea tiparului şi a cărţii tipărite a avut mari implicaţii în progresul societăţii. Din cartea istoricului francez Pierre Chaunu Le temps des reformes 1250-1550 **(Timpul reformelor), apărută la Paris, într-o nouă ediţie, în anul 1982, prezentăm cititorilor revistei** Magazin istoric **— cu titlul şi subtitlurile redacţiei — un fragment ce se referă la apariţia cărţii tipărite şi la impactul ei asupra curentelor de idei — Umanismul şi Reforma — în Europa sec. XIV-XVI.**

Cartea precede tiparul

Cartea, scrisă cel mai adesea în limba latină, a pătruns în mediul universitar din secolul XIII, cînd sistemul de trasmitere al cunoştinţelor — iniţial oral şi cîntat, adresîndu-se mai ales memoriei auditive — a început să pună un accent tot mai mare pe cuvîntul scris. Pînă atunci, şcoala era în primul rînd *lectio:* profesorul citea un text, pe care şcolarii îl învăţau pe dinafară şi apoi îl recitau. Eventual, profesorul le explica elevilor textul prin scurte comentarii. Din cînd în cînd se organiza pe lîngă *lectio* şi o *disputatio,* în cadrul căreia elevii se împărţeau în două grupe şi discutau pe marginea unui anumit subiect *(questatio).*

Învăţămîntul universitar, situat în vîrful unei ierarhii care pleca de la şcoala secundară, nu se îndepărta prea mult de această schemă de predare-învăţare. Totuşi, la acest nivel, memoria vizuală, mai eficace şi mai sigură, era mai mult solicitată. Pentru a-şi pregăti cursurile, profesorii aveau nevoie de texte, de lucrări de referinţă, de comentarii, pe care le puteau eventual împrumuta de la bibliotecă. Corespondenţa lui Erasm din Rotterdam *(Magazin istoric,* nr. 5/1984) este plină de astfel de cereri de împrumut. Studenţii aveau şi ei nevoie de un minimum de cărţi. Dacă nu dispuneau de suficient timp pentru a şi le copia singuri, se puteau adresa unor copişti anume plătiţi. Încetul cu încetul, în fiecare centru universitar s-a format o adevărată corporaţie

Iată, în viziunea unui gravor din sec. XV, principalele faze ale tipăririi unei cărți: pregătirea hîrtiei...

de profesioniști ai cărții — copiștii și librarii — recrutați din rîndul clericilor și al laicilor. Ei au fost rapid asimilați universității, bucurîndu-se de anumite privilegii. În cele din urmă, s-a ajuns la dezvoltarea unui eficient sistem de copiere în lanț. Pentru a permite multiplicarea copiilor fără alterarea textului și fără interpolări abuzive, a fost pus la punct un sistem foarte ingenios de împrumutare a unor manuscrise controlate și atent revizuite, după care se puteau face, contra unei sume prestabilite, alte copii. Manuscrisul de bază, „exemplarul", revenea apoi la „conservator" și acesta îl putea împrumuta din nou. Metoda avea marele avantaj că evita introducerea unor modificări din ce în ce mai grave, de la copie la copie, căci toate reproducerile se făceau după același model unic. „Exemplarul" împrumutat de „conservatori" studenților ce doreau să-l copieze nu era legat într-un volum, ci se prezenta sub forma unor fascicule separate. În felul acesta, se puteau executa în același timp mai multe copii. S-a păstrat un mare număr din aceste *exemplaria*, scrise în general cu o grafie destul de mare — pentru a permite mai multor copiști să lucreze simultan — și foarte uzate, datorită desei folosiri.

Acest multiplicator a funcționat destul de bine. La începuturile tiparului, el a reușit să supraviețuiască o vreme alături de invenția lui Gutenberg *(Magazin istoric,* nr. 9/1972), cu un randament și la un preț aproape egale. Dar sistemul prezenta și dezavantaje. Așa cum am văzut, transcrierea însemna, în primul rînd, infidelitate față de textul copiat. În plus, copia avea un preț ridicat, datorită materialului folosit: pergamentul. Mult timp încă manuscrisele au fost transcrise pe acest material de studenți și copiști. Rutină? Se poate, dar și dorința de a folosi un suport solid și verificat, pentru a asigura textelor cele mai mari șanse de longevitate. La aceasta se gîndea rectorul Universității din Paris, Gerson cînd sfătuia, în 1415, să nu se copieze textele pe hîrtie, suport material mai puțin durabil decît pergamentul. Dar hîrtia cîștigase deja partida.

Pătrunsă în Europa din secolul XII, prin Italia, ea a fost primită la început cu neîncredere, căci una din caracteristicile scrisului, perenitatea, părea compromisă. Abia din a doua jumătate a secolului XIV s-a înregistrat o sporire a cantității de hîrtie consumată. La sfîrșitul acestui secol și la începutul celui următor, tehnologia fabricării hîrtiei s-a răspîndit și în restul Europei. La mijlocul secolului XV, Franța ocupa al doilea loc, după Italia. Chiar și Universitatea din Paris — în ciuda preferinței sale pentru pergament — a înființat mori de hîrtie la Essonnes și la Troyes. Proprietarii lor erau scutiți de impozite și taxe, în calitate de susținători ai Universității. Purtată de negustorii italieni, hîrtia a trecut din Franța — tîrgul de la Champagne fiind un adevărat releu de distribuție al acestei mărfi — în Țările de Jos și de aici în Anglia. La mijlocul secolului XV, țările Europei se împărțeau deja în trei categorii: consumatoare și exportatoare de hîrtie (Italia), consumatoare și producătoare de hîrtie (Franța) și importatoare de hîrtie (Spania, Anglia, Țările de Jos, Austria, Germania, Elveția).

Avantajele noului material au contribuit la rapida sa răspîndire. Hîrtia era de 7-8 ori mai ieftină decît pergamentul, iar producerea ei era nelimitată. Condamnată numai la suportul material al pergamentului, cartea n-ar fi putut prolifera în același ritm. Pentru cele 30 exemplare ale Bibliei tipărite de Gutenberg s-au consumat 5 000 piei, iar pentru cele 100 exemplare suplimentare, trase pe hîrtie, ar fi fost nevoie de încă 15 000 piei! Totodată, hîrtia făcea cartea mai ușoară, lesne de purtat, mai ieftină și mărea suprafața ce putea fi acoperită de semne. Hîrtia avea deci toate calitățile pentru a putea fi tipărită.

Între 150 și 200 milioane cărți

Reproducerea xilografică[1] pe hîrtie a precedat cu aproximativ 60 ani cartea tipărită, croindu-i drumul și anunțînd-o într-un fel. Folosirea noului procedeu grafic, xilografia, care permitea multiplicarea imaginilor, răspundea unei necesități resimțite din ce în ce mai mult de societatea acelei vremi. Cîteodată, imaginea era însoțită de un scurt text gravat. Cărți de largă circulație în epocă au fost multiplicate, grație tehnicii xilografice, în numeroase ediții, devenind astfel accesibile unui public mult mai larg decît cel care avea acces la copiile manuscrise. La începutul secolului XV a apărut așadar o întreagă iconografie

[1] Procedeu de gravură care constă din săparea unui desen însoțit eventual de text pe o placă de lemn și imprimarea lui pe hîrtie.

populară, cu caracter preponderent religios, căci primele ateliere erau grupate în jurul mănăstirilor. De la foaia volantă s-a trecut cu timpul la cărticica ilustrată, iar textul a cîştigat tot mai mult teren în faţa imaginii. După apariţia presei tipografice, cu caractere mobile, tehnica xilogravurii şi noua invenţie au mai convieţuit o vreme; apoi, scurta carieră a cărţii xilogravate a luat sfîrşit.

Prezenţa unui mare număr de cititori, existenţa din belşug a suportului material ideal pentru tipar — hîrtia — nevoia sporită de reprezentări vizuale şi experienţa tehnică pregătitoare a xilogravurii, iată tot atîtea premise obiective ale apariţiei cărţii tipărite. Nu întîmplător, tiparul a apărut şi s-a dezvoltat în zona renană, unde se găsea o concentrare mare de ştiutori de carte, în afara mediului universitar, iar în apropiere funcţiona un mare centru producător de hîrtie: Champagne. Noua invenţie a ajuns aproape imediat în Italia de nord, care prezenta o configuraţie similară.

Oraşul german Mainz a fost leagănul acestei noi „industrii", a cărei dezvoltare era legată de trei nume: Gutenberg, Johann Fust — un burghez bogat, care îndeplinea rolul de bancher — şi Peter Schöffer — student al Universităţii din Paris, care a fost copist şi a lucrat într-un atelier de xilogravură, înainte de a deveni tipograf. Tehnica tiparului se baza pe procedeul compunerii textului cu ajutorul literelor mobile, independente. Litera era obţinută în urmă unui întreg şir de operaţii. Cu ajutorul patriţei, pe care litera era gravată în relief, într-un metal dur, se confecţiona matriţa, prin presare în adîncime, într-un material mai puţin dur. La rîndul ei, matriţa servea la turnarea unui mare număr de litere dintr-un metal cu punct de topire scăzut, precum plumbul sau cositorul. În anul 1470, existau deja în Europa 18 centre tipografice. Desigur, cele mai multe erau grupate în zona renană (9) şi în Italia (8). Zece ani mai tîrziu, numărul lor creştea la 104, dintre care aproape jumătate (43) se aflau în Italia. Calitatea tipăriturilor italiene a scăzut însă rapid. Doar Veneţia s-a mai menţinut pentru o vreme pe primul loc în Europa, datorită mai ales calităţii muncii unor meşteri ca Aldo Manuzio, Giunta şi Gabiano. În Germania, axa Rinului şi-a menţinut poziţia în vreme ce Anglia a fost eclipsată tot mai mult de Ţările de Jos şi Flandra, unde presele de la Leyden îşi cîştigaseră deja un renume pentru calitatea tipăriturilor lor. Spania şi Portugalia nu au reuşit, nici în acest secol, să refacă întîrzierea lor, rămînînd în continuare doar o piaţă de desfacere pentru librarii străini. Tipografiile, cîte existau, aparţineau unor veneţieni sau lyonezi. Franţa — unde Parisul a eclipsat deja Lyonul — a continuat să asigure aproximativ un sfert din producţia europeană.

Tirajele au sporit şi ele în mod corespunzător. În a doua jumătate a secolului XV, s-au editat între 300 şi 400 texte pe an, într-un tiraj — cel puţin atît s-a păstrat pînă în zilele noastre — de peste 33 000 exemplare. Expansiunea cărţii a continuat în veacul XVI, cînd au apărut între 150 000 şi 200 000 ediţii. Considerînd o medie de 1 000 cărţi per tiraj, rezultă că în secolul XVI s-au tras între 150 şi 200 milioane cărţi. O creştere în asemenea ritm a suprafeţei acoperite de semne tipografice a mai fost înregistrată din nou abia în prima jumătate a secolului XIX.

În ciuda a ceea ce s-ar putea crede, extinderea cărţii tipărite în detrimentul manuscrisului nu i-a sporit acestuia din urmă valoarea. Dimpotrivă, i-a făcut concurenţă, scăzîndu-i preţul sub cel al imprimatelor. Începînd cu mijlocul secolului XVI, manuscrisele devin tot mai rare, cartea tipărită fiind preferată. Scăderea valorii manuscriselor este dovedită şi de faptul că ele nu mai sînt trecute pe listele de inventar încheiate după decesul unei persoane. În schimb, sporeşte numărul cărţilor tipărite înregistrate de asemenea inventare. S-a putut stabili că în oraşul Amiens, de exemplu, existau în bibliotecile particulare, în intervalul 1550-1570, tot atîtea cărţi cîte fuseseră înregistrate în primii 50 ani ai secolului. Pe baza aceloraşi date s-a calculat că o gospodărie din patru poseda cărţi şi cel puţin un sfert din populaţia oraşului ştia să citească. Sînt cifre semnificative care aruncă o lumină nouă asupra circulaţiei cărţii şi a numărului de ştiutori de carte din acea vreme.

...a literelor pentru tipar,...

Erasm acasă la Aldo Manuzio

În acea vreme, Veneţia, republică umanistă a literelor, era — dincolo de comerţul cu Orientul, de fastuoasele locuinţe ale patricienilor, de pictorii săi iluştri — şi capitala „mondială" a noii tehnici, a cernelii tipografice, a preselor cu mecanismele lor

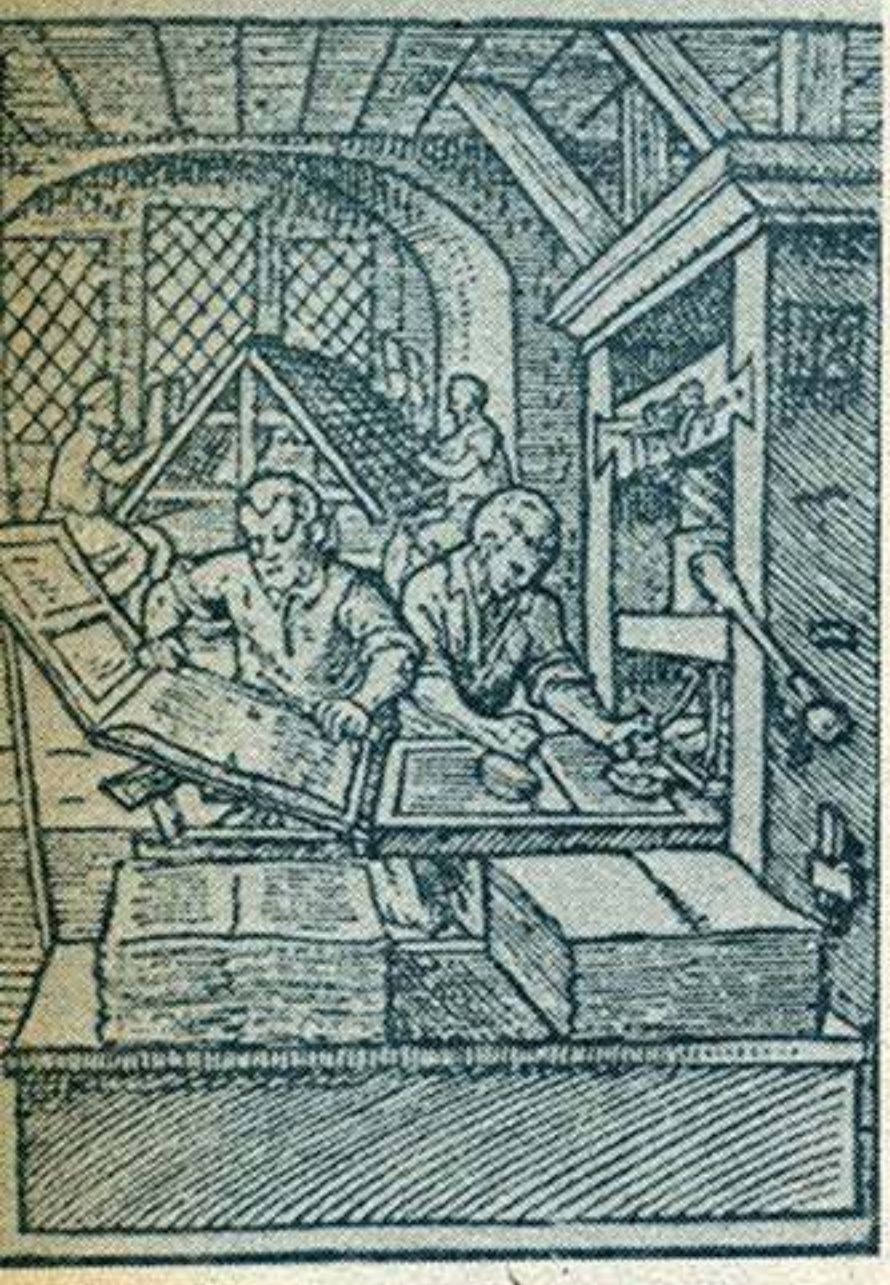

...imprimarea...

Cărturari şi tipografi din ţările române în veacul XV

Dr. ALEXANDRU LIGOR

Apariţia tiparului, în ţările române, este îndeobşte legată de activitatea tipografică desfăşurată la cumpăna primului deceniu al veacului XVI de către Macarie, alcătuitorul a trei cărţi, între 1508 şi 1512, în vremea voievozilor Radu cel Mare, Mihnea I şi Neagoe Basarab.

Într-adevăr, cărţile lui Macarie reprezintă *primele lucrări tipărite pe teritoriul românesc.* Dar — precizarea se impune — în minunatul univers al cărţilor, „Galaxia Gutenberg", cum i s-a spus pe drept cuvînt, tiparul (inventat la jumătatea sec. XV) reprezenta cu multă vreme înaintea tipăririi acestor cărţi o noţiune familiară oamenilor de cultură de pe meleagurile româneşti.

Tipărituri rarissime realizate înainte de anul 1500, cunoscute sub denumirea de *incunabule,* păstrate cu deosebită grijă în marile biblioteci şi colecţii ale lumii, fac dovada că printre întîii lor realizatori s-au numărat şi meşteri tipografi originari din ţările române. Mai mult, unii dintre ei au fost chiar autori ai unor texte originale. Cercetări de dată mai veche (Ioachim Crăciun: *Studia bibliografia,* nr. III/1969) şi mai recente (datorate lui Dan Simonescu, Veturia Jugăreanu, Elena Mosora, Dorina Hanga) au dus la identificarea unor tipografi şi autori de pe meleaguri româneşti, care s-au impus în activitatea tipografică încă din primele decenii după inventarea tiparului.

Cel dintîi autor al unei cărţi tipărite, originar de pe meleagurile ţării noastre, este cunoscut sub numele de Captivus Septemcastrenis (prizonierul transilvănean); mai apare menţionat şi sub numele de Frater (presbiter, în alte documente de epocă) Georgius. S-a născut în anul 1422, în satul Romos, de lîngă Sebeş. În 1438, pe cînd era elev, a căzut captiv la turci, în timpul asediului Sebeşului în campania întreprinsă de sultan

misterioase şi a plumbului topit. Pentru Umanism, Veneţia de la începutul secolului XVI însemna, în primul rînd, Aldo Manuzio.

Casa lui — care era în acelaşi timp şi atelier — era situată aproape de celebrul pod Rialto; sub acoperişul ei se strînseseră 33 persoane, inclusiv muncitorii. „Întreprinderea" sa fusese, pînă la şomajul din 1506, prima dintre tipografiile Europei. Ca o confirmare a poziţiei sale, Manuzio ocupa primul loc la celebrul tîrg de carte ce se ţinea la Frankfurt. El era în permanentă legătură cu filologii Italiei, Imperiului german, Ţărilor de Jos, Parisului, Oxfordului şi Poloniei. Oraşul lagunelor îi oferea lui Manuzio un dublu avantaj: o reţea de corespondenţă comercială unică, întinsă de-a lungul întregii Europe, pe care Aldo a pus-o în slujba schimburilor umaniste, şi prezenţa unui număr de greci dintre cei plecaţi din fostul Imperiu bizantin, după căderea Constantinopolului (1453), care i-au furnizat manopera necesară pentru textele greceşti. Căci marele tipograf avea ambiţia să îi publice pe scriitorii antichităţii greceşti în savante ediţii critice.

Tehnica sa se perfecţiona continuu. În 1499, el tipărea *Visul lui Polifem* de Francesco Colonna, ediţie ilustrată de unul dintre fraţii Bellini. Incunabulul[1] este considerat şi astăzi drept una din cele mai frumoase realizări ale tiparului timpuriu.

În 1501, Aldo a creat tipul cărţii moderne, *in-octavo*[2], comodă, uşor de purtat şi care, tipărită cu cursive italice, cuprindea tot atîtea texte greceşti cît şi masiva *in-cvarto* a primelor incunabule. Miniaturizarea era un semn evident al stăpînirii tehnicii tipografice. Ca o consacrare pe plan intelectual a acestei noi arte mecanice pusă în slujba spiritului, s-a constituit oficial, în anul 1502, în jurul întreprinderii lui Aldo Manuzio, o „Academie aldină, societate de elinişti".

Erasm a petrecut în această ambianţă nouă luni de muncă, din decembrie 1507 pînă în septembrie 1508. Sosit incognito, ilustrul vizitator a fost primit asemenea unei rude în atelierul plin de freamăt al veneţianului. Era găzduit la cumnatul lui Aldo, Andrea d' Arsola, tipograf şi el. La vremea mesei, întreaga familie se reunea în

[1] Termen generic (derivat din latinescul *incunabula* = leagăn, început), pentru cărţile tipărite înainte de 1500.

[2] Format de carte, în care coala tipografică este îndoită în opt, formînd 16 pagini; *in-cvarto* reprezintă formatul în care coala este îndoită în patru, rezultînd 8 pagini.

nul Murad II. A scăpat din captivitate după 20 de ani și s-a stabilit la Roma, unde a și murit în anul 1482. Cunoștințele despre otomani, din timpul îndelungatei captivități, le-a adunat într-o scriere, *Tractatus de ritu, moribus, condicionibus et nequicia Turcorum* (Tratat despre credințele, obiceiurile, viața și viclenia turcilor) tipărită în orașul german Urach în anul morții autorului, la numai patru decenii distanță de la invenția lui Gutenberg.

În anul 1488 a apărut lucrarea unui alt autor din părțile transilvănene. Este vorba de cea dintîi culegere de istorisiri despre domnul Țării Românești, Vlad Țepeș, *Povestire despre Vlad Țepeș*. Zece ani mai tîrziu, în 1498, apărea lucrarea lui Pelbartus din Timișoara, autor al unor *Cuvîntări* (Sermones) adunate și tipărite la Nürnberg.

Alături de acești cărturari alcătuitori de cărți originale, cuvîntul tipărit a fost răspîndit în lume și prin activitatea unor meșteri tipografi originari de la noi. Ei au activat îndeobște în Italia și Germania, unde existau în a doua jumătate a sec. XV importante centre tipografice, dar au ținut să-și marcheze, într-un fel sau altul, apartenența la arealul românesc. Astfel, la Mantova, în Italia, în anii 1472 și 1473 a desfășurat o susținută activitate tipografică Thomas Septemcastrenis de civitate Hermani (Toma transilvanul din orașul Sibiu); la Veneția, trei ani mai tîrziu, activa tipograful Andreas numit și Corvus (Corbul), iar la Brünn, în Germania, Martinus Burciensis de Szeidino (Martin din Codlea, din Țara Bîrsei). Una din cele mai enigmatice figuri de tipografi, a cărui origine încă nu este, pe deplin, deslușită a fost Bernardus, care a tipărit la Padua (sau Neapole, potrivit opiniei lui I. Crăciun) un incunabul. Și Bernardus a ținut să-și precizeze obîrșia, intitulîndu-se Bernardus de Dacia. Există opinii controversate dacă prin Dacia se definea teritoriul carpato-danubian sau Danemarca (numită și ea frecvent, în acea vreme, Dania sau Dacia).

Sumarele date biografice de care dispunem nu ne oferă posibilitatea unei reconstituiri detaliate a vieții și activității autorilor și tipografilor menționați. Cert este însă că activitatea lor se înscrie ca o importantă și valoroasă contribuție a locuitorilor de pe meleaguri românești la cultura și civilizația universală, ilustrînd racordarea teritoriilor românești la marile curente culturale ale continentului european. ■

...și legarea cărții

casa lui Manuzio. Erasm cunoștea deja acest mod de viață, care permitea o strînsă colaborare între autor și editorul-tipograf; textul lucrării sale *Contra barbarilor* — cea de a doua carte scoasă, alături de o nouă ediție îmbogățită din *Adagii*, în vremea șederii la Aldo Manuzio — se tipărea pe măsură ce autorul termina de scris paginile de manuscris. Erasm nu-și putea imagina viața în afara lumii tipografilor. El vădea o permanentă grijă pentru corectură — și-a petrecut, probabil, un sfert din viață la masa de marmură corectînd șpalturi — căci era conștient că un text tipărit se citește și se corectează cu totul altfel decît cel scris de mînă. Grija față de reproducerea corectă a textului original era determinată și de faptul că, mărturisea el: „vedeam mulți autori, uitați complet sau citați fără interes pentru că textele lor erau pline de greșeli, în timp ce alții erau prezentați în comentarii absurde, care le dăunau mult... m-am străduit ca și în această direcție să înlesnesc studiile tinerilor... Același lucru l-am făcut și la Aldo, după ce am editat *Adagiile*, pentru toate comediile lui Plaut și Terențiu". Dar de îndată ce o călătorie neașteptată îl purta departe de grija corecturii, confuzia se instaura, avantajul adus de prețioasa mașină se pierdea, iar Erasm exclama: „m-am căit prea tîrziu că nu am urmat sfatul: nu aștepta ca prietenii să vină să facă ceea ce poți tu însuți".

Iată deci cum, grație invenției lui Gutenberg, cultura cărții tipărite a înlocuit cultura esențialmente orală a evului mediu timpuriu și faza intermediară a manuscriselor copiate. Tiparul prezenta o multitudine de avantaje. El penaliza impreciziunile și înlătura glosa în avantajul textului. Lectura tipografului — Aldo Manuzio avea lectori plătiți, cu ochiul format — și aceea a autorului care scria pentru tipar, erau cu mult mai corecte din punct de vedere gramatical și literal, decît cea a autorului care scria pentru lectura cu voce tare, sau pentru copia deformantă și făcută în grabă. Timpul astfel cîștigat era folosit pentru compunerea textului.

Și tot grație tiparului și-a putut lărgi Umanismul cîmpul de acțiune, adresîndu-se unui public mereu mai larg. Lipsit de aportul cărții tipărite, Umanismul secolului XV ar fi pierit precum cel din secolele VIII-IX sau cel din secolul XII, căci, fără tipar, strădania umaniștilor putea fi comparată cu truda Penelopei. ■

Versiune românească
Maria VERGATTI

MARTIE 1942

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI.

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

• Monitorul Oficial nr. 61 din 12 martie, anunță că, printr-un Decret-Lege, este înființat Institutul de istorie națională cu sediul la București.

Scopul Institutului: a) Să contribuie la dezvoltarea și progresul cercetărilor și studiilor referitoare la Istoria Națională; b) Să contribuie la răspîndirea cunoștințelor de Istorie Națională în marele public; c) Să combată științific informațiile eronate ale istoricilor străini asupra istoriei noastre; d) Să asigure participarea istoricilor români la manifestările științifice internaționale.

Se mai prevede că institutul nou înființat va funcționa sub autoritatea Ministerului culturii naționale și al cultelor. El va avea patru secțiuni, „după ramurile de cercetare ale trecutului românesc".

• Recordul de alarme aeriene îl deține cetatea Coreggidor din Filipine care, în zece zile, a avut 100 ore de alarmă aeriană. Urmează Malta care, pînă la începutul lunii martie 1942, a înregistrat 1 200 alarme aeriene, în urma acțiunilor întreprinse de aviațiile germană și italiană.

• Începînd de simbătă 28 martie, prețul ziarelor este sporit la 8 lei exemplarul. Cerută de direcțiile ziarelor, măsura este explicată prin creșterea prețurilor la materiile prime ce intră în producția unui ziar, precum și prin majorările de salarii ale personalului redacțional, administrativ și tehnic.

• Gazeta municipală, săptămînal de informație și critică edilitară, condus de Mihail Dragomirescu, împlinește zece ani de apariție. Publicația a cîștigat un larg cerc de cititori, atît datorită faptului că, duminică de duminică, aduce un bogat și interesant material privitor la istoria Capitalei noastre, cît și pentru păstrarea în București a unei linii arhitectonice autohtone simple, sobre și,

Pe stradă, în grădini, la Șosea, bucureștenii ies la aer, la soare, bucurîndu-se că iarna și-a aruncat, în sfîrșit, cele nouă cojoace. Bucuria începutului de primăvară este întunecată însă de ororile războiului, care cer sacrificii imense, atît umane cît și materiale.

În paginile presei din această lună[1] se găsesc și instrucțiunile privitoare la aplicarea Decretului-Lege pentru înființarea unui impozit excepțional de reîntregire. Sînt supuse acestui impozit: toate persoanele fizice cu domiciliul sau reședința în România, precum și persoanele juridice de orice fel (societăți, asociații și orice colectivități), care au sediul principal sau un sediu secundar de exploatare în țară. Datorează, de asemenea, acest impozit străinii care realizează venituri pe teritoriul românesc din plasamente de capitaluri sau de muncă impozabile în țară, conform legilor românești.

Sînt scutiți de impozitul de reîntregire cei care pot face dovada că au subscris la „Împrumutul reîntregirii 1941" cel puțin sumele datorate cu titlul de impozit de reîntregire prevăzute în tabelul anexat Decretului-Lege. Cei care au subscris la împrumut sume inferioare celor cuprinse în tablou sînt supuși unui impozit de reîntregire egal cu diferența între impozitul datorat conform tabloului și suma subscrisă. Sînt scutiți și ostașii mobilizați în armata operativă, rechiziționații pentru servicii de natură militară sau pentru servicii în legătură cu operațiile militare în zona frontului, invalizii, văduvele și orfanii de război.

Sinistrații de pe urma cutremurelor, inundațiilor, incendiilor sau operațiilor militare sînt îndatorați a plăti jumătate din impozitul de reîntregire.

În altă ordine de idei, se mai precizează că impozitul de reîntregire nu este pe venit, ci pe întreg patrimoniul contribuabililor, adică pentru fiecare din sursele lor de venit.

Evreii datorează cu titlu de impozit de reîntregire împătritul sumelor datorate de restul populației.

Un articol apărut în ziarul *Acțiunea*, din 11 martie 1942, sub titlul *Anglia și granițele României*, se face ecoul unor considerente care nu sînt lipsite de o anume semnificație nici astăzi și din care reproducem cîteva pasaje: „Pe vremea, cînd încă nu era ministru, dar cînd, întors din Rusia Sovietică, își luase sufi-

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

1 martie — Mărțișorul!

Primul cross al anului organizat pentru școlari pe hipodromul Băneasa

ciente angajamente față de Moscova, sir Stafford Cripps a dat un interviu în care a arătat, printre altele, că Sovietele au dreptul la granițele din 1940. Acest punct de vedere este aprobat și de ziarul *Times*, care spune că, la Moscova, domnește neîncredere față de Anglia, neîncredere ce nu va putea fi risipită, decît dacă vor fi trimise ajutoare suficiente și vor fi recunoscute drepturile Sovietelor la granițele dinainte de începerea campaniei din vara anului trecut", arată articolul nesemnat, care exprimă astfel punctul de vedere redacțional.

După care *Acțiunea* continuă: „Anglia, deci, dispusă să vadă Sovietele reintrate în granițele din 1940. Dar aceste granițe sînt acelea pe care Moscova le-a realizat prin violență, ocupînd teritorii ce nu-i aparțineau. Teroarea acestor granițe s-a făcut fie prin război, fie prin siluirea voinței popoarelor mărginașe, care, datorită împrejurărilor politice de atunci, nu puteau reacționa. Așa a fost și cazul Basarabiei și Bucovinei noastre, care au trecut sub stăpînire sovietică în împrejurările cunoscute".

Ceea ce nu precizează însă ziarul era natura acelor împrejurări „cunoscute". Și n-o putea face din motive tot „cunoscute". Ele se numeau pactul Ribbentrop-Molotov, iar cel dintîi mai era ministrul de externe al celui de-al treilea Reich.

Un reportaj publicat tot în *Acțiunea* din 4 martie 1942 relevă serioasele contradicții de interese dintre sovietici și anglo-americani, puse tocmai în lumină de o polemică între Litvinov și lordul Halifax, ambasadorul britanic la Washington.

Referindu-se la un discurs al lui Winston Churchill în care acesta arătase că puterile anglo-saxone au făcut tot ce le-a stat în putință spre a ajuta Uniunea Sovietică, diplomatul sovietic nu ezită să-și exprime nemulțumirea. Litvinov declară astfel că acest „s-a făcut totul" este foarte relativ, iar ceea ce înțeleg englezii și americanii prin ajutor nu coincide cu ideea pe care și-o fac sovieticii despre această noțiune. „Noi dorim — declară Litvinov — ca toate forțele aliate să fie în acțiune. Nu trebuie să mai existe armate, flote și aviații inactive. Evident, nu cerem ca Statele Unite să-și concentreze întreg efortul înspre Uniunea Sovietică. Și Libia este un front eficace, dar important e ca să se întîmple ceva și pe acest front".

Lordul Halifax se folosește de prilejul unui discurs la Philadelphia spre a răspunde acestor critici, nepotrivite între aliați aflați în aceeași tabără și încleștați într-un război fără cruțare împotriva puterilor Axei. El justifică astfel mai întîi prezența a trei milioane și jumătate de soldați aflați în insulele britanice, afirmînd că circa două milioane dintre ei fac parte din „gărzile naționale", fiind

Cronică măruntă

în același timp, pline de umanitate.

● După **cum scrie ziarul** Timpul, **din 13 martie 1942, camuflajul a făcut din... lumina lunei un important factor în viața marilor orașe. Într-adevăr, satelitul natural al Terrei a dobîndit o importanță deosebită pentru circulație, mulți dintre locuitorii metropolelor europene întocmindu-și programele de seară exclusiv în funcție de... lună. În aceste împrejurări, în centrul Copenhagăi a fost instalat chiar un „ceas lunar". Un cadran uriaș indică orele zilei, dar în mijlocul său au fost fixate trei mari plăci: una neagră, una galbenă și alta albastră. Cea neagră indică orele de întuneric, cea galbenă orele cu lună, iar cea albastră orele cu lumina de zi.**

● Ziarele **din 8 martie reproduc următorul comunicat al Subsecretariatului de stat al aprovizionării armatei și populației: În intenția măririi rației de săpun a populației, se interzice, pînă la noi dispoziții, restaurantelor folosirea șervețelelor de pînză, urmînd a se întrebuința numai șervețele de hîrtie.**

● Casa **Autonomă a Monopolurilor Regatului României dezminte categoric zvonurile că s-ar intenționa introducerea de cartele pentru consumul de țigarete sau tutun.**

● Înființîndu-se **bonul de cumpărare, confecționare și repararea încălțămintei, Subsecretariatul de stat al aprovizionării aduce la cunoștința generală că nu mai primește nici o cerere de încălțăminte sau materiale de pielărie pentru reparație. Cei interesați se vor adresa primăriilor din orașele sau comunele cărora le aparțin pentru obținerea bonurilor de cumpărare, comandă sau reparație, conform prevederilor deciziei ministeriale nr. 638, publicată în** Monitorul Oficial, **nr. 45, din 21 februarie 1942.**

MARTIE 1942

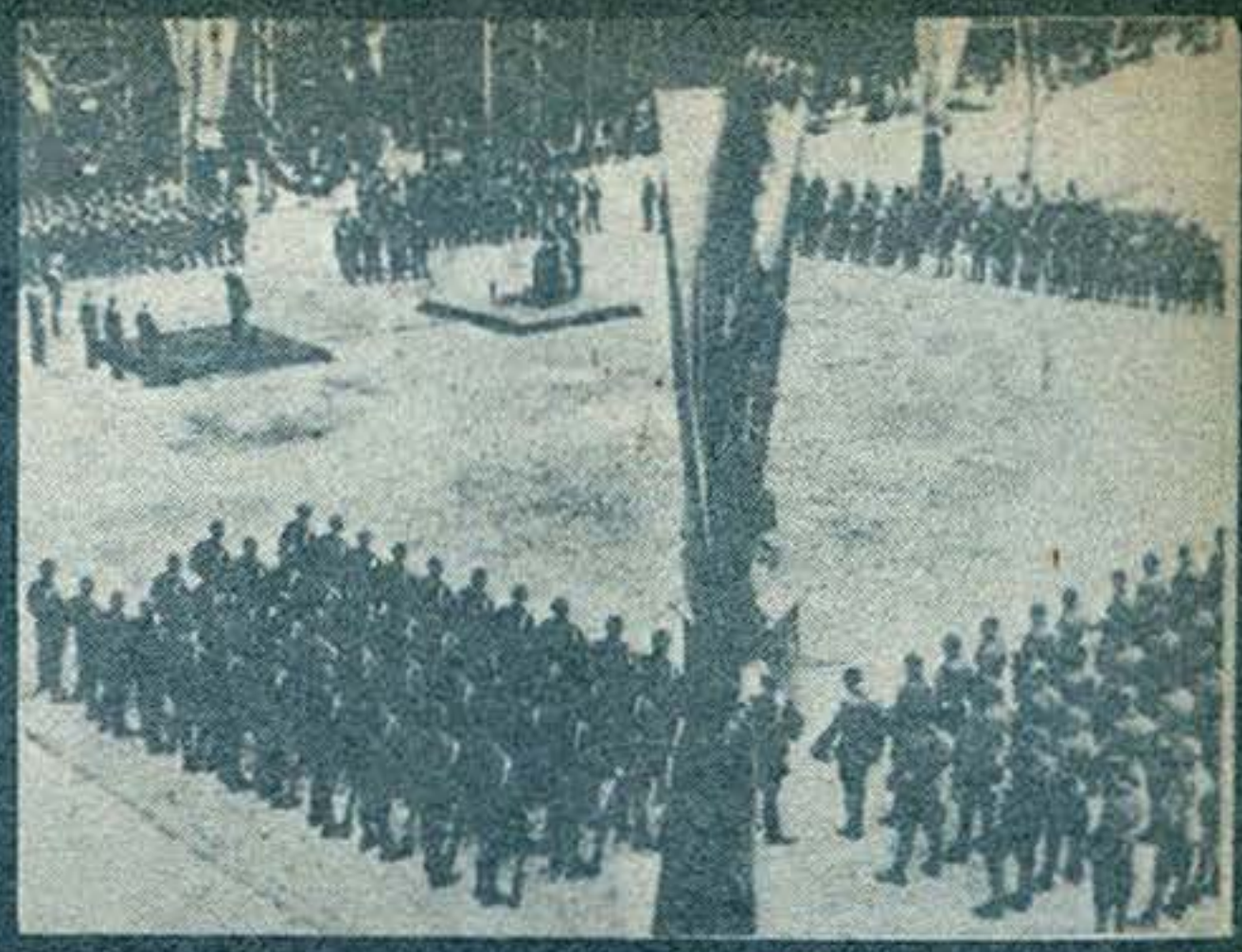

Recruții Batalionului de Gardă Regală depunînd jurămîntul la Sinaia, în prezența M.S. Regele Mihai

Cronică măruntă

● La 10 martie, **Tribunalul Ilfov, secția a V-a, începe dezbaterile procesului prăbușirii blocului Carlton, la cutremurul de la 10 noiembrie 1940.**

După cum se știe, sub sfărîmăturile blocului Carlton și-au găsit o moarte înfiorătoare peste 100 persoane.

● Potrivit **ziarelor din 12 martie, în cadrul conferinței administrative care a avut loc la Odessa, guvernatorul Transnistriei, G. Alexianu, hotărăște ca toți funcționarii guvernămîntului să ia parte la desfășurarea campaniei agricole de primăvară. „Prin această măsură, se spune, se intenționează mobilizarea tuturor energiilor în stare să asigure o cît mai riguroasă realizare a planului agricol stabilit".**

● Ministrul **subsecretar de stat la Departamentul muncii dispune ca plata ajutoarelor de la fondul de șomaj să nu se mai facă de către serviciul casieriei decît după atestarea inspectoratului general al taberelor și coloanelor de muncă obligatorie de folos obștesc că beneficiarul a prestat șase zile de muncă la lucrările indicate de amintitul inspectorat.**

● Se aduce **la cunoștința publicului din Capitală că indivizi care își declină calități oficiale mișună pe străzi, în preajma școlilor și liceelor, precum și în tramvaie și autobuze, cerînd elevilor, în numele armatei, să predea ghiozdanele sau servietele de piele, sub pretext că sînt rechiziționate pentru confecționarea încălțămintei soldaților de pe front.**

Publicul este rugat ca atunci cînd se prezintă astfel de indivizi, ei să fie imediat dați pe mîna agenților polițienești sau oricărui militar ce s-ar afla în apropiere pentru a fi arestați și înaintați Comendaturii Pieții București, spre a fi trimiși în judecata Curții Marțiale.

● Un grup **de 100 prizonieri ro-**

deci ostași doar „în orele libere". „În al doilea rînd, specifică lordul Halifax, aceste forțe constituie principalul pilon al Commonwealth-ului britanic și tot principalul cap de pod aliat. Acestea sînt rațiunile care fac necesară menținerea în insulele britanice a unor forțe atît de importante".

Corespondentul berlinez al ziarului *Cuvîntul* anunță că Alfred Rosenberg, ministrul german pentru teritoriile ocupate în Est, și Herman Goering dau o nouă ordonanță privitoare la ținuturile sovietice trecute sub administrația civilă germană. Noua reglementare desființează sistemul colhozurilor și instituie o „nouă ordine menită să ducă populația de la țară la sistemul inițiativei individuale". Din cauze ce se pot înțelege foarte ușor, precizează corespondentul ziarului amintit, „nu este posibilă o transformare bruscă a metodei bolșevice". De aceea, autoritățile germane doresc ca sistemul colectivist să fie transformat, mai întîi, „în gospodării sau economii asemănătoare societăților cooperative, din care, încetul cu încetul, se va dezvolta gospodăria individuală. Căci o schimbare radicală și bruscă ar fi produs o zguduire atît de violentă, încît întreaga producție alimentară ar fi fost periclitată".

A doua zi, într-un editorial intitulat *Opera începută de d. Alfred Rosenberg,* Pamfil Șeicaru, directorul ziarului *Curentul,* elogiază „realismul economic" al guvernanților de la Berlin, sprijinindu-și argumentarea pe următorul raționament: „Să nu ne închipuim că după 25 de ani de regim de închisoare, oamenii pot fi redați libertății. Este o fază similară cu aceea pe care medicina o aplică unui bolnav după o prelungită grevă a foamei: reeducarea organismului să poată digera alimentele. Cînd vei scoate din fundul ocnei un condamnat care nu a mai văzut lumina soarelui, el închide ochii, fiindcă îi face rău lumina. De aceea socotim de o rară și cuprinzătoare înțelegere măsurile luate prin noul regim agrar ce se va aplica în teritoriile ocupate în Rusia, măsurile d-lui Alfred Rosenberg, ministrul Reichului".

Cui i-ar putea trece prin minte că mareșalul Averescu, strălucitul comandant de oști din primul război mondial, apoi prim-ministru, șef de partid și prezență permanentă și de prim plan în viața politică a țării între cele două mari conflagrații, avea la tinerețe un vis foarte prozaic și cît se poate de modest: acela de a deveni... strungar.

O aflăm dintr-un fragment din amintirile lui Cincinat Pavelescu, publicat în numărul din martie 1942 al *Revistei Fundațiilor Regale.*

Tatăl celebrului epigramist (frate cu savantul dr. Nicolae Pau-

Actualul hotel Bulevard în anii interbelici

lescu), de meserie inginer, după studii strălucite devenise fondatorul şi directorul Şcolii de arte şi meserii din Bucureşti şi, alături de P.S. Aurelian, profesor la Şcoala de agricultură de la Herăstrău.

În lunga-i activitate didactică, el îşi făcea un punct de onoare de a-i ajuta pe elevii săraci, şi pe cei merituoşi. Despre elevul merituos Averescu ne povesteşte Cincinat Pavelescu: „Tot tatăl meu a intervenit în destinul unui glorios general român, mareşalul Averescu. Terminînd Şcoala superioară de arte şi meserii, tînărul absolvent se prezintă directorului să-i ceară o recomandaţie ca să intre strungar în atelierul C.F.R.; tata i-a spus: «Alexandre, eşti prea chipeş, deştept şi cu carte, ca să devii cel mult şef de atelier în gară. Îţi voi da o recomandaţie pentru vărul meu, colonelul Boteanu, care conduce Şcoala de ofiţeri de la Bistriţa». Tînărul Averescu a primit, a terminat acea şcoală militară ieşind cel dintîi, şi a fost trimis apoi într-o şcoală superioară din Italia, de unde şi-a luat zborul de vultur şi a devenit un simbol al geniului şi al vitejiei româneşti".

Cu prilejul morţii scriitorului V. Demetrius, *Curentul* din 22 martie publică un omagiu al dispărutului, semnat de Tudor Arghezi, din care redăm: „Eram de faţă, marţi, trei vechi camarazi: Demetrius, purtat în raclă, pe umeri, Gala Galaction, în veşminte de aur, şi un al treilea, mort de acum trei ani, pentru opinia suverană a ştiinţei. Un stol de corbi trecea. Treceau peste camaraderia noastră de 45 de ani; nezdruncinată, fără să o fi putut micşora ceva sau cineva sfărîma-o. Numai gorilul sadic şi lăţos din cimitire a fost în stare să o răstoarne. Rafinamentul suprem al acestui dobitoc de cripte şi gropi e să se adape cu lacrimile celor ce plîng şi să le lingă".

Referindu-se, în continuare, la personalitatea celui dispărut, Tudor Arghezi spune: „Demetrius n-a fost o individualitate dublă sau triplă, sau un diletant în literatură. Alţii capătă de la muze gloria şi de la pensii suplimentare gologani; există, cum spune vecinul meu din mahala, şi doftori care scriu poezii. El a fost un scriitor şi atît, clar definit şi precis compartimentat; cum se cuvine: un om, o meserie.

Societatea Scriitorilor Români, neputînd să-i dea poetului Demetrius un mormînt, i-a trimis o coroană. I l-au dat, mormîntul, prietenii lui. E un lapsus grav şi trebuie împlinit fără întîrziere. Mai sînt scriitori în viaţă, slavă Domnului, destui..." ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

mâni transnistrieni au fost eliberaţi din lagărul Jilava, urmînd să plece spre casele lor.

Hotărînd să le vină în ajutor, Ministerul propagandei naţionale şi Crucea Roşie le-au împărţit cărţi cu slovă românească, precum şi diferite daruri: bani, îmbrăcăminte, ţigări, chibrituri şi zahăr.

• În ziua de 18 martie, trecătorii care mergeau prin faţa Cişmigiului sînt martori la o tragedie înfricoşătoare. Un om — de peste şaizeci de ani — scoate dintr-un buzunar o sticlă de benzină, îi varsă conţinutul pe haine şi îşi dă foc. În cîteva clipe, întreg trupul i se transformă într-o torţă arzîndă. Înmărmuriţi de spontanul şi nesocotitul gest al sinucigaşului, trecătorii nu pot da nici un ajutor şi privesc îngroziţi cum trupul i se preface în scrum.

• Pe vremurile cînd se afla la Tighina faimosul prinţ Potemkin (1739-1791) — relatează Universul **—, el a dorit să se alcătuiască în acest oraş o orchestră. Pe atunci era foarte greu să se găsească muzicanţi buni la Tighina. De aceea, ministrul plenipotenţiar rus din Viena l-a promis să-i angajeze un pianist bun. Mozart, căci la acesta se gîndise diplomatul rus, trăia atunci foarte strîmtorat. Primea orice de lucru, da ore de muzică, de dans pentru balul de la Curte etc. El se adresase şi Consiliului oraşului Viena, solicitînd o slujbă. La 3 octombrie 1790, scria soţiei sale: „Abia acum am reuşit să scriu un adagio pentru un mare orologiu cu mecanism, spre a pune în sfîrşit mîna pe ceva ducaţi".**

În lipsă de alte resurse mai sigure, Mozart a acceptat oferta de a pleca la Tighina. Din păcate, moartea (în 1791) nu i-a mai îngăduit s-o facă. A murit aproape în acelaşi timp cu Potemkin, care n-a avut astfel prilejul să-şi înfrumuseţeze orele de după-amiază ascultîndu-l pe Mozart.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

EDITURA FUNDAȚIEI CULTURALE ROMÂNE

Nu mai constituie un secret pentru nimeni cît este de greu să tipărești azi o carte în România. Fie și numai din acest punct de vedere, cele șase volume apărute pînă acum la Editura Fundației culturale române — primele cinci dintre cele pe care le prezentăm, în colecția **Pantheon,** al șaselea în cea numită **Excelsior** — reprezintă o performanță. Nu numai tehnică, ci mai ales culturală, întrucît sînt opere clasice ale literaturii române, datorate unor mari poeți și prozatori.

• **Mihai Eminescu — POEZII** (antologie și prefață de **Eugen Simion),** București, 1991, 289 pp., 74 lei.

• **George Coșbuc — POEZII** (ediție și prefață de **D. Micu),** București, 1991, 326 pp., 89 lei.

• **Mircea Eliade — PROZĂ FANTASTICĂ. VOL. I: DOMNIȘOARA CHRISTINA** (cu un cuvînt înainte al autorului; ediție și postfață de **Eugen Simion),** București, 1991, 239 pp., 87 lei; **VOL. II: SECRETUL DOCTORULUI HONIGBERGER,** București, 1991, 207 pp., 85 lei; **VOL. III: PE STRADA MÎNTULEASA...,** București, 1991, 253 pp., 95 lei: ediția va avea cinci volume, tipărite în colaborare cu revista **Caiete critice** și restituie pentru prima dată, integral și fidel, proza fantastică a lui Mircea Eliade, apărută între 1936 și 1982.

• **Nicolae Breban — PÂNDĂ ȘI SEDUCȚIE,** București, 1991, 302 pp., 108 lei.

Din planul editorial spicuim pentru dumneavoastră: Ion Barbu, **Poezii;** Nicolae Bălcescu, **Istoria românilor supt Mihai Vodă Viteazul;** Hortensia Papadat-Bengescu, **Concert din muzică de Bach;** Dimitrie Bolintineanu, **Poezii;** I.L. Caragiale, **Teatru;** Barbu Delavrancea, **Cestiunea națională;** Anton Dumitriu, **Philosophia Mirabilis;** Nae Ionescu, **Vremuri apocaliptice;** Giuseppe Tomasi di Lampedusa, **Ghepardul;** Gabriel Garcia Marquez, **Colonelului nu are cine să-i scrie;** Cezar Petrescu, **Fram ursul polar;** Ion Pillat, **Poezii;** Ioan Slavici, **Românii de peste Carpați.** Vor fi desigur și alte titluri de carte bună, deocamdată surprize.

ARC

„Singurul nostru program, dacă există unul, constă în polarizarea valorilor. Fiindcă suntem pînă peste cap sătui de «programe» închise la toți nasturii dar neduse pînă la capăt, ba și mai rău, încă de la început deviate în altceva. Voim a ieși în întîmpinarea oricărui proiect inteligent. Există în zonele reci și întunecate ale istoriei un fel de năbădăioasă energie secretă care reușește să împiedice căderea în nebunie și să păstreze, oricît de apăsător ar fi birul, puterile creatoare ale unor indivizi și comunități. Principiul nu este altul decît al anticorpilor prezenți în orice organism viu.

Supralicitate, lăsate la voia întîmplării și fără o intervenție salvatoare, aceste minuscule vietăți, o armată voluntară de pigmei crescuți în spirit kamikadze, vor ceda în cele din urmă. Vidului care de o jumătate de veac amenință și digeră lent nu numai cultura dar însăși existența noastră, i s-a opus, în cele mai incredibile forme, o rezistență a valorilor. Valoarea ca anticorp. Opera gîndită în tăcere la lumina opaițului. Oricîte nuanțe și speculații încap aici, necesare sau întîmplătoare, opera există. Timpul va confirma".

Am desprins acest pasaj din editorialul cu care se deschide primul număr al revistei **Arc** — al Editurii Fundației culturale române — pentru că ni s-a părut semnificativ pentru ceea ce își propune noua publicație. Aflăm tot acolo că **Arc** se va ocupa de Litere și Arte. Regretăm și noi că marea performanță a revistei — un interviu cu Ion Luca Caragiale — nu va fi atinsă vreodată. Dar credem că năzuința ca „tot ce este pretutindeni valoare românească să se cuprindă în paginile revistei" are bune premise de realizare deja din acest număr, care cuprinde articole semnate de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Martha Bibescu, Radu Tudoran, Ștefan Augustin Doinaș, Mircea Nedelciu, George Bălăiță, Ileana Mălăncioiu, Bedros Horasangian, printre alți autori români. Iar dintre cei străini menționăm pe Jorge Luis Borges, Georges Simenon, Evelin Waugh, Ernest Hemingway, Raymond Chandler, Arthur Koestler, Alberto Moravia.

„Nu rîde, citește-nainte", vorba lui Bacovia, citat în același editorial, cu care am început și încheiem.

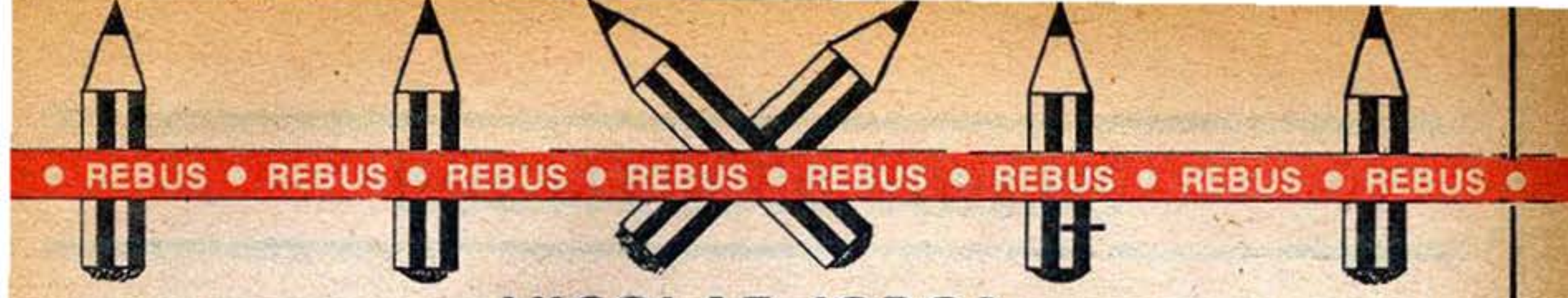

NICOLAE IORGA

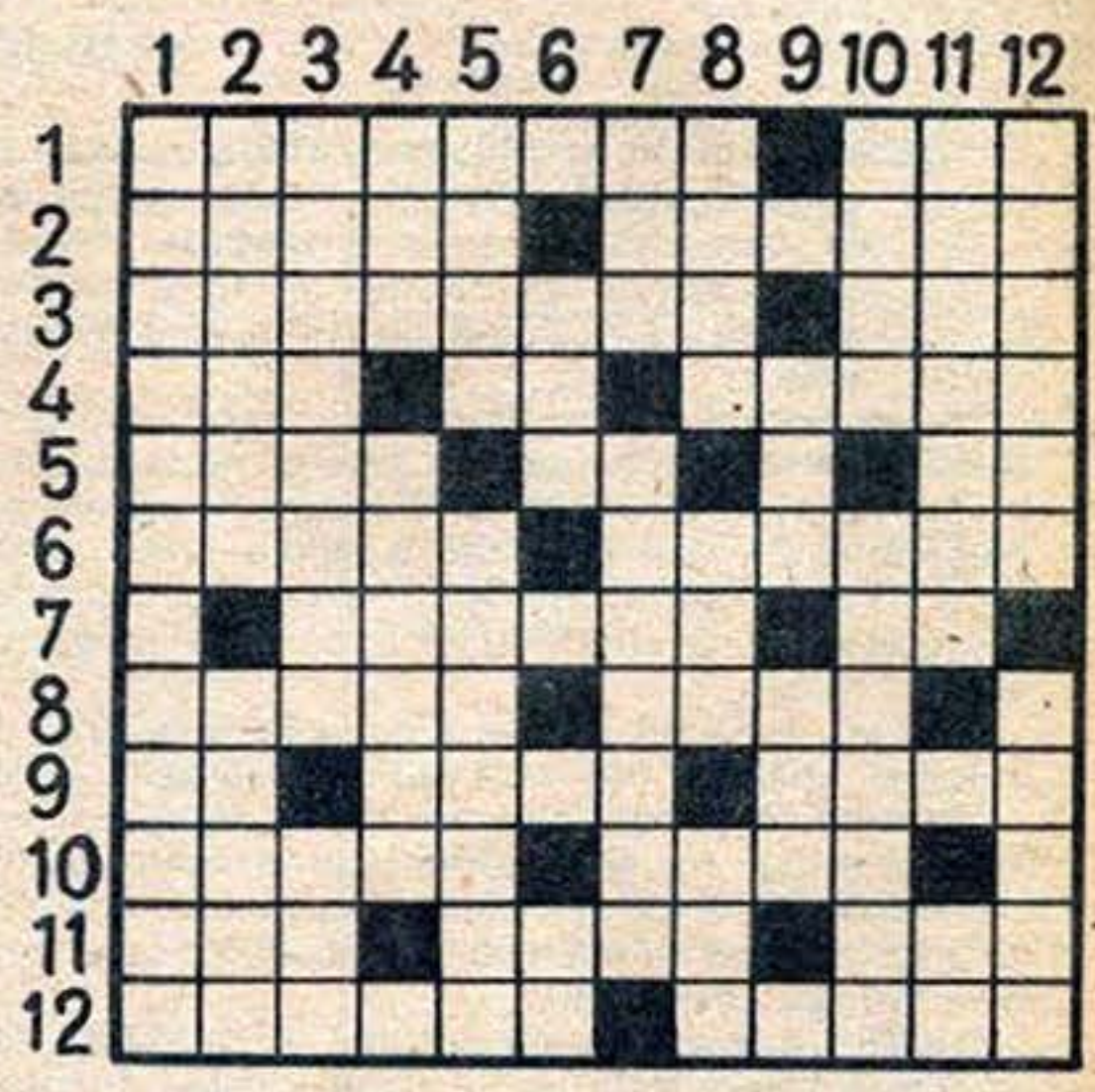

ORIZONTAL: 1) Mediul în care a fost primit Nicolae Iorga în anul 1911, odată cu cooptarea sa, printre membrii activi ai celui mai înalt for de cultură din România - Vergea de lemn. 2) Colonie grecească la Pontul Euxin, asupra căreia marele nostru istoric a făcut interesante considerații - Revistă a Societății științifice și literare din Iași, condusă de A.D. Xenopol, la care Nicolae Iorga își începe colaborarea în anul 1889 (pl.). 3) Genialul nostru poet, botoșănean și el de origine, despre care Iorga a scris: „Pentru dînsul națiia e o ființă, o adevărată ființă organică" - Începe goana! 4) Fluviu de coastă în Anglia - Luat la mijloc! - Decret emis de un monarh. 5) Localitate în Italia - Teodor Săndulescu - Scoase din mare! 6) Folositoare asemenea prodigioasei activități a marelui savant Iorga - „Legiunea de...", distincție primită de Nicolae Iorga la Paris în anul 1931. 7) Publicație literară lunară apărută în 1905 la Craiova. Între anii 1923-1927 este condusă de marele nostru istoric, a cărui colaborare înnobilează paginile revistei - Nichel. 8) Urme de cetăți sau alte așezăminte, cercetate cu pasiune de N. Iorga de-a lungul multelor sale călătorii de documentare pe glob - „... bătrîn", una dintre ultimele poezii, scrisă ca o povestire a morții tragice care avea să survie peste cîteva zile. 9) Olga Neagu - Avocat și om politic francez (1829-1882) - Cauciuc natural. 10) Marele voievod întregitor de țară, căruia Nicolae Iorga îi dedică un amplu studiu în 1901 și un poem dramatic zece ani mai tîrziu - „... de drum", memorial de călătorie publicat în anul 1912, după întoarcerea savantului dintr-un periplu prin Europa. 11) Cap în Arabia! - „Cuget...". Revistă literară înființată și condusă de N. Iorga între anii 1928-1940, paralel cu apariția ziarului *Neamul Românesc* - „... Românilor în istoria universală" lucrare scrisă de N. Iorga în 1934 (neart.). 12) Cunoscut scriitor francez (1808-1855) - Capitală europeană bogată în monumente istorice, vizitată de Nicolae Iorga în octombrie 1930, cu prilejul Congresului internațional de studii bizantine

VERTICAL: 1) Căutînd să polarizeze conștiințele naționale în jurul ideii de unitate statală, savantul patriot ține o conferință cu privire la Transilvania în ziua de 3 mai 1915 în sala acestei instituții bucureștene (2 cuv.). 2) Nicolae Iorga a scris și „Istoria" acestei îndeletniciri a poporului nostru, primul volum ieșind de sub tipar în anul 1915 - Marele act de la 1 Decembrie 1918, la pregătirea căruia istoricul a pus întreaga sa putere de muncă prin viu grai și prin scris, contribuind astfel la mobilizarea energiilor românești. 3) „... din Italia", volum în care tînărul N. Iorga reface itinerarul călătoriilor sale prin patria lui Dante (1895) - Însușire, talent cu care a fost înzestrat din plin marele nostru istoric. 4) Prepoziție - țară europeană vizitată de N. Iorga în 1936, pentru ca la întoarcere să țină o serie de conferințe cu impresii de drum. 5) Studiu de proporții reduse în care a excelat pana savantului, în domeniul literaturii și al istoriei - Continent vizitat pentru prima oară de N. Iorga în 1930, călătoria sa durînd trei luni, cu care prilej a vorbit deseori românilor de pe acele meleaguri. 6) „... și preoți din Ardeal", rod al unor studii despre regiunea de dincolo de Carpați, publicate de N. Iorga în anul 1902 (sing.) - Luca Leontescu. 7) Pseudonim al publicistului Const. A. Ionescu (Caion) care, după ce l-a denigrat pe Caragiale, acuzîndu-l de plagiat, a scris la fel de nedrept despre „Istoria literaturii române în secolul al 18-lea" a lui N. Iorga - Celebră universitate pariziană, unde Nicolae Iorga ține nenumărate lecții, fiind ales și „doctor honoris causa" în anul 1931. 8) Cuiburi făcute cu sapa (reg.) - Intrare în Nirvana! - „Ultima...", titlu sub care în numărul său din 27 septembrie 1940 *Neamul Românesc* anunța: „Din motive asupra cărora nu insistăm, d. N. Iorga suspendă colaborarea sa la *„Neamul Românesc"* 9)... Cassius, important istoric al antichității, a cărui *„Istorie romană"* a fost cercetată de N. Iorga pentru neprețuitele sale informații privind statul dac al lui Decebal - „... și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului", culegere de documente publicate de N. Iorga în 1895, la vîrsta de 24 de ani (sing.). 10) „... pentru unitatea culturală a românilor", așezămînt la conducerea căruia a fost ales Nicolae Iorga în anul 1907 și unde va desfășura o bogată activitate științifică și literară (pl.) - Ace de împletit. 11) Altfel spus, amintirile depănate de N. Iorga în cartea *„O viață de om așa cum a fost"* (1934) - Oprea Nicolae. 12) Instituție de cultură în aer liber, înființată de N. Iorga la Vălenii de Munte în 1938 (pl.) - Ziar bucureștean, în paginile căruia N. Iorga invitat de N. Gr. Filipescu, a colaborat cu articole de critică socială și politică, reunite mai tîrziu sub titlul *Cuvinte adevărate* .

Dicționar: *NEN, ERTO, DREO, CRUE*

Andrei CIURUNGA

Soluția careului *Religia geto-dacilor:* ZAMOLXIS - ID - EROI - PREOȚI - IEN - P - ARC - A - SOLARVIAN - D - TUMULI - MA - ELENI - LUPU - C - IANS - SOLI - ECS - TAR - IEB - NUME - CETĂȚI - EL - IORDANES - UTA - SALCA - I

DIALOG CU CITITORII

STIMULENT MORAL

Reproducem, în acest număr 300 al revistei noastre, în spaţiul rezervat scrisorilor primite de la dvs., stimaţi cititori, aceste rînduri, venite de pe meleaguri doljene:

Stimaţi ostenitori ai revistei **Magazin istoric**

Vă scrie, cuprins de emoţii, un tînăr preot, animat de simţăminte sincere, care iubeşte istoria în general şi îndeosebi istoria neamului său atît de încercat dar care a reuşit să se menţină în vatra plămădirii sale.

V-am preţuit mereu efortul şi competenţa dumneavoastră şi mă alătur cu toată consideraţia simpatizanţilor revistei pe care o editaţi neîntrerupt de cîteva decenii.

Mă numesc **MICU M. ION** şi sînt de 13 ani preot la parohia Mischii, jud. Dolj, nu departe de oraşul-municipiu Craiova (Cetatea Banilor). V-am scris şi altădată, atunci, poate, cele trimise de mine erau greu de publicat. Mulţumesc însă domnului redactor şef Cristian Popişteanu care şi-a făcut totuşi timp să-mi scrie şi să mă încurajeze în cele întreprinse de mine pe tărîm istoric. A fost un stimulent moral pentru mine.

Mi-am procurat întreaga colecţie a revistei dumneavoastră şi de atunci mereu o întregesc cu noile numere apărute (de fapt am abonament continuu).

În cele ce urmează vă voi relata două din realizările mele cu caracter istoric, care sper să trezească interes şi să fie spre completarea materialului publicistic al preţioasei reviste **Magazin istoric.**

Preoţimea ortodoxă română a cinstit, aşa după cum se ştie, trecutul acestui pămînt şi eroii neamului său, datorie sfîntă sădită în sufletul său, imbold ce am socotit şi eu că trebuie să mi-l însuşesc şi să-l fac să rodească.

Pentru aceasta m-am ocupat de istoricul comunei şi al parohiei mele, iar în anul 1984 am amenajat, lîngă biserica din satul natal, un loc special unde au fost aşezate în ordine Crucile eroilor de aici, „martirii" satului meu, căzuţi la datorie. În faţă, din fondurile parohiei, am pus o cruce-monument închinată lor, pe care stă scris: **„În amintirea eroilor din satul Mlecăneşti, căzuţi pe cîmpul de luptă pentru apărarea patriei. 1916-1944. Lacrimi şi flori pentru sufletele lor. Preot Micu Ion — 1984".**

Aşa am considerat eu că pot cinsti pe înaintaşii eroi ai satului natal. Şi poate e bine...

În continuare, cuvioşia sa ne relatează următoarele, pornind de la articolul Eroul Necunoscut, **publicat în nr. 7/1991 al revistei noastre:**

Vă rog să mă credeţi, acest articol mi-a răscolit sufletul şi memoria, deoarece cu ani în urmă citisem ceva referitor la cele publicate de dumneavoastră şi m-am simţit obligat să vin cu anumite completări în acest sens.

Iată cum au decurs lucrurile.

Citind articolul dumneavoastră — **Eroul Necunoscut** — mi-am amintit că acum cîţiva ani, aşteptînd să oficiez o cununie religioasă şi avînd ceva timp înainte de aceasta, am luat la întîmplare o revistă din biblioteca parohiei să o citesc **(Mitropolia Olteniei).** Şansa a făcut ca în acea revistă să citesc pentru prima dată amănunte referitoare la evenimentul miraculos în care un tînăr (sincer să fiu îi uitasem numele) Amilcar Săndulescu, la Mărăşeşti, indicase mult mai tîrziu, după războiul din 1916, sicriul în care se găseau osemintele tatălui său, numit apoi „Eroul Necunoscut al României".

Dar ce este mai interesant, mi-a rămas în memorie că acest tînăr, „îşi doarme somnul de veci" în cimitirul Sineasca din Craiova. („Sineasca" — în greceşte — „loc de odihnă").

Venind articolul dumneavoastră, mi-a trezit curiozitatea şi m-a pus pe drumuri spre a verifica cele păstrate de mine în memorie. Şi aşa mi-am îndreptat paşii spre cimitirul amintit al urbei din apropiere.

Ajuns acolo şi după ceva căutare, vă rog să mă credeţi, mare mi-a fost emoţia (un ochi îmi lăcrima iar celălalt se bucura) cînd în partea de nord-vest a cimitirului am găsit, separat, mormîntul şi crucea-monument a tînărului „elev fruntaş" Amilcar C. Săndulescu. Într-adevăr aici era...

În ziua următoare am apelat la un prieten fotograf, care s-a oferit să mă însoţească spre a fotografia monumentul şi mormîntul.

Vă trimit acum şi fotografia **[din p. 95 stinga sus]** cu acest monument şi fiindcă nu este reliefat bine scrisul îl redau în cele ce urmează:

„Aici doarme somnul de veci acel ce la Mărăşeşti a fost hărăzit să aleagă pe Eroul Necunoscut al României Mari, orfanul de război — Amilcar C. Săndulescu. Elevul fruntaş, furier al clasei a II-a din Liceul Militar Craiova. Răpit de valurile Mării Negre în ziua de 28 iulie 1923.
Slăvită să-i rămînă amintirea. 28 mai 1925".

Pe soclul monumentului este scris:

„Acesta este — Tatăl Meu
Mărăşeşti 14 mai 1923."

Din cele scrise pe monument reies şi anumite date biografice, referitoare la scurta sa viaţă.

Consider că prin cele redate mai sus mi-am făcut şi nu voi înceta să-mi fac, datoria de „bun român" şi „bun creştin".

Vă asigur de aprecierea şi stima unui tînăr slujitor al Bisericii străbune şi neîncetat preţuitor al patrimoniului istoric al poporului în care s-a născut.

Fie ca Bunul Dumnezeul să fie cu noi, acum şi pururea şi în vecii vecilor. Amin.

DIALOG CU CITITORII

DE PE MARE

DI. CORIOLAN SURU, din satul Sadova Veche, com. Slatina — Timiș, jud. Caraș Severin, **participant la evenimentele relatate în articolul** „Alba Iulia", supraviețuitorul Mării Negre **(nr. 10, 11/1990) ne relatează:** Cu vasul „Durostor", a părăsit și batalionul meu, 16 Vînători Munte (cîți au mai rămas), Sevastopolul și cînd am ajuns la Constanța (cred că pe la 10 mai 1944) am auzit la debarcare că din ordin superior acest vas va trebui să se reîntoarcă la Sevastopol. M-am întrebat, cum va ajunge crucișătorul la Sevastopol, cunoscînd condițiile aproape imposibile în care ne-am îmbarcat noi. Și totuși acest vas a ajuns, a îmbarcat ostașii ce mai rămăseseră, căci am o informație precisă: soldatul Nuțiu Mihai din Slatina-Timiș, jud. Caraș Severin, a fost îmbarcat pe acest vas și în 11 mai 1944 și-a pierdut viața prin scufundarea vasului. Soldatul era din aceeași comună cu mine.

Dacă este posibil, aș dori să aflu numele căpitanului acestui vas. Și, eventual, dacă se cunoaște dacă scufundarea a avut loc în rada portului Sevastopol sau în larg (cred că în port nu s-a mai putut ajunge, îmbarcarea făcîndu-se în larg din ambarcațiuni mai mici).

Un alt soldat din Batalionul 10 Vînători Munte îmi spunea că tot pe 11 mai 1944 a fost îmbarcat pe o vedetă rapidă, iar de pe acest vas a fost îmbarcat pe distrugătorul „Regina Maria" și a ajuns în Constanța în 12 mai 1944, ora 05. Gîndesc că „Durostor" a fost escortat de acest distrugător.

Autorul articolului, dl. Niculae Koslinski, **răspunde cititorului nostru:**

Plecat în noaptea de 9 mai 1944, sub bombardament, de la Sevastopol, „Durostor", împreună cu vasul „Lola" și escortat de două R-boote (nave de escortă și dragaj germane), întîlnește distrugătorul „Regina Maria" care escorta alte două nave spre Crimeia. „R. Maria" se întoarce apoi din drum și preia convoiul „Durostor" în largul Chersonesului. Aproape de miezul nopții, navele ajung la Constanța (10 mai), dar trebuie să replece de îndată pentru o ultimă acțiune de evacuare.

„Durostor" și „Lola" revin în noaptea de 11 mai în fața Chersonesului. Ceața îngăduie navelor să nu fie lovite și să se îndepărteze după miezul nopții spre larg. La 7 dimineața nu se găsesc ajunse însă în afara razei de acțiune a aviației sovietice, și nici nu au o escortă de distrugătoare, folosite și acestea la transport de trupe. „Durostor" e avariat de două bombe într-un atac aerian și, rămas în loc, va fi torpilat și scufundat de submarinul A5 (comandant căpitan rangul 3 Matveiev) la cca. 75 de mile vest de Chersones. Distrugătorul „Mărășești", trimis grabnic în ajutor de la Constanța, a ajuns prea tîrziu la locul scufundării. Supraviețuitorii — soldați germani — fuseseră luați la bordul navelor de patrulare R-boote care însoțiseră vasele de transport. „Lola" s-a putut reîntoarce la Constanța.

Nu cunosc — deocamdată — numele comandantului civil al cargobotului „Durostor" și nici numele Supercargo-ului militar german.

Soldatul din Batalionul 10 Vînători Munte, dacă s-a înapoiat la Constanța în ziua de 12 mai 1944, către ora 17, cu distrugătorul „R. Maria" (ceea ce este exact) nu putea să fi fost luat întîi la bordul unei vedete torpiloare întrucît în acea ultimă noapte de 11/12 mai la distrugător a acostat numai un ponton-bac transportînd peste 600 oameni care au fost luați la bordul navei românești.

RECENSĂMÎNT ÎN 1767

DI. profesor pensionar dr. NECOLAI CEREDAREC, din Suceava, **ne trimite cîteva informații extrase dintr-o scriere din sec. XIX,** Istoria Rusiv **(traducere în limba ucraineană de Ivan Draci, Kiev 1991) în care sînt informații referitoare și la români. Astfel, relatînd despre recensămîntul efectuat în 1767, din ordinul grafului Rumianțev, comandantul armatei ruse de ocupație în Moldova (din timpul unuia dintre desele conflicte ruso-turce care se desfășurau pe teritoriul românesc) scrierea consemnează: „În fiecare sat scoteau cu forța populația din case în drum, neomițînd pe nimeni, nici chiar copiii de la sînul mamelor. Îi aliniau în șiruri și-i țineau astfel pe orișice vreme, în așteptare, pînă ce treceau pe ulițe principalii recenzori. Aceștia, făcînd apelul, însemnau pe fiecare locuitor cu cretă sau cărbune pe piept, spre a nu fi confundat cu alții. Vitele erau laolaltă cu locuitorii și erau recenzate împreună cu aceștia, ca avut al lor. Răgetele vitelor și plînsetele copiilor vestea din depărtare apropierea celor care făceau recensămîntul".**

DIN 1908

DI. CONSTANTIN C. GOMBOȘ, din Timișoara, **ne trimite o copie a unui document din 1908 semnat de Iuliu Maniu — o invitație la întrunirea fruntașilor comitatului Alba Inferioară.**

Reproducem și noi, în imaginea de mai jos acest document din urmă cu 84 de ani.

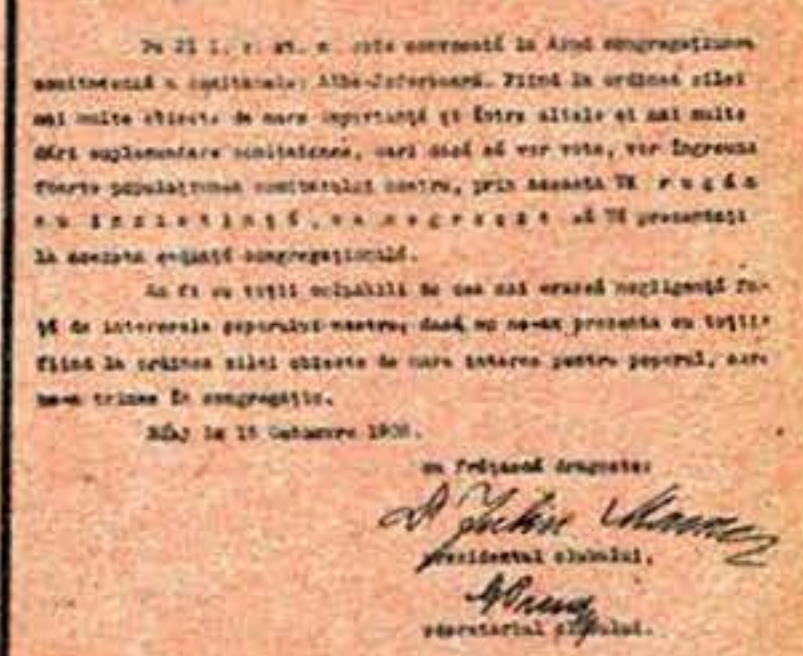

CERERI ȘI OFERTE

RADU CREANGĂ, str. Sergent Boeriu Nicolae, bl. 9, sc. A, ap. 9, Rupea, jud. Brașov, **solicită: nr. 11/1987; 3/1990.**

FLOREA V. GHEORGHE, sat Piscani, com. Dîrmănești, jud. Argeș, **solicită: nr. 4, 6-8/1967; 11/1976; 9/1981.**

ANDRONIC TUȚUIANU, aleea Teilor, nr. 17, Fieni, jud. Dîmbovița, **solicită: nr. 10/1990.**

VICTOR MERCAȘ, Șoseaua Nordului, nr. 11, bl. 101, ap. 47, Ploiești, **solicită: nr. 1-3/1967.**

CONSTANTIN MIRONESCU, str. Oștirii, nr. 6, bl. 78 A, ap. 65, Sibiu, **solicită: nr. 7/1990; oferă colecția completă.**

MIHAI S. MELINTE, b-dul George Coșbuc, nr. 3, bl. M2, ap. 155, Țiglina II, Galați, **oferă colecția completă.**

GEORGETA CONSTANTINESCU, str. Victoriei, nr. 11, sc. B, ap. 5, Slatina, **oferă colecția completă.**

NICOLAE NICOLAU, str. Mihai Bravu, nr. 73, bl. A13, ap. 6, Oltenița, **oferă colecția completă.**

ION COSTACHE, str. 3 Decembrie, bl. J, ap. 4, Babadag, **solicită; nr. 2, 4/1967; 11/1970; 1, 12/1976; 1, 2/1980; 8/1983; 11/1986; 3/1987; 6, 12/1989; 1, 7/1990; oferă numere disparate din anii 1967-1985.**

VERES EMERIC, str. Horia, nr. 14, Brașov, **solicită nr. 3/1987; 4/1990.**

CONTENTS (Romanian History) The Swiss President and ex Prime-Minister of Australia about **Magazin Istoric** • The 25th Anniversary of our Review: Messages • **C. Bodea, Gh. David, C. Macovei** Glimpses from the History of Bucovina • **C. Popişteanu** 1946-1954. Political Trials: Pătrăşcanu (IX) • **M.D. Ciucă, Gh. David** Iuliu Maniu — Witness at Marshal Ion Antonescu's Trial (II) • **M. Aiftincă** 1948. The Communists „reorganize" The Romanian Academy • **C. Troncotă** November 1938. Unpublished Reports from the Romanian Secret Service about the First Dictate of Vienna • **R.-G. Păun** The Prince Nicolae Mavrocordat — Novelist • Archbishop **Netzhammer** 1918. Reminiscences (VIII) • **D. Hincu** Joseph Maria von Radowitz reporting from Bucharest — 1870-1871 (II) • **A. Gorovei** (1864-1951) Diary (III) • **Al. Ligor** Romanian Books and Printers in the XVth - Century • In Bucharest, 50 Years Ago • **I. Scurtu** The Archives, A Hot Subject • **C. Malaxa** To reconquer the Renown Malaxa Plants had before the WWII

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Le Président de la Conféderation helvétique et l'ancien Premier ministre australien sur le **Magazin Istoric** • Messages à l'occasion du vingt-cinquième anniversaire de notre revue • **C. Bodea, Gh. David, C. Macovei** Six siècles de l'histoire de la Bucovine • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grands procès politiques: Pătrăşcanu (IX) • **M.D. Ciucă, Gh. David** Iuliu Maniu — témoin dans le procès du maréchal Ion Antonescu (II) • **M. Aiftincă** 1948. Les communistes „réorganisent" L'Académie Roumaine • **C. Troncotă** Novembre 1938. Des rapports inédits des services de renseignements roumains sur le premier Diktat de Vienne • **R.-G. Păun** Le prince Nicolae Mavrocordat — romancier • L'archevêque **Netzhammer** 1918. Souvenirs (VIII) • **D. Hincu** Joseph Maria von Radowitz en mission à Bucarest — 1870-1871 (II) • **A. Gorovei** (1864-1951) Journal (III) • **Al. Ligor** Livres et tipographes roumains au XV ème siècle • A Bucarest, il y a 50 ans • **I. Scurtu** Les archives — un sujet ardent • **C. Malaxa** La récuperation du renom d'avant-guerre des usines „Malaxa"

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Президент Швейцарской Конфедерации и бывший премьер-министр Австралии о **Магазин историк** • 25-летняя годовщина журнала; приветственные слова • **К. Бодя, Г. Давид, К. Маковей** Страницы истории Буковины • **К. Попиштяну** 1946—1954. Крупные политические процессы: Пэтрэшкану (IX) • **М.Д. Чукэ, Г. Давид** Юлиу Маниу — свидетель процесса Иона Антонеску (II) • **М. Аифтишкэ** 1948. Коммунисты «реорганизуют» Румынскую Академию • **К. Троикота** Ноябрь 1938 г. Неопубликованные донесения румынских разведывательских служб о первом Венском диктате • **Р.-Г. Пэун** Господарь Николае Маврокордат — романист • Архиепископ **Нецхаммер** 1918. Воспоминания (VIII) • **Д. Хынку** Йозеф Мария фон Радовиц и его миссия в Бухаресте 1870—1871 (II) • **А. Горовей** (1864—1951) Дневник (III) • **Р. Ал. Лигор** Румынские книги и типографы в XV вв. • В Бухаресте, 50 лет назад • **И. Скурту** Архивы — горячая тема • **К. Малакса** Переутверждение довоенной известности заводов „Малакса"

INHALT (Rumänische Geschichte) Der Präsident der Schweiz und der ex-Minister-Präsident Australiens über **Magazin Istoric** • Der 25 Jubiläum der Zeitschrift — Botschaften • **C. Bodea, Gh. David, C. Macovei** Aus der Geschichte Bukowinas • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grosse politische Prozesse: Pătrăşcanu (IX) • **M.D. Ciucă, Gh. David** Iuliu Maniu — Zeuge am Marschall Antonescus Prozess (II) • **M. Aiftincă** 1948. Die Kommunisten „reorganisieren" die Rumänische Akademie • **C. Troncotă** November 1938. Unveröffentliche Berichte der rumänische Nachrichtendienste über das Wiener Diktat • **R.-G. Păun** Fürst Nicolae Mavrocordat — Romanschriftsteller • **R. Netzhammer** 1918. Erinnerungen (VIII) • **D. Hincu** Joseph Maria von Radowitz und seine Bukarester Mission — 1870-1871 (II) • **A. Gorovei** (1864-1951) Tagebuch (III) • **Al. Ligor** Rumänische Bücher und Büchendrucker im XV Jahrhundert • In Bukarest, vor 50 Jahre • **I. Scurtu** Die Archiven — ein heisses Thema • **C. Malaxa** Die Malaxa-Werke rückverdienen ihre alte Berühmtheit

SUMARIO (Historia rumana) El presidente de Suiza y el ex primer ministro australiano sobre **Magazin Istoric** • El 25 aniversario de la revista: mensajes • **C. Bodea, Gh. David, C. Macovei** Páginas de la historia de Bucovina • **C. Popişteanu** 1946-1954. Grandes procesos politicos: Pătrăşcanu (IX) • **M.D. Ciucă, Gh. David** Iuliu Maniu — testigo en el proceso del mariscal Ion Antonescu (II) • **M. Aiftincă** 1948. Los comunistas „reorganizan" la Academia Rumana • **C. Troncotă** Noviembre de 1938. Informes inéditos de los servicios de informacion rumanos sobre el primer Dictado de Viena • **R.-G. Păun** El principe Nicolae Mavrocordat — novelista • Arzobispo **Netzhammer** 1918. Recuerdos (VIII) • **D. Hincu** Joseph Maria von Radowitz en misión a Bucarest — 1870-1871 (II) • **A. Gorovei** (1864-1951) Diario (III) • **Al. Ligor** Libros y tipografos rumanos en el siglo XV • En Bucarest, hace 50 anos • **I. Scurtu** Los Archivos — un tema ardiente • **C. Malaxa** La reconquista del renombre antebélico de las empresas „Malaxa"

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din intreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57, Piaţa Presei Libere, nr. 1, Sectorul 1, Bucureşti, telex: 11995, 11034, fax: 40.0.17.40.40
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

ISSN 0541-88IX

Lei 50

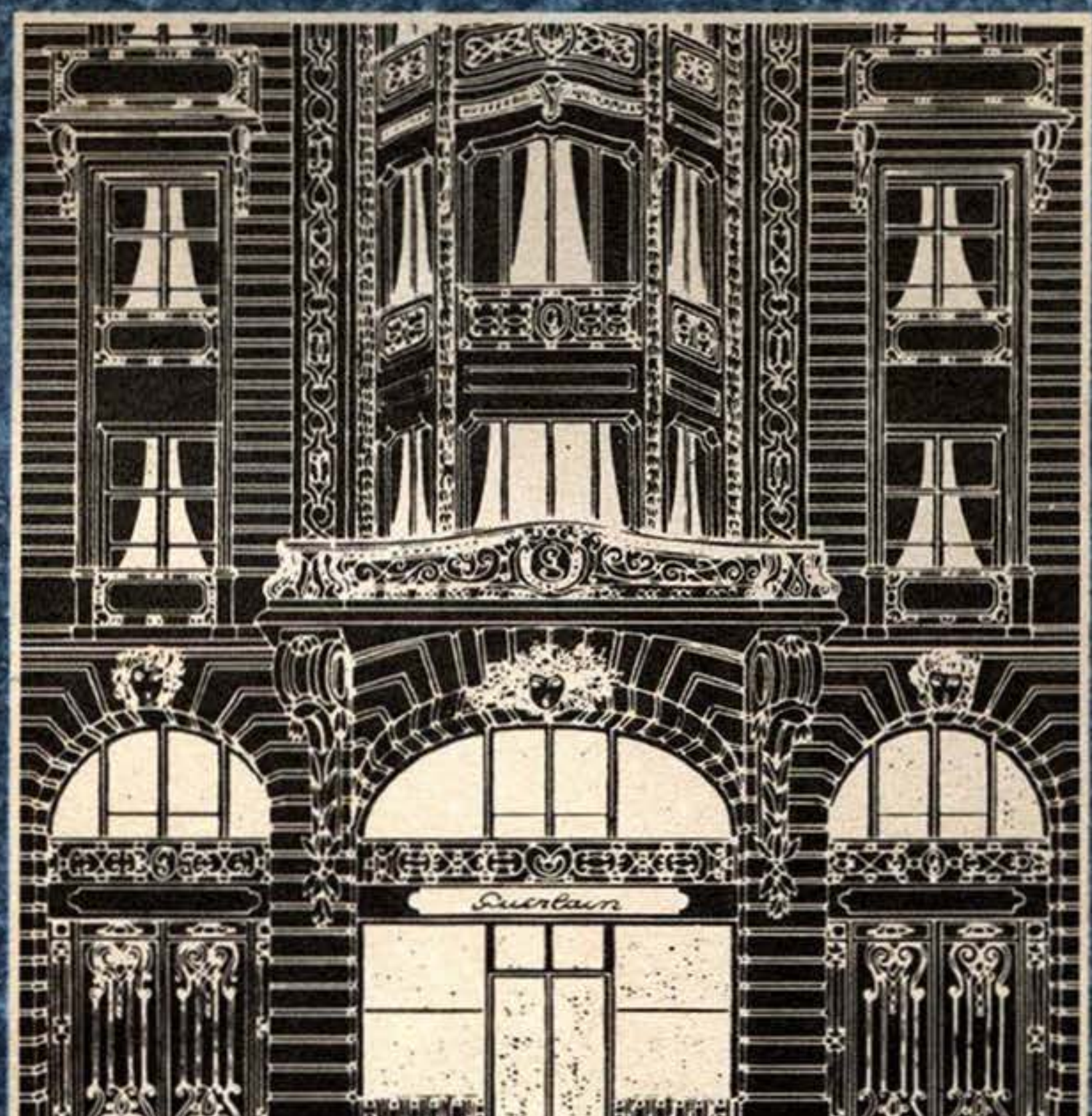

GUERLAIN

PARIS

Zuñiga S. Bartolomé 1/5